

Warning - Do (not) Enter

***De publieksontsluiting
van kasteelruïnes
in Nederland***

Vera Driessen

Wijk bij Duurstede, augustus 2010

Nederlandse kastelenstichting

Markt 24
3961 BC Wijk bij Duurstede
T 0343 578 995
F 0343 591 403
E info@kastelen.nl
■ www.kastelen.nl
■ www.kastelenbeeldbank.nl

Serie NKS-rapporten, deel 7.
Onder redactie van F. Vogelzang.

In deze serie verschenen eerder:

- Deel 1 - Heden en verleden, *Religieuze herbestemming van kastelen en buitenplaatsen in Noord-Brabant*, Marloes Vrancken, juni 2009.
- Deel 2 - Beter beleven van erfgoed, *Een onderzoek naar de informatiebehoefte over kastelen*, Josephina Kuypers, Susanne Wiss, november 2009.
- Deel 3 - Een toekomst voor een verdwenen verleden, *Kasteelplaatsen in de Provincie Utrecht*, Ben Olde Meierink, Fred Vogelzang, april 2010.
- Deel 4 - Onbekend maakt onbemind, *Evaluatieonderzoek Meldpunt Bedreigde Kastelen*, Lisette Vos, april 2010.
- Deel 5 - 'Open de poort!', *De NKS als steunpunt voor provinciale kastelenstichtingen*, Joost Boomsma, Carmen Gierveld, Michiel Huisinga, Lienke Vendrik, april 2010.
- Deel 6 - Kastelen Herbestemd, *Kastelen en buitenplaatsen als instelling voor geestelijke gezondheidszorg*, Lisette Vos, oktober 2010.

Omslag & rapportontwerp: Veronica Dénis, Nika Grafische Vormgeving.
Vormgeving: Alphons te Beek.

© Nederlandse Kastelenstichting, Wijk bij Duurstede, 2010

Inhoudsopgave

Voorwoord	■	5
Samenvatting	■	7
1 Inleiding	■	11
Belangstelling voor ruïnes	■	12
'Ruïnes in Nederland'	■	13
Interactie	■	13
Hoofdvraag	■	15
Verantwoording	■	16
Methode	■	17
2 De onderzochte ruïnes	■	19
2.1 Kasteel Duurstede	■	20
2.2 De ruïne van Batenburg	■	21
2.3 Kasteel Asten	■	23
2.4 Slot Schagen	■	24
2.5 Kasteel Daelenbroeck	■	26
3 Visies	■	29
3.1 Visies kasteel Duurstede	■	30
3.2 Visies kasteelruïne Batenburg	■	31
3.3 Visies kasteel Asten	■	32
3.4 Visies Slot Schagen	■	33
3.5 Visies kasteel Daelenbroeck	■	35
3.6 Aanbevelingen	■	37
4 Waarom maken we kasteelruïnes toegankelijk?	■	39
4.1 Lokaal monument	■	40
4.2 Educatief monument	■	41
4.3 Icoonfunctie en (het creëren van) lokale identiteit	■	42
4.4 Pittoreske waarde	■	43
4.5 Exploitatie	■	44
4.6 Keerzijden van openstellen	■	45
4.7 Samenvatting	■	45
5 Consequenties voor de ruïne	■	47
5.1 Conservatie, onderhoud en toezicht	■	48
5.2 De beleving	■	49
5.3 Informatievoorziening	■	52
5.4 Aanpassingen	■	54
5.5 Samenvatting	■	55

6	Randvoorwaarden voor ontsluiting	■	57
6.1	Initiatief & vrijwilligers	■	58
6.2	Veiligheid	■	59
6.3	Financiering	■	60
6.4	Samenvatting en evaluatie	■	62
7	Conclusie	■	65
	Experience	■	66
	Exploitatie	■	66
	Beleid?	■	67
	Aanbevelingen	■	67
	Bronnen & Bijlagen	■	69
	Literatuur	■	70
	Bijlagen - samenvattingen van de interviews.	■	71

Voorwoord

Gedurende ruim zes maanden hield ik me bezig met kasteelruïnes. Dit was nieuw terrein, niet eerder verdiepte ik me in middeleeuwse gebouwen, laat staan de restanten ervan. Als cultuurhistoricus was ik vooral geïnteresseerd in de verbinding van het ruïneuze erfgoed met het heden. Hoe gaan wij nú om met middeleeuwse restanten en waarom moeten ze toegankelijk zijn voor publiek? Het onderwerp raakt veel aspecten van het behouden van cultureel erfgoed, zoals het restauratievraagstuk, herbestemming, toerisme en het creëren van een lokale identiteit. De vele interviews met eigenaren en beheerders van ruïnes en erfgoeddeskundigen hebben mij een veel beter inzicht gegeven in het culturele erfgoed-werkveld.

Ik mag mijzelf gelukkig prijzen met de hulp van een uitgebreid team deskundigen. Daarom wil ik Jan Kamp-huis, Ilona Steijven, Fred Vogelzang, Ben Olde Meierink, Taco Hermans en Rob van der Laarse persoonlijk danken voor alle moeite dit project te laten slagen. Daarnaast dank alle collega's van de Nederlandse Kastenstichting voor de samenwerking, gezelligheid en leerzame ervaring; en natuurlijk alle deelnemers aan het onderzoek, die tijd vrijmaakten hun visies te delen.

Vera Driessen
Augustus 2010

*“A land without ruins is a land without memories –
a land without memories is a land without history”*

Abram Joseph Ryan (1838-1886)

Samenvatting

Ruïneuze toren van Batenburg (Gelderland). Foto Doriann Kransberg, 1979.

Dit rapport onderzoekt hedendaagse visies op de omgang met en ontsluiting van kasteelruïnes in Nederland. Onderzocht zijn welke visies leven bij eigenaren en beheerders van ruïnes, kasteel- en erfgoeddeskundigen. Om die visies te achterhalen zijn interviews gehouden met betrokkenen rond een aantal belangrijke ruïnes, die samen een dwarsdoorsnede vormen van de verschillende soorten ruïnes die ons land kent.

Het onderzoek draagt bij aan de discussies omtrent de toekomst van deze categorie monumenten in ons land. Regelmatig worden kasteelruïnes immers 'bedreigd' door herbouw- en herontwikkelingsplannen. Het onderzoek is deel van een groter onderzoek naar de omgang met ruïnes. In een vervolg zullen de beleving van de bezoeker en de wensen van het publiek centraal staan.

In 1997 verscheen het overzichtswerk 'Ruïnes in Nederland' en het is tijd om dit onderwerp opnieuw aandacht te geven. Aan de hand van archief- en literatuuronderzoek, plus bijna twintig interviews met deskundigen en betrokkenen uit het veld wordt een antwoord gezocht op de hoofdvragen:

- *Welke visies bestaan er bij beheerders, eigenaren en deskundigen over de ontsluiting van kasteelruïnes?*
- *Welke gevolgen hebben de verschillende visies voor de ruïne?*
- *Is het mogelijk hier een algemeen beleid voor te formuleren?*

Deze vragen zijn toegespitst op vijf objecten: het kasteelterrein van Slot Schagen, de kasteelruïne van Batenburg, de kasteelruïne van Asten, kasteel Daelenbroeck en de kasteelruïne Duurstede. Deze objecten variëren sterk in onder andere functie, bouwmassa en soort eigenaar. Het onderzoek levert de volgende antwoorden op.

Waarom stellen we kasteelruïnes open voor het publiek?

Het hoofdmotief voor het openstellen van een ruïne is de betekenis voor de lokale samenleving. Een kasteel is een lokaal monument, soms met een icoonfunctie voor, een *lieux de memoire*. De ruïne belichaamt bepaalde karakteristieken en functies. Een tweede reden voor openstelling is de beleving: het kan een mooie, bijzondere plek zijn, met een eigen sfeer. Een derde reden is educatief: de ruïne kan de bezoeker iets leren over het lokale en regionale, en zelfs het nationale verleden.

Wat zijn de consequenties van ontsluiting voor het object?

Ontsluiting betekent dat de ruïne bezocht moet kunnen worden: het object moet toegankelijk en veilig worden gemaakt. Er moet toezicht zijn en onderhoud gepleegd worden. Afhankelijk van de functie moet er gewerkt worden aan presentatie en informatie. Dit alles kan leiden tot plaatsing van informatieborden, routing, hekken, de aanleg van paden, bezoekersruimten etc. Ontsluiting leidt tot een snellere aftakeling en het aanpassen van het monument aan het gebruik, maar kan ook meer mensen betrekken bij de (lokale) geschiedenis. De hoeveelheid ingrepen worden sterk bepaald door de idealen en belangen van de eigenaar.

De invloed van het monument

De eigenschappen van het monument blijken bepalend te zijn voor de omgang met de ruïne. Het uiterlijk van de site en de mate van fantasie die bezoekers nodig hebben de site te begrijpen, spelen daarbij een belangrijke rol. Het blijkt dat voor bezoekers de keuze voor een pittoreske ruïne of een gereconstrueerd kasteel afhankelijk is van de hoeveelheid resterende bouwmassa, de hoogte van de resten en de ligging. Bij weinig resten speelt vooral de sfeer een rol. Is er veel over, dan is de neiging groot om een reconstructie te wensen, waarbij het kasteel weer duidelijk zichtbaar wordt. Daartussen bevindt zich een scala van mogelijkheden om het monument beter te duiden. Dat kan zowel fysiek (de contouren in glas of ijzer, tekeningen en plattegronden op borden of papier) als via virtuele middelen: audiotools, mobiele telefoons, websites e.d.

Wat zijn de randvoorwaarden van publieksontsluiting?

Zonder initiatief van vrijwilligers en enthousiastelingen gebeurt er niet veel met ons ruïneus erfgoed. Beheer, behoud, openstelling en informatieoverdracht zijn vaak van vrijwilligers afhankelijk. Daarnaast is de financiering een voorwaarde een kasteelruïne open te stellen. Onderhoud en informatievoorzieningen kunnen behoorlijke kostenposten zijn. De veiligheid van monument en bezoeker zorgt soms voor discutabele afwegingen. De vraag of de authenticiteit van het gebouw, het beschermen van de bezoeker óf de ontsluiting van de ruïne voor gaat, kan niet eenduidig worden beantwoord. De functionaliteit van de kasteelruïnes blijkt vaak leidend.

Beleidsvisies?

Iedere ruïne is anders en daarom is het onmogelijk een algemene beleidslijn te geven. Afhankelijk van de hoeveelheid overgebleven resten, de ligging, de geschiedenis van de plek, de eigendomssituatie en het doel van de uitbater kan de ruïne worden ingezet om een bepaalde beleving op te roepen bij de bezoeker.

Geen van de onderzochte erfgoedsites toont een optimale ontsluiting van een ruïne. Vaak wordt het monument aangepast, om- of opgebouwd om een kasteel- of ruïnebeleving te creëren, of om een optimale exploitatie te verkrijgen. Ook is de educatievoorziening vaak ondermaats. Een aantal mensen richt zich op het ideaalbeeld van een pittoreske, begroeide kasteelruïne, een andere groep ziet meer in educatie en versterking van de lokale identiteit en meer zakelijk ingestelde beheerders denken vooral aan het ontwikkelen en exploiteren van ruïneus erfgoed.

Bij het bepalen van hoe om te gaan met een ruïne kan worden gedacht vanuit drie invalshoeken: *experience*, educatie, exploitatie. Eigenaars moeten nadenken over de vorm en functie van hun monument wanneer het gaat om ontsluiting. Welk doel heeft hun voorkeur? Bij educatie en beleving moet met name de presentatie van de erfgoedsite en de informatievoorziening over de ruïne veel aandacht besteed worden. Bij exploitatie moet centraal staan dat de ruïne zijn karakter niet verliest en de historische resten niet vernietigd worden. Door een goed evenwicht te zoeken tussen presentatie en conservatie worden de ruïnes een levend onderdeel van de maatschappij.

1 ■ Inleiding

Toren van Goudestein, Haaften Dordrecht (Gelderland) Foto Doriann Kransberg, 1979.

*Weinig gebouwen zijn in staat om zoveel emoties los te maken als ruïnes. Een ruïne die je onverwachts tegenkomt op een wandeling, waar de natuur de vrije hand heeft om te doen wat haar goeddunkt, niet tegengewerkt en lastig gevallen door mensenhanden.*¹

1 Fons Asselbergs in
'Ruïnes in Nederland'
(2004: 7)

Dit is een ideaalbeeld van de 'echte' ruïneliefhebber, de romanticus die tijdens een voettocht door de natuur plots oog in oog staat met een relik van een lang verloren geschiedenis. Hoog opgaand muurwerk, resten van een machtig kasteel, overwoekerd met klimop en struiken. Maar wie is deze ruïneliefhebber? Niet Henk of Ingrid, om met de 'gewone man' te spreken. Die ziet een klomp afgebrokkelde stenen, of een slecht onderhouden gebouw, afhankelijk van de kwantiteit van het resterende materiaal. Wat is daar nu mooi, laat staan romantisch, aan?

Barend Cornelis Koek,
*Gezicht op het
Rijndal*, 1843.
(Dordrechts museum
aan de Haven),

Belangstelling voor ruïnes

De belangstelling voor ruïnes is al eeuwen oud, en is een motief in vele kunstuitingen. Denk aan schilders als Ruysdael, die hun landschappen stoffeerden met kasteelruïnes en vervallen torens en muurwerk. Het hierboven geschetste stereotype ideaalbeeld van de verscholen ruïne beleeft in de kunst en literatuur vanaf de achttiende eeuw een bloeitijd.

Vele kunstenaars leggen kasteelruïnes vast op doek of papier, of maken het onderdeel van een fantasielandschap. De kasteelruïne krijgt hiermee de functie van landschapselement en staat direct in relatie tot de groene omgeving. Deze attractie van de symbiose tussen cultuur en natuur kende een hoogtepunt in de romantische kunstperiode. Terwijl men voorheen in de natuur op zoek ging naar orde en rede, zag de negentiende-eeuwse romanticus de natuur als spiegel van zijn eigen emoties.² Een natuurlandschap met een verlaten kasteel symboliseerde de vergankelijkheid van het leven en kreeg zodoende een esthetische waarde. Naast dat een ruïne een esthetisch object kan zijn, herbergt het meer betekenissen.

2 Cunningham & Reigh,
2006: 271.

'Ruïnes in Nederland'

Het rijk geïllustreerde overzichtswerk *Ruïnes in Nederland* uit 1997 presenteert de ruïne als cultuurhistorisch, esthetisch en conservatieobject. Het beeld van de romantische kasteelruïne wordt genuanceerd. Een ruïne is namelijk constant in verval, en begroeiing is hier een belangrijke oorzaak van. Dit duidt op een strijd tussen de beleving van een begroeide ruïne en de zorg voor het behoud van de bouwkundige resten. De Monumentenzorg duldt niet dat gebouwen vervallen of verdwijnen. Dit spanningsveld zorgt voor veel discussie over de verschillende methodes om het verval tegen te gaan, zoals consolidatie, vertraagd verval of restauratie. De belevingsfactor van de ruïne wordt door de restauraties echter minder. Volgens voormalig directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Fons Asselbergs ziet de monumentenzorg een ruïne als 'een gebouw dat een wetenschappelijke betekenis heeft'.³ Hij bedoelt daarmee dat een ruïne vooral een bouwhistorische monument is, de architectonische sporen van het verloren kasteel dienen zo goed mogelijk behouden te blijven. Dit kan leiden tot 'overgeconsolideerde' ruïnes: strak afgewerkte muurresten met gerestaureerde stukken; hoekig en grijs.

3 Schulte, 2004: 7.

Deze strijd duidt op een paradox. Want hoewel er zoveel mogelijk resten van het oorspronkelijke kasteel bewaard dienen te blijven, is er aan de andere kant de behoefte om het 'picturale beeld' te behouden.⁴ Dit houdt in dat de ruïne schilderachtig moet zijn. Er wordt vanuit gegaan dat de bezoeker van een ruïne het monument doorgaans onbewust bekijkt 'als door de ogen van een schilder, die cultuur en natuur in harmonie wil brengen'.⁵ Bij de bescherming en instandhouding van de monumenten is het behoud van de ruïne als zodanig, met behoud van natuurlijke elementen, voor de auteurs van *Ruïnes in Nederland* van belang.

4 Schulte, 2004: 22.

5 Schulte, 2004: 21.

Huis ter Kleef, Haarlem, 2009.
Foto © Petra Alles & Kastelenteam.

Interactie

Ruïnes in Nederland presenteert een duidelijk overzicht van ruïnes en de kennis erover, maar de vraag hoe de kasteelruïnes hun functie als bijzonder landschapselement kunnen behouden, wordt niet beantwoord. Michiel Purmer wijdde in 1997 zijn scriptie aan deze vraag. Hij onderzocht de functie en ligging van kasteelruïnes in Nederland. In zijn

aanbevelingen raadt hij aan om de 'ruïne zichtbaar te houden als voormalig centrum in het landschap'. Purmer benadrukt het belang van het creëren van draagvlak door middel van openstelling. Bezoekers moeten volgens hem geholpen worden om het monument te begrijpen, bijvoorbeeld door middel van informatievoorziening.⁶ Aandacht voor de presentatie van de kasteelruïnes kan bijdragen aan begrip en behoud ervan.

In Conservation of ruins,⁷ over alle aspecten van omgang met en restauratie van ruïnes, wordt ook het aspect van publieksontsluiting toegelicht. De wijze van presenteren van een erfgoedsite kan bezoekers helpen bij het begrijpen van het monument. Belangrijk daarbij is het bieden van contextgebonden informatie. Iedere ruïne heeft andere kenmerken en daardoor zal de presentatie ook niet altijd hetzelfde zijn.

«The objective of presenting a site, ruined or otherwise, must be to portray it in its correct and full documentary and historic context insofar as it is understood and possible to do so. Presentation policies must therefore be site specific and take account of, respect and achieve a balance between all values (emotional, symbolic, cultural, environmental and use – past and future) attached to or inherent in fabric, and clearly define its messages if visitors are to understand, learn from and enjoy these sites.»⁸

Deze denkwijze over de presentatie, sterk gericht op de interactie tussen de bezoeker en het object, is ook goed toepasbaar op kasteelruïnes. Die hebben vaak interessante eigenschappen, zoals een lange bewonersgeschiedenis en bijzondere architectonische kenmerken uit verschillende eeuwen. De discussie over hoe we moeten omgaan met kasteelruïnes in ons land wordt telkens beïnvloed door nieuwe ontwikkelingen. Met grote regelmaat ontstaan er nieuwe plannen om 'iets' met een kasteelruïne te doen, zoals herbouw van een verdwenen kasteel of het creëren van een toeristische trekpleister door middel van het herinrichten van een kasteelterrein. Ruïnes blijken geliefde objecten voor herontwikkelingsplannen met economische of culturele perspectieven. Vooral de laatste jaren ontstaan er veel plannen, zoals de geplande reconstructie van De Keverberg in Kessel, de ontwikkelingen rondom kasteel Ter Horst te Horst en de herbouw van de donjon in Nijmegen. Deze aandacht voor kasteelruïnes noopt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed tot bezinning op haar standpunten over de functie en waarde van dit soort monumenten. Een werkgroep van de rijksdienst bracht in 2010 in brochure uit met perspectieven op het gebied van de omgang met kasteelruïnes en -terreinen.

6 Purmer, 1997: 68.

7 Ashurst, 2007. Verschenen in de Butterworth-Heinemann serie 'Conservation and Museology'.

8 Ashurst, 2007: 249.

Restanten van de Keverburg (Huis te Kessel).
Foto Hans Hageman, 2006.

Ruïne van Brederode
eind negentiende
eeuw.

Foto G.L. Hasseleij
Kirchner, 1889

Hoofdvragen

Kasteelruïnes vormen bijzonder cultureel erfgoed. Als vergane glorie liggen ze in het landschap; soms in een natuurlijke, romantische setting, volledige begroeid, maar soms ook midden in een woonwijk. Door de afwezigheid van een woon- of dagelijkse gebruiksfunctie is een ruïne een onnuttig maar zeker niet betekenisloos object. De verwoeste gebouwen maken vaak eeuwenlang onderdeel uit van een dorpsgezicht of landschap en spelen een centrale rol in de lokale historische identiteit.

Het toegankelijk maken voor publiek is een mogelijke stap om de betekenis en waarde van de kasteelruïnes aan de bevolking over te brengen en beleefbaar te maken. Maar wat zijn daarvan de consequenties voor het monument? Gebruikers kunnen veeleisend zijn en ook de bescherming van de bouwmassa en de veiligheid van de bezoekers zijn in het geding. Aanpassingen aan een monument ten bate van ontsluiting vormen een bedreiging voor de authenticiteit van het gebouw.

Door ontsluiting is een kasteelruïne geen toevallige folly meer in een landschap, maar juist een identiteitsdrager voor een dorp, stad of regio. De vraag is echter van wie kasteelruïnes het erfgoed is. Hoe kan een ruïne een publiekstrekker zijn? En hoe kan ontsluiting plaatsvinden zonder afbreuk te doen aan de monumentale status? Dit onderzoek spitst zich toe op de ideeën en idealen van verschillende betrokkenen bij ontsloten kasteelruïnes in Nederland. De vragen die centraal staan in dit onderzoek luiden als volgt:

- ***Welke visies bestaan er bij beheerders en eigenaren over de ontsluiting van kasteelruïnes?***
- ***Welke gevolgen hebben de verschillende visies voor de ruïne?***
- ***Is het mogelijk hier een algemeen beleid voor te formuleren?***

De antwoorden kunnen leiden tot een beeld van de ontwikkeling en uitwerking van publieksontsluiting bij een aantal veel bediscussieerde kasteelruïnes in Nederland. De focus ligt daarbij op recente ontwikkelingen.

Verantwoording

Dit onderzoek is in opdracht van de Rijksgebouwendienst uitgevoerd, die zelf twee belangrijke kasteelruïnes in het bezit heeft: de ruïne van Teylingen in Sassenheim en de ruïne van Brederode in Santpoort. De uitvoering van het onderzoek vond plaats bij de Nederlandse Kastelenstichting. De expertise en wetenschappelijke kennis droegen bij aan een goed verloop van het onderzoek. Een andere partner is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, zeer belangrijk op het gebied van bescherming, behoud en ontwikkeling van kasteelerfgoed in Nederland, doordat hij beleid maakt dat op de vele rijksmonumenten van toepassing is. Als laatste is de Universiteit van Amsterdam bij het project betrokken, vanuit de master Cultureel Erfgoed, traject Erfgoedstudies.

Partners en hun functie:

Rijksgebouwendienst: dhr. J. Kamphuis en mevr. I. Steijven

Opdrachtgever van het onderzoek naar de omgang van kasteelruïnes.

Nederlandse Kastelenstichting: dhr. B. Olde Meierink en dhr. F. Vogelzang

Uitvoerder van de opdracht en belanghebbende van de vraag ‘Wat doen we met ruïnes?’

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: dhr. T. Hermans

Betrokkene bij het onderzoek en adviseur op het gebied van de omgang met ruïnes.

Universiteit van Amsterdam: dhr. R. van der Laarse

Ondersteuning van het onderzoek naar de omgang met kasteelruïnes en het formuleren van het wetenschappelijk kader vanuit Erfgoedstudies.

*Ruïne Horst (Limburg):
een toeristische trek-
pleister in wording.
Foto Doriann Krans-
berg, 1979.*

Restanten van de St.
Maartenskapel, Valk-
hof, Nijmegen.
Foto Peter van der
Wielen, 1988.

Methode

Het onderzoek naar de publieksontsluiting van kasteelruïnes in Nederland verloopt in drie stappen volgens de methode ‘interpretatie – presentatie – representatie’. Dat wil zeggen dat er allereerst objectief gekeken wordt naar de historische aspecten van de site. Vervolgens zoomen we verder in op de visies en gevolgen. Als laatste nemen we afstand en kijken we wat de interpretatie en presentatie betekenen.

Het voorbereidend literatuur-, media- en adviesonderzoek heeft geresulteerd in een selectie van vijf sites, die nader onderzocht worden op het gebied van de (bouw)geschiedenis en de wijze waarop de ruïnes besproken zijn in de media. Daarnaast is het belangrijk hoe overheden zoals gemeenten en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed over plannen voor publieksontsluiting adviseerden. Daarvoor is literatuur en archiefmateriaal bij de NKS ingezien, en daarnaast het archief van de RCE bezocht. Dat leverde zeer veel gegevens op. Helaas waren niet alle dossiers bij de RCE volledig.

De sites zijn geselecteerd op basis van de volgende kenmerken:

1. Ouderdom kasteel
2. Ouderdom kasteelruïne
3. De oorzaak van de teloorgang
4. De huidige eigenaar
5. De aanpassingen aan de ruïne specifiek voor ontsluiting
6. De huidige functie van het gebouw

De vijf geselecteerde monumenten zijn zo verschillend mogelijk, om op die manier een breed spectrum aan visies te kunnen verzamelen omtrent het openstellen en het gebruik van kasteelruïnes. Vooral de hoeveelheid aanpassingen was bepalend voor de keuze. De objecten variëren daarin sterk, van een enkel hek tot een complete herbouw op monumentale grond. De objectbeschrijvingen bevinden zich in het tweede hoofdstuk. Het gaat om:

- De ruïne van Batenburg, te Batenburg (Gelderland)
- Kasteel Duurstede, te Wijk bij Duurstede (Utrecht)
- Kasteel Asten, te Asten-Heusden (Noord-Brabant)
- Slot Schagen, te Schagen (Noord-Holland)
- Kasteel Daelenbroeck, te Herkenbosch-Roerdalen (Limburg)

Voor het interviewgedeelte zijn twintig personen benaderd met diverse achtergronden. Ook is er een variatie aan de soort betrokkenheid met kasteelruïnes. Architecten, bouwhistorici en monumenteneigenaren hebben allemaal andere ideeën. Om een compleet beeld te krijgen van de keuzes en ontwikkelingen rondom een ruïne, zijn per object minstens twee personen benaderd: de eigenaar, en iemand die nauw bij recente ontwikkelingen betrokken is, zoals een architect of beheerder. Sommige deelnemers hebben als onderzoeker of architect met meerdere kastelen te maken. Bouwhistoricus Tom Bauer heeft bijvoorbeeld onderzoek gedaan bij de ruïne van Batenburg en de kasteelruïne Daelenbroeck.

De geïnterviewden hebben algemene vragen over kasteelruïnes en specifieke vragen over een bepaald object beantwoord, zodat de visie van de geïnterviewden breder is. De vragen gingen in op het bewaren van kasteelerfgoed, de rol van de geïnterviewde en zijn of haar ideeën over de ontsluiting en ontwikkeling van een van de geselecteerde ruïnes. Hieronder volgen enkele voorbeeldvragen. Niet iedere deelnemer aan het onderzoek heeft zodoende dezelfde vragen beantwoord.

1. Waarom willen we kasteelresten bewaren?
2. Voor wie is een kasteelruïne?
3. Wat is een ideale publieksontsluiting?
4. Wat is het belang van educatie en informatie op de plek zelf?
5. Hoe bent u bij het kasteel betrokken?
6. Wat waren uw ideeën voor en na het project?
7. Is het doel bereikt?

De samenvattingen van de interviews zijn als bijlage toegevoegd. De visies die daaruit voortkomen vormen het derde hoofdstuk van dit rapport.

In de hoofdstukken vier, vijf en zes komen alle gegevens bij elkaar. Archief- en interviewmateriaal vormen de basis voor de analyse. Aan de hand van de visies worden ideeën over de ontsluiting van kasteelruïnes in Nederland, de consequenties en randvoorwaarden ervan ontrafeld. Doel is hiermee de ontsluiting van kasteelruïnes te doorgronden en een antwoord te krijgen op de hoofdvragen.

De ruïne van Daelenbroeck vóór de restauratie.

Foto: Doriann Kransberg, 1979.

2 ■ De onderzochte ruïnes

Ruïne Heenvliet (Zuid-Holland). Foto Jan Derwig, 2003.

2.1 Kasteel Duurstede

Tussen oude beukenbomen in een glooiend park, omringd door een vijver met dobberende eendjes, staat de kasteelruïne van Wijk bij Duurstede. Het kasteleiland is vol bedrijvigheid. Trouwerijen, feesten en partijen zijn er bijna aan de orde van de dag. Het kasteel is gelegen naast het historische hart van het stadje.

Interpretatie

Het verval van kasteel Duurstede treedt in 1580 in, vanwege vernieuwingen aan de vestingwerken van de stad. In de achttiende eeuw krijgt het kasteel echter het meeste te verduren; het kasteel fungeert dan als steengroeve. Tegenwoordig bestaat de ruïne uit een vierkante donjon uit de tweede helft van de dertiende eeuw en een grote ronde hoektoren van het Franse type uit de tweede helft van de vijftiende eeuw. Deze laatste kwam tijdens het bewind van bisschop David van Bourgondië tot stand. Daarnaast zijn er ruïneuze kasteelresten van de kelders, de grote zaal en een toren op het kasteelterrein zichtbaar. In 1836 verwerkt tuinarchitect J.D. Zocher het gehele terrein tot een parklandschap in romantische stijl.

*Kasteel Duurstede.
Ets naar een tekening
van Roelant Roghman,
door Jacobus Schijn-
voet.
Uit: Ludolf Smids,
Schatkamer der Ne-
derlandsse Oudheden,
1711.*

Presentatie

Kasteel Duurstede is vanaf 1852 in bezit van de gemeente Wijk bij Duurstede. De Bourgondische toren doet dan dienst als woning voor de beheerder van de torens en het park. De bewoners schenken tevens verfrissingen aan bezoekers. In 1883 restaureert architect Pierre Cuypers de sterk vervallen kasteeltorens. De bewoning houdt echter geen stand. De torens takelen verder af en vanaf 1926 is het kasteleiland niet meer toegankelijk. Het duurt tot de jaren '50 eer de Bourgondische toren onder handen genomen wordt. Halverwege de jaren '80 krijgt de ruïneuze donjon een flinke restauratiebeurt die de toren bruikbaar en toegankelijk maakt. Het kasteelterrein met beide torens wordt sindsdien geëxploiteerd. In 2001 ontstaat consternatie over het gebruik van het monument. Na een fatale cafébrand in Volendam worden de veiligheidsregels in de horeca strenger.

9 RCE dossier 'Kasteel Duurstede'. Brief van de gemeente Wijk bij Duurstede aan de RDMZ. 2 juli 2001.

Dat hield in dat de Bourgondische toren niet meer geschikt werd geacht voor activiteiten, tenzij er een brandtrap werd aangebracht.⁹ Zo geschiedde en na de realisatie van de noodvoorziening is het kasteelterrein weer volledig exploitabel.

Het kasteelpark is vrij toegankelijk, elke bezoeker van Wijk bij Duurstede kan de kasteelresten zien. Om in de torens te kunnen is een afspraak noodzakelijk. Op de plek zelf zijn enkele gegraveerde stenen panelen geplaatst, met daarop summier de geschiedenis en een afbeelding van het kasteel.

Representatie

Kasteel Duurstede is de oudste ruïne van de selectie. Door restauratie en onderhoud zijn beide torens goed bewaard gebleven en hebben hun ruïneuze status verloren. Ze zijn geschikt gemaakt voor horeca-activiteiten. De feitelijke ruïne, de resten van het muurwerk die ook op het kasteleiland liggen, vallen minder op. Het geheel van kasteel en park heeft een extra betekenislaag en representeert het negentiende-eeuwse romantisch gedachtegoed.

Bronnen

- Kastelenlexicon 'Kasteel Duurstede' (juni 2010)
- RCE dossier 'Kasteel Duurstede'
- Schulte (1997) *Ruïnes in Nederland*.

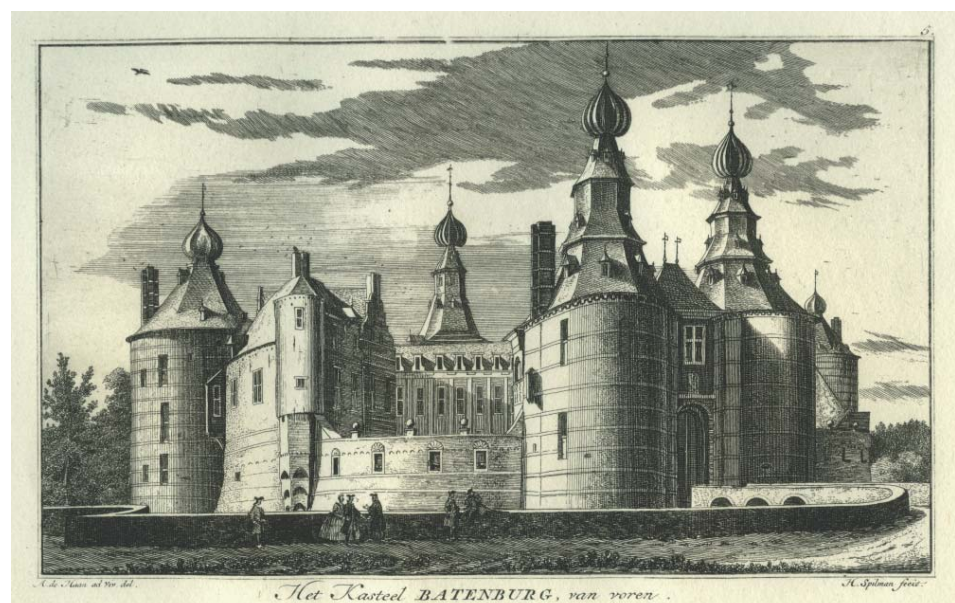
2.2 De ruïne van Batenburg

Vele fietsroutes voeren de toeristen langs het idyllische stadje Batenburg. In het aan de Maas gelegen plaatsje bevinden zich de resten van een immens kasteel. De oude muren en de torenresten geven echter maar een fragment weer van de grootsheid die de ringburcht ooit had. De omgrachte ruïne is sterk geconsolideerd en niet permanent open voor bezoekers.

Interpretatie

Rond 1300 start een lid van het geslacht Van Bronkhorst-Batenburg met de bouw van slot Batenburg. Door de eeuwen heen krijgt het verschillende gedaanten. De ronde burcht kenmerkt zich door bakstenen muren met horizontale banden van mergelsteen.

Kasteel Batenburg.
Gravure van Hendrik
Spilman, naar een
tekening van Abraham
de Haen uit 1732.
Prent van de NKS.

Op 26 oktober 1795 steken zes Franse soldaten het slot in brand, en wanneer herstel afgewezen wordt door de omwonenden, is de ondergang van het kasteel slechts een kwestie van tijd. De bakstenen en kozijnen van het slot krijgen een nieuwe bestemming in omliggende huizen. Wanneer er bijna niets meer van de ruïne overeind staat, wordt besloten de overgebleven resten te bewaren. Op dit moment bestaat de ruïne uit de ringmuur met uitgekraagde spietorens, de resten van drie uitgebouwde ronde torens, een torenkelder en het restant van het poortgebouw, geflankeerd door halfronde torens.

Presentatie

Slot Batenburg is tot na de Tweede Wereldoorlog particulier bezit van de graaf van Bentheim-Steinfurt. De Staat der Nederlanden confiskeert de ruïne in 1945. Sinds 1953 is Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen eigenaar. Het duurt echter enige tijd voor er restauratiewerkzaamheden verricht worden aan het muurwerk, dat in zeer slechte staat verkeert. In 1970 treft de stichting noodvoorzieningen zodat het geheel niet instort. Kelders worden met zand volgestort, begroeiing verwijderd. Het muurwerk wordt verankerd en voorzien van steunberen. Tussen 1989 en 1992 voert architectenbureau Van Hoogevest uit Amersfoort een grootschalige consolidatie uit, die de ruïne haar huidige uiterlijk geeft. De grote gaten en scheuren in de muren worden hersteld en opgevuld en ook de brug is onder handen genomen. De verdwenen mergelbanden in het muurwerk, karakteristiek voor de ruïne, zijn niet teruggebracht, maar slechts gevisualiseerd door middel van bakstenen. Om het muurwerk tegen inwatering te beschermen krijgt het een afdekking van plaggen.

Er is geen permanente openstelling, slechts af en toe vindt er een evenement plaats. In de zomer kunnen toeristen en geïnteresseerden de kasteelruïne op afspraak bezoeken. Er is een wandelpad om de ruïne heen aangelegd en een informatiebord geplaatst.

*Ruïne Batenburg.
Tijdelijke steunberen
moesten de ruïne red-
den.
Foto Doriann Krans-
berg, 1979.*

Representatie

De ruïne van Batenburg is de meest 'pure' ruïne van een middeleeuws kasteel binnen de selectie. Er is relatief weinig aan gedaan ten behoeve van de publieksontsluiting. De ruïne ligt in landelijk gebied en heeft minder te maken met directe bedreigingen zoals vandalisme of bouwontwikkeling.

Bronnen

- Bierens de Haan en Jas (2000) *Geldersche kasteelen*.
- KICH ODB; nr. 8725
- Schulte (1997) *Ruïnes in Nederland*.

2.3 Kasteel Asten

Niet vaak bevat een kasteelruïne spouwmuren. Dat is bij de ruïne van Asten wel het geval, omdat het oorspronkelijke kasteel voor het grootste deel in de jaren '30 van de vorige eeuw werd gebouwd. Deze jonge ruïne ligt op een kasteleiland omgeven door bomen en landerijen. Het terrein wordt meer en meer toegankelijk voor bezoekers.

Interpretatie

Een eerste bewijs van een bouwwerk op de plaats van de huidige ruïne komt uit 1389, er is dan sprake van een 'mansio te Asten'.¹⁰ Dendrochronologisch onderzoek toont aan dat het kasteel rond 1430 moet zijn gebouwd. De voorburch is continu in gebruik gebleven, maar het eigenlijke kasteel kende een lange periode van verval. Uiteindelijk kan het kasteel door verkoop van jachtrechten worden herbouwd in de jaren '30 van de twintigste eeuw. De woonpret is niet van lange duur, doordat het huis tijdens een luchtaanval in 1944 in puin geschoten wordt. De dunne muren raken in de jaren daarna beschadigd en ook door vandalisme vermindert de bouwsubstantie. De ruïne bestaat uit een traptoren, opgaand muurwerk en delen van de keldermuren van de oostvleugel.

¹⁰ Kastelenlexicon kasteel Asten (juni 2010).

*Huis te Asten.
Ets naar een tekening
van Jan de Beijer,
door Hendrik Spilman.
Uit: Het Verheerlykt
Nederland, 9 delen,
1745-1774.*

Presentatie

Baron Clemens van Hövell tot Westerflier wordt begin twintigste eeuw door vererving eigenaar van het kasteel. Hij begint in 1935 met de herbouw van het vervallen kasteel. Na de verwoesting krijgt de baron de financiering niet rond voor een tweede herbouw. In 1984 verkoopt de barones het kasteelterrein aan Stichting Wederopbouw Kasteel Asten, de huidige Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten. Leden van de stichting wonen in de voorburch en ontfermen zich over de kasteelruïne. Vanaf eind jaren '90 vinden er regelmatig consolidatiewerkzaamheden plaats, volgens de methode 'vertraagd verval'. Een grootse aanpak van het hele kasteellandschap ontwikkelt zich vanaf 2000. De beleidsnota Belvédère spoort de stichting aan persoonlijke en maatschappelijke keuzes te maken over de inrichting van het kasteellandschap en de ontsluiting van de kasteelruïne

voor publiek. In 2004 presenteert de stichting het 'Masterplan Kasteellandschap Asten'.¹¹ Dit plan is mogelijk door middel van verschillende subsidies en gaat in op drie niveaus rondom het kasteel: de ruïne, het kasteelterrein en het kasteellandschap. De plannen hebben zodoende niet alleen betrekking op de bewoners van het kasteel, maar ook op de omwonenden en ondernemers die in het kasteellandschap actief zijn. Een deel van het Masterplan is reeds uitgevoerd, zoals nieuwe beplanting en de aanleg van enkele bruggen. Het terrein is echter (nog) niet beter ontsloten voor publiek. Het is niet openbaar toegankelijk, slechts op afspraak zijn de resten van de hoofdburcht te bezichtigen. Daarnaast is er een wandelpad in het kasteellandschap aangelegd.

Representatie

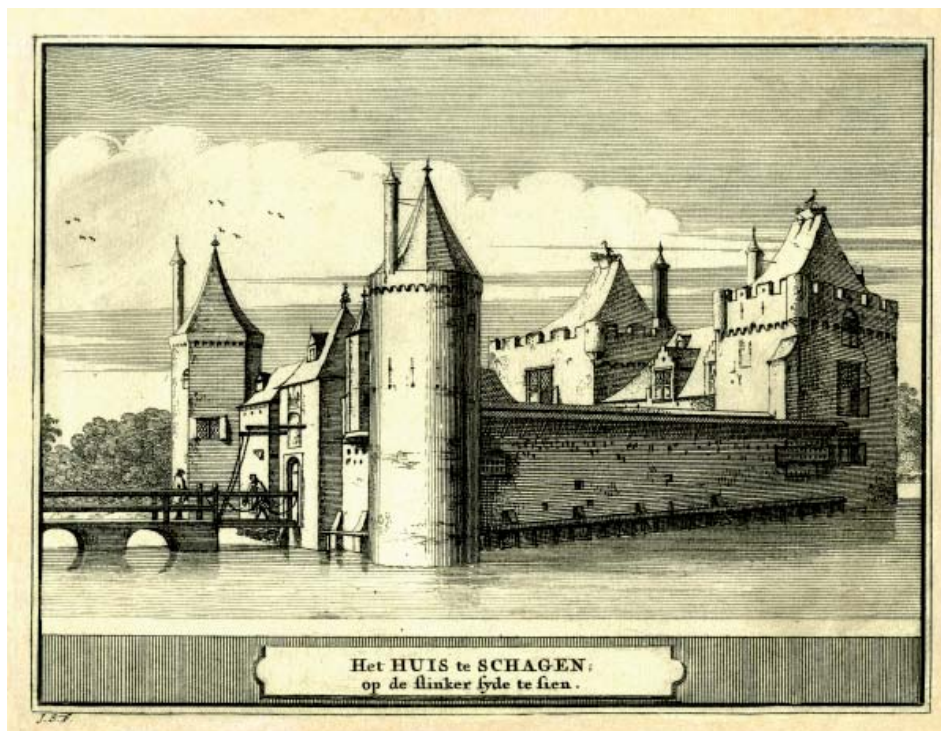
De kasteelruïne van Asten representeert de vele kastelen die gedurende de Tweede Wereldoorlog zijn verwoest. Het is zodoende een jonge ruïne. Dat wordt nog eens versterkt doordat een groot deel van de ruïneuze bouwsubstantie dateert uit de jaren '30 van de twintigste eeuw. Daarnaast ligt de ruïne op privéterrein.

Bronnen

- Maas (1994) *Geschiedenis van de Heerlijkheid Asten*.
- Kastelenlexicon 'Kasteel Asten' (juni 2010)
- Masterplan Kasteellandschap Asten
- RCE dossier 'Kasteel Asten'
- Schulte (1997) *Ruïnes in Nederland*

2.4 Slot Schagen

Slot Schagen is wellicht vreemd in het onderzoek. Van het oorspronkelijke kasteel resten nog twee ronde hoektorens, en die zijn vrijwel altijd in gebruik gebleven. Er is daarom niet per se sprake van een ruïne,¹² maar wel van kasteelrestanten. Het slot is rond 1820 gesloopt, tot en met de funderingen aan toe. Toch past dit slot thuis in dit onderzoek.

11 Stichting Kasteelerfgoed Asten (maart 2004) Masterplan Kasteellandschap Asten. Arnhem / Asten. Uitgewerkt door Landschapsarchitectenbureau Bosch Slabbers en Architectenbureau Vlaardingerbroek en Wevers.

12 De hier gebruikte definitie: 'Bovengronds restant van een kasteel, tenminste bestaand uit samenhangend muurwerk'.

Huis te Schagen.
Ets van Jacobus Schijnvoet.
Uit: Ludolf Smids,
Schatkamer der Nederlandse Oudheden,
1711.

De kasteeltorens zijn eigendom van de gemeente en herbergen twee kleine musea. Ze zijn daardoor toegankelijk. Het kasteelterrein zelf is een archeologisch monument en functioneerde decennia lang als begraafplaats; daarna als park. De toegankelijkheid van het terrein is vergroot en de historie van de plek gevisualiseerd met de bouw van een nieuw slot.

Interpretatie

Het rijksmonument wordt omschreven als een ‘omgracht terrein, [met] twee ronde hoektorens met rondboogfriezen en achzijdige spitsen; enige overblijfselen van het omstreeks 1394 door een bastaardzoon van Albrecht van Beieren gestichte en in 1920 afgebroken Slot van Schagen’.¹³ Dit jaartal van verwoesting is echter niet juist, wat blijkt uit verschillende bronnen.¹⁴ De teloorgang van het slot wordt in 1799 ingeluid. Na de invasie van Engelsen en Russen in dat jaar ligt de kop van Noord Holland er armoedig bij. Het slot krijgt vernielingen te verduren en de familie Van Oultremont heeft geen belangstelling meer om er te blijven wonen. Begin negentiende eeuw verkoopt de graaf de voorgebouwen, die in het bezit komen van particulieren. Het slot zelf wordt, op de hoektorens na, in 1826 gesloopt.¹⁵ De gemeente Schagen huurt de slottorens vanaf 1811 en richt deze in als gevangenis en cipierswoning. Na de sloop van het slot komen de torens in eigendom van de gemeente. Dat zijn ze nog steeds.

Presentatie

Tot 1914 doet een van de torens dienst als woning. In de jaren ’20 worden de torens gerestaureerd en daarna bieden ze onderdak aan verschillende instanties, om uiteindelijk ruimte te bieden aan twee kleine musea. Deze hebben echter geen relatie met het kasteel zelf. Het overige terrein op het kasteleiland wordt in de jaren ’30 als park ingericht. Verschillende restauraties in de twintigste eeuw hebben de torens behouden. Eind twintigste eeuw ontstaan er plannen ‘iets’ met het kasteelterrein te doen. Na verschillende mogelijkheden doorgelopen te hebben, zoals het op metselen van funderingen of het visualiseren van de slotmuren met heggertjes, besluiten ‘Stichting Vrienden van het Oude Slot’ en de gemeente het verdwenen kasteel weer op te bouwen. Omdat er te weinig gegevens zijn voor een reconstructie, wordt er nostalgisch gebouwd. In 2002 vindt de officiële opening plaats. Slot Schagen heeft publieke en private functies. Sinds het voorjaar van 2010 staat er een informatiezuil met de geschiedenis van het slot op het terrein. De toegankelijkheid van de authentieke torens is afhankelijk van de openingstijden van de musea.

Representatie

De resten van slot Schagen liggen in het stadscentrum van Schagen. De hoofdburcht is bijna twee eeuwen geleden door sloop van de aardbodem verdwenen. Op dezelfde plek werd enkele jaren terug een nieuw kasteel gebouwd, dat als lokale en toeristische trekpleister fungeert. De eigenlijke kasteelresten, de slottorens, zijn als musea toegankelijk. Slot Schagen staat voor de ontwikkelingen rondom het aantrekkelijk maken van een historisch stadscentrum, en het recreëren van verloren erfgoed vanuit de bestaande restanten.

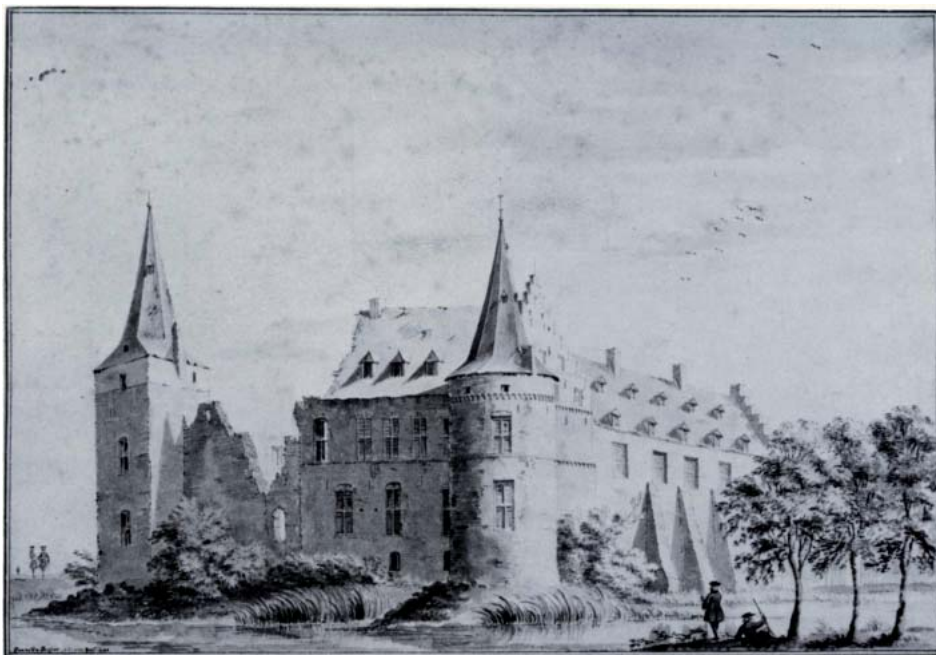
Bronnen

- RCE dossier Slot Schagen
- Diederik, F. en Timmer, F. (2002) *Slot Schagen: De geschiedenis van het ‘huys’ van de heren en vrouwen van Schagen*.
- <http://www.watwaswaar.nl/>, geraadpleegd 24 juni 2010. Kadastrale minuut Schagen,
- Noord Holland Sectie E, blad 02. perceelnummers 278, 279, 280, 281.

13 RCE Dossier. Brief RCE aan gemeente Schagen. 21 april 2006.

14 Op de kadastrale minuut van 1819 zijn slechts de torens zichtbaar, en het omgrachte terrein. Het slot zelf is niet aangegeven als gebouw. In het monumentenregister staat echter dat het slot pas in 1920 gesloopt is. In een andere bron wordt het jaar 1826 genoemd als jaar waarin het slot met de grond gelijk is gemaakt.

15 Diederik, 2002: 55.

Een gehavend Daelenbroeck, op een tekening van Jan de Beijer uit 1744 (ROC1256).

2.5 Kasteel Daelenbroeck

De laatste site die we bekijken ligt in Limburg, op een groot landgoed. De ruïne van kasteel Daelenbroeck is een goed toegankelijk monument. Er is echter weinig ruïneus. De hoofdburcht is gerestaureerd en aangevuld tot een bruikbaar gebouw, dat plaats biedt aan de gasten van het horecabedrijf.

Interpretatie

Kasteel Daelenbroeck dateert uit het eerste kwart van de veertiende eeuw. Tot ongeveer 1600 is het verschillende keren verbouwd en aangevuld. Zo ontstond een vierkant grondplan met hoektorens, samen ongeveer 1200 vierkante meter groot. Na een Spaanse belegering in 1598 is er dusdanig veel schade aan het kasteel toegebracht, dat het sterk in verval raakt. Er blijft steeds minder overeind staan. In de 18de eeuw laat de toenmalige eigenaar het kasteel tot de kelders slopen, in de hoop het een nieuwe toekomst te geven. Herbouw blijkt echter niet realiseerbaar. In de negentiende eeuw laat de eigenaar een park op de kasteelresten aanleggen. Van de oorspronkelijke hoofdburcht resteren nog verscheidene kelders met tongewelven, fundamenteën van een vijftiende-eeuwse ronde hoektoren en delen van de fundamenteën van het opgaand muurwerk. Na het begin van het verval rond 1600 gaat het kasteel regelmatig over op een andere eigenaar. In 1972 koopt de heer Pieter ter Berg het landgoed. Hij laat de voorburcht restaureren en de hoofdburcht bouwkundig onderzoeken door ir. Rob Gruben. Er vinden geen consolidatiewerkzaamheden plaats. Ter Berg verkoopt het kasteel begin jaren '90 van de twintigste eeuw aan de heer Jérôme Dolmans. Deze eigenaar laat wederom onderzoek verrichten, onder leiding van de TU Delft in samenwerking met de Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis. Hierop volgt de restauratie en opbouw van het monument. Stichting Restauratie Kasteelburcht Daelenbroeck is verantwoordelijk voor het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek.

Presentatie

De blootgelegde kelders zijn na het onderzoek gerestaureerd en aangevuld tot een functioneel gebouw. Ook de binnenplaats is bij het gebouw betrokken. Momenteel vindt de opbouw van gedeelten van de hoofdburcht plaats. Het kasteel is voornamelijk in gebruik als horecagelegenheid. Er zijn mogelijkheden voor rondleidingen door het kasteel.

Representatie

De omgang met kasteel Daelenbroeck representeert de exploitatie en expansie van een kasteelruïne. Het monu-

ment is bestemd voor commerciële activiteiten en toont de mogelijkheden van een particuliere eigenaar.

Bronnen

- Schulte (1997) *Ruïnes in Nederland*
- RCE-dossier kasteel Daelenbroeck
- Stehouwer (2004) *Daelenbroeck: Hoofdzetel van een vrijheerlijkheid. De geschiedenis van een hervonden monument.*

*Kasteel Daelenbroeck.
De ruïne is ontdaan
van zand en begroei-
ing.
Foto Hans Hageman,
1996.*

3 ■ Visies

Kasteel Duurstede. Foto Jan Derwig, 2003.

De onderstaande visies zijn gedistilleerd uit de interviews met de deskundigen en betrokkenen. Om de meningen en idealen van de verschillende personen goed tegenover elkaar te kunnen plaatsen, behandel ik drie aspecten:

- *Waarom moet de kasteelruïne opengesteld worden aan het publiek?*
- *Wat betekent dit voor het monument?*
- *Wat zijn de randvoorwaarden van de ontsluiting?*

Soms is een antwoord algemeen, maar vaak is het specifiek op een bepaalde kasteelruïne toegespitst.

3.1 Visies kasteel Duurstede

Wendy Landewé

1. We stellen ruïnes open vanwege de geschiedenis waar we wat van kunnen leren. Oude gebouwen vertellen ons hoe mensen in het verleden woonden en werkten. We genieten van het gebouw *an sich* en van de sfeer.
2. Een ruïne dient regelmatig open te zijn voor geïnteresseerden, individueel of in groepsverband. In ieder geval is informatievoorziening belangrijk. Voor een optimale beleving is begroeiing vereist; een kale, met cement afgestreken steenklomp wekt weinig interesse. Het monument dient veilig te zijn, maar de veiligheid moet niet overheersen boven authenticiteit.
3. De toegankelijkheid van het kasteleiland van Duurstede en de torens wordt bemoeilijkt door de exploitatie ervan. Openstelling moet namelijk niet afgedwongen worden. Met het aanbrengen van de brandtrap is authentiek materiaal verloren gegaan ten koste van de veiligheid. Het is afhankelijk van de uniciteit van de ruïne hoe aanpassingen gedaan moeten worden.

*Duurstede. De Bourgondische toren met rechts de stalen brandtrap.
Foto auteur.*

Kees van Vliet

1. Kasteel Duurstede is een van de *landmarks* van de gemeente en moet ook zo gedragen worden. Bezoekers zouden dagelijks het kasteel moeten kunnen bezoeken. Toegankelijkheid is van belang voor het overdragen van kennis over de cultuurhistorie.
2. Het is belangrijk dat de kasteelruïne bruikbaar is, omdat ze op die manier beter toegankelijk is en structureel onderhouden wordt. De exploitatie zorgt voor toezicht, en het dekt een deel van de onderhoudskosten.
3. Er zijn concessies gedaan die exploitatie mogelijk maken, zoals praktische voorzieningen en de noodtrap. Voor het plaatsen van de noodtrap moest een jongere bouwlaag wijken. Gezien toezicht en onderhoud is het onmogelijk het kasteel dagelijks open te stellen. Er moeten goede afspraken gemaakt worden met de exploitant over de publieksontsluiting buiten de exploitatie om. Bezichtiging van het kasteleiland en het interieur is hierdoor aan beperkingen onderhevig. De gemeente moet zich meer inzetten voor informatievoorziening en het behoud van het park.

3.2 Visies Kasteelruïne Batenburg

Adriaan Strik

1. De ruïne van Batenburg moet voor het publiek toegankelijk zijn, omdat het een relikwie is van onze vaderlandse geschiedenis. Deze is vooral voor de identiteit van jonge bezoekers belangrijk. Ook moet de ruïne een mooie plek zijn om even bij stil te staan.
2. Om de authentieke massa te beschermen is het kasteelterrein niet vrij toegankelijk en is er rasterwerk aangebracht. Verder staat buiten het terrein een informatiebord en zijn er folders verkrijgbaar. Om het bouwmate-
riaal te beschermen, wordt het groen geminimaliseerd.
3. Alleen op een aantal zondagen in de zomer, op verzoek en op afspraak kan de ruïne bezichtigd worden. De toegankelijkheid is afhankelijk van vrijwilligers. Zij zijn nodig om bezoekers rond te leiden en toezicht te houden. Toch moeten er regelmatig stenen worden vervangen. Dat komt door bezoekers, maar ook door de onvolledige restauratie. Daarnaast tast het groen het muurwerk aan, hoewel het ook zorgt voor de beleving en aangeeft dat de ruïne oud is. De eigenaar en gemeente hebben tegengestelde ideeën over het gebruik en de beleving van de ruïne.

Gijsbert van Hoogevest

1. Het beperkt openstellen van de ruïne van Batenburg behoort tot de taken van de eigenaar. Het geïnteresseerde publiek dient de mogelijkheid te krijgen de site te zien en te beleven.
2. Onderhoud en toezicht zijn noodzakelijk om de kwetsbare en karakteristieke ruïne te beschermen. De ruïne is geschikt voor publiek gebruik, maar het blijft een kijkobject. De ringburcht vormt een goed decor voor voorstellingen.
3. Stichting Geldersche Kasteelen is een goede eigenaar, omdat zij de consequenties van de ruïne zonder exploitatiefunctie dragen. Ook kunnen zij lang nadenken over beslissingen over hun eigendom. De geringe toegankelijkheid is goed voor het behoud van de karakteristieke bouwmassa, maar kost daarentegen sowieso geld. Om de kans op schade aan de bouwmaterialen zo klein mogelijk te houden, is zeer regelmatig toezicht noodzakelijk. De beheerder die naast het complex woont, is daarom onontbeerlijk.

Jorien Jas

1. De ruïne van Batenburg moet van buitenaf toegankelijk zijn, zodat mensen kunnen genieten van de flora, fauna en bouwmassa van dit belangrijke ruïnecomplex. Ontsluiting van het kasteelterrein zelf is belangrijk voor educatie over de cultuurhistorische waarde en natuurwaarden en het creëren van voldoende draagvlak.
2. Voldoende informatievoorziening in de vorm van borden is noodzakelijk om in de behoefte te voorzien. Een fysieke barrière moet ongewenste bezoekers tegenhouden. Bezoekers kunnen de ruïne via een wandelpad van de buitenkant bekijken. Een aantal grotere evenementen op het terrein vergroten het draagvlak in de regio.
3. Er is altijd begeleiding nodig wanneer bezoekers op het terrein willen. De toegankelijkheid van Batenburg moet beperkt blijven, om de ruïne en het groen te sparen. De constante aanwezigheid van een toezichthouder maakt behoud en ruimere ontsluiting van de ruïne mogelijk. De meerwaarde om echt op het terrein van

*Restanten van de Ridderzaal van de Ruïne van Valkenburg (Limburg).
Foto Stichting Kasteel van Valkenburg.*

Batenburg te komen is niet zo groot. De toegankelijkheid is wel toegenomen, en neemt verder toe door een nieuw bezoekerscentrum in de buurt.

3.3 Visies kasteel Asten

Jos Gommans

1. Openstelling van de ruïne van Asten dient om mensen in contact te brengen met erfgoed dat aanzet tot nadenken over wat geschiedenis is en wie je zelf bent. Dat geldt vooral voor de lokale gemeenschap. Daarnaast is het aantrekkelijk als symbiose van cultuur en natuur.
2. Het ontsluiten van het kasteelterrein kan in de vorm van een bezoekerscentrum en een wandelpad. Er zijn bruggen aangelegd. Voor scholen is er een lesbrief ontwikkeld. Het groen op de ruïne wordt zoveel mogelijk behouden.
3. De ruïne is heel kwetsbaar en ligt op privéterrein. Mensen kunnen daarom slechts op afspraak en onder begeleiding van een gids een bezoek brengen. De constante spanning tussen privacy, toegankelijkheid, verantwoordelijkheid en behoud bemoeilijkt de ontsluiting. Met het Masterplan in het kader van de Nota Belvédère wordt het hele kasteellandschap rondom de ruïne aangepakt. Dit moet leiden tot en verbetering in de private omstandigheden van bewoners en omwonenden, en ook de bescherming van de ruïne en toegankelijkheid voor bezoekers.

Leo Wevers

1. De ruïne van Asten moet niet per definitie toegankelijk zijn, ook al kleeft er een algemeen belang aan. Ruïnes hebben immers een geschiedenis- en kunstwaarde, het is een bouwhistorische bron en een symbiose van cultuur en natuur.
2. Particulier eigendom moet in beginsel ontoegankelijk zijn. Je moet als bezoeker moeite doen. Hoe minder de ruïne ontsloten wordt, hoe meer authentiek materiaal behouden blijft. Toegankelijkheid heeft een averechts effect op privacy en het behoud van de ruïne. Bezichtiging hoort altijd onder begeleiding. Mensen mogen gecontroleerd op liefst gereconstrueerde delen van de ruïne, zodat er zo min mogelijk authentiek materiaal verloren gaat.
3. Door de ontsluiting gaat authentiek materiaal verloren, maar dat gebeurt ook door het behoud van groen. Herbouw of consolidatie met enkele lagen erop zou daarom niet verkeerd zijn om het bouw materiaal te bewaren. Een ruïne hoort echter in verval te zijn, begroeiing hoort bij het vervalproces. De gemeente eist dat wanneer er subsidie gegeven wordt, de ruïne meer opengesteld gaat worden. Ze wil de ruïne consumeren.

Omdat er zo weinig aan publieksontsluiting gedaan wordt, zijn er haast geen maatregelen ten behoeve van de veiligheid gedaan. Het groen kan groeien en de ruïne mag lichtelijk in verval zijn. Het blijft daarom een beleefbare ruïne.

Marlie Rooijakkers

1. De gemeente vindt dat de kasteelruïne van Asten toegankelijk moet zijn voor mensen uit de omgeving, zodat zij iets meekrijgen over de geschiedenis. Het is een uniek stukje Asten, waar de mensen zich welkom zouden moeten voelen.
2. De gemeente kan subsidiëren in een bezoekerscentrum en het tegemoetkomen van publicaties. Leden van de stichting zijn genoodzaakt zich in te zetten bij bezoeken en rondleidingen, want er zijn geen informatieborden.
3. Vanwege de veiligheid van de bezoekers en de ruïne is het terrein niet vrij toegankelijk. Ruimere ontsluiting wordt dan ook door de stichting tegen gehouden. De gemeente is geen eigenaar, maar kan wel subsidies verlenen en trekker zijn in de ontwikkelingen rondom het Masterplan.

Toine Maas

1. Het ontsluiten van de ruïne van kasteel Asten is noodzakelijk, omdat de ruïne een icoonfunctie heeft voor de gemeenschap. Zo'n plek van identiteit moet toegankelijk zijn, anders wordt het enkel bewaard voor de happy few.
2. De tegenprestatie van het subsidiegeld kan in de vorm van een wandelpad en informatievoorziening om de ruïne heen. De kasteelresten zelf moeten als ruïne bewaard worden, slechts dan blijft de icoonfunctie aanwezig. Om de beleving intact te houden is is groen op de ruïne belangrijk.
3. Hoewel groen belangrijk is voor de beleving, moeten de oudste bouwlagen gespaard blijven. Toegang wordt bemoeilijkt door privacy van de bewoners, maar de hoofdburcht is ook via de achterkant te bereiken. Privacy moet niet bepalend zijn voor de toegankelijkheid, maar het is wel begrijpelijk. De ontsluiting zou echter beter zijn in handen van een overheid. Maar het is uit beheersoogpunt en de kwetsbaarheid van de ruïne beter wanneer de ruïne minder toegankelijk is. Het erfgoedbesef is pas heel laat op gang gekomen, wat heeft gezorgd voor een aantal missers zoals het niet aankopen van de ruïne en de sloop van een deel van de voorburcht.

3.4 Visies Slot Schagen

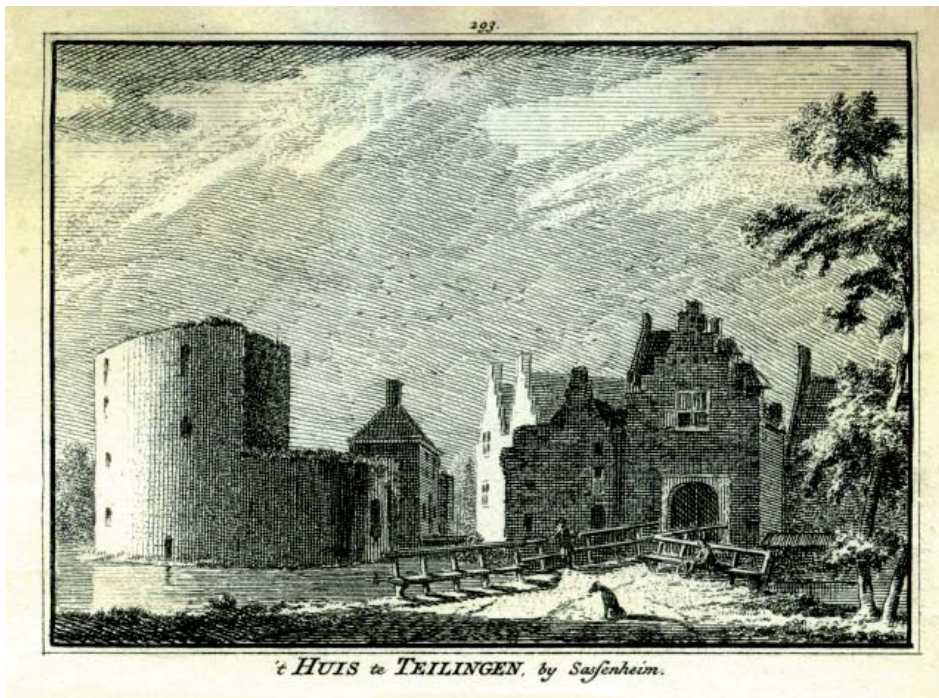
Wil Schagen

1. De plek en het nieuwe slot van Schagen moeten toegankelijk zijn, omdat het een dissonant heeft opgelost en een betere herkenbaarheid en visualisatie van de geschiedenis teweeg heeft gebracht. De twee authentieke to-

*Restanten van Schaesberg (Limburg).
Foto Hans Hageman,
2002.*

- rens vormen een wezenlijk onderdeel van de hernieuwde beleving van de relatie tussen stad en kasteel.
2. De torens moeten zo authentiek mogelijk bewaard worden. Het nieuwe gebouw is een verwijzing naar de geschiedenis en is gebouwd op zo min mogelijk funderingspalen om de ondergrond te sparen.
 3. De historische torens zijn niet geschikt voor constante ontsluiting. Ze zijn wel te allen tijde van buitenaf zichtbaar, aangezien ze in het stadscentrum liggen. De ROB moest goedkeuring geven voor de fundering van het nieuwe slot. Dat is uiteindelijk goed gekomen omdat er niets meer in de grond zat. De stijl van de nieuwbouw past in de historische context van de omgeving. Een exacte herbouw was niet mogelijk vanwege te weinig bronmateriaal, maar ook door het feit dat de resterende torens verzakt zijn en de precieze hoogte van het slot niet te bepalen is. Er was vanuit de gemeente veel draagvlak om dit project te realiseren.

Ruïne van Teylingen
(Sassenheim, Zuid
Holland).
Gravure van Hendrik
Spilman naar een
tekening van Abraham
de Haen, ca. 1750.
Prent NKS.

Gerrit Westerink

1. De resterende torens van het oude slot zijn onlosmakelijk met Schagen verbonden. Ze zijn altijd in gebruik gebleven en ontsloten als historische musea.
2. De resten die nog intact waren, zijn geconserveerd en in zicht gebracht. De musea zijn aardig voor toerisme en belangrijk voor het historisch bewustzijn van de jeugd. Ze tonen echter niets van de geschiedenis van het kasteel. Dat komt aan bod in de stadswandeling en is te lezen op het nieuwe informatiebord.
3. Het communiceren met de ROB was in het begin lastig, omdat de lokale archeologen geen professionele opleiding gehad hebben. Het nieuwe slot kon geen replica zijn, vanwege het beperkte aantal afbeeldingen. Het moest een representatief gebouw worden. Het gehele project zou zonder burgerinitiatief niet tot stand gekomen zijn. Het grote voordeel is dat het terrein midden in het stadscentrum ligt.

Fred Timmer

1. De kasteeltorens van Schagen zijn een historisch monument, een stuk lokale geschiedenis. Als je je plaats wilt kennen, zul je ook de geschiedenis van die plaats moeten kennen. Het ontsluiten van het kasteelterrein is daarom belangrijk voor de stad, en voor de lokale bewoners.
2. Er zijn markten en andere activiteiten op het kasteelterrein. De kasteeltorens zijn ontsloten als historische musea. Stadswandelingen en het informatiebord voorzien in de behoefte naar de geschiedenis van het kasteel. Het nieuwe slot heeft het historische terrein meer body gegeven.
3. Het verbeteren van de toegankelijkheid van de torens is onmogelijk, doordat ruimere openingstijden voor de musea praktisch niet haalbaar blijken. Het nieuwe, nostalgische slot biedt meer mogelijkheden en is een

verwijzing naar geschiedenis van Schagen. Op initiatief van een groep mensen is het tot stand gekomen, na enige onenigheid met de ROB over mogelijke archeologische resten. Het zichtbaar maken is belangrijk, want ondergrondse resten of een rozenperkje maken de geschiedenis voor bezoekers niet duidelijker.

3.5 Visies Kasteel Daelenbroeck

Rob Gruben

1. Als eigenaar van een kasteelruïne is het een tegenprestatie tegenover de maatschappij en tegenover financiële bijdragen, om het eigendom open te stellen. Een ruïne is immers een monument, een identificatiesymbool voor de gemeenschap.
2. Ideaal voor kasteel Daelenbroeck zou een consolidatie geweest zijn met afgestreken muurwerk en muur-vriendelijk klimop. Daarbij hoort een bord met bezoekersinformatie. De functie is voor de gemeenschap, bijvoorbeeld openluchtvoorstellingen.
3. Openstelling zou mogelijk moeten zijn wanneer de veiligheid of privacy van de eigenaar niet in gevaar komt. De ideeën van de eigenaar hielden de consolidatie en openbare functie van de ruïne van kasteel Daelenbroeck tegen, want er werd voor een herbouw met exploitatie gekozen. Reconstructie van de bijzondere elementen van een kasteel zorgt niet voor een betere visualisatie van de geschiedenis, het is een interpretatie van wat er ooit bestaan heeft. Permanent gebruik loopt vaak uit op reconstructie en het aanleggen van voorzieningen. De monumentenzorg heeft de taak een stukje educatie over te brengen. Ook zou de rijksdienst monumenten van de lijst moeten afvoeren als die zodanig verminkt zijn dat er nauwelijks meer historische substantie aanwezig is.

Michiel Enderman

1. Vanwege de monumentale status zijn kasteelresten van ons allemaal. Ze vertegenwoordigen een maatschappelijk belang en hebben historische en cultuurhistorische waarde. In sommige gevallen kan een kasteelruïne ook een pittoreske waarde hebben.
2. De historische bouwsubstantie van kasteel Daelenbroeck is blootgelegd en al het groen verwijderd. De ruïne is vervolgens geconsolideerd en gerestaureerd tot een bruikbaar gebouw. De bezoekers wordt geen verhaal of informatie opgedrongen, ze beleven genoeg met het dwalen door de gangen.
3. De herbouw op de monumentale, gerestaureerde ruïne is een verzinsel. Het is historiserend omdat niemand zit te wachten op een glaspaleis in een historische omgeving. De resten zijn zo goed mogelijk geconsolideerd en geïntegreerd in een nieuwe functie. Daarbij zijn er wel concessies gedaan voor de functionaliteit. Er wordt soms te star omgegaan met ruïnes. Als je er niets mee doet, maar je wilt wel het beeld beschermen, zal het

Bij de ruïne van Egmond zijn de fundamente van de drie kasteel-eilanden opgemetseld tot maai-hoogte. Luchtfoto van KLM Aerocarto, 1951.

alsnog in een archeologisch monument veranderen. Er is pas historisch draagvlak als de mensen erin kunnen, het moet bereikbaar zijn. Als men echter meer verhalen wil dan op Daelenbroeck te vinden zijn, kunnen ze beter naar een gemusealiseerd kasteel gaan.

Teunis Dorrepaal

1. Kastelen geven de wortels weer van onze geschiedenis, het zijn ankerpunten. Velen, ook de jeugd, hebben affiniteit met de geschiedenis, als je het maar goed brengt.
2. Men moet in ieder geval informatie krijgen over wat men ziet bij het bezoeken van een kasteel. Audiovisuele middelen maken de beleving van hout en steen niet waar. De kelders zijn toegankelijk voor mensen die op het kasteel een kopje koffie willen drinken. Je kunt binnen kijken en om de ruïne heen wandelen.
3. Oude, romantische ruïnes, waar de natuur heer en meester is geworden, die moet je zo laten. Voor sommige ruïnes, zoals die van Daelenbroeck, is een grootschalige restauratie ideaal, want de mensen kunnen kennis nemen van het kasteel en tegelijkertijd niets kapot maken. De resten van de kelders zijn gerestaureerd, er is geen sprake van herbouw of reconstructie. Er is duidelijk verschil aangebracht tussen authentieke gewelven en een nieuwe dakconstructie. De functionaliteit van het gebouw was nooit leidend. De opbouw is nieuwbouw, waarbij alles mogelijk is. Er is echter niet voor glas gekozen, omdat een historische opbouw beter past in de omgeving, bij de cultuurhistorie van de plek. Er is geen sprake van geschiedvervalsing, omdat er duidelijk vermeld wordt wanneer de restauraties en torens gerealiseerd zijn.

*Ruïne Steyn (Limburg).
Foto Steyn.*

Tom Bauer

1. Als het enigszins kan zou je kastelen open moeten stellen, mits je er geen pretpark van maakt.
2. Door een ruïne weer in gebruik te nemen verlies je alle bouwsporen weer. Er is maar een beperkte groep in Nederland in kasteelruïnes geïnteresseerd. Een ANWB-bord is daarom voor de gemiddelde bezoeker genoeg. De echt geïnteresseerde zoekt zelf literatuur. Een ruïne die toegankelijk moet zijn voor een groot publiek, moet wat te bieden hebben. Als er te weinig te zien is, biedt opbouw van torens of poorten een oplossing.
3. Een dagelijkse openstelling van de ruïne van Batenburg is niet zinvol, omdat het publiek te weinig kan zien. De huidige regeling tussen Geldersche Kasteelen en de beheerder is prima, de mensen die het echt willen zien, kunnen erop. Op Daelenbroeck gaat de commerciële exploitatie ten koste van de historische waarde van het geheel. Het is een geforceerde constructie, omdat er geld binnen moet komen om de herbouw te financieren. De opbouw is echter niet authentiek, het is een betonskelet met bakstenen. Het is daarom van belang het publiek duidelijk te maken dat het om een herbouwd kasteel gaat. Gelukkig heeft de eigenaar voldoende uitgegeven aan onderzoek. Herbouw is niet verkeerd, wanneer het gaat om kastelen die in de Tweede Wereldoorlog ruïne zijn geworden.

Jérôme Dolmans

1. Het ontsluiten van een ruïne heeft niet veel waarde, je kunt het beter restaureren en aanvullen zodat het weer een functie geven krijgt. Dan is ze beter toegankelijk en zien mensen wat er geweest is.
2. De kelderresten zijn gerestaureerd en aangevuld met nieuw materiaal. Bezoekers kunnen eromheen wandelen en erin als het open is. Er is informatie verkrijgbaar en er zijn rondleidingen mogelijk.
3. Omdat de overheid geen geld gaf voor een restauratie, werd het etiket 'ruïne' van het gebouw gehaald. Toen was het mogelijk het geheel weer een functie te geven. Aan een paar muurresten is niet te zien hoe het gebouw oorspronkelijk was. Het aanvullen van de kelders en de nieuwe opbouw worden op historische manier gedaan. Er is geprobeerd zoveel mogelijk materiaal te sparen. Door de restauratie zijn oudere sporen teruggevonden. Er is dus meer te zien. We proberen het historisch correct te doen. Doordat het geheel er oud uitziet past het beter bij het landgoed.

Rob Ubachs en Theo Oberndorff

1. Een ruïne is voor de hele gemeenschap. Het is een van de weinige mogelijkheden om de geschiedenis tastbaar te maken en beleefbaar te houden. Een boek kan daar niet tegen op.
2. Informatievoorziening is belangrijk. Borden, digitale tijdvensters, een bezoekerscentrum, mogelijkheden met nieuwe media. Maar daar is wel toezicht voor nodig.
3. Ook al moet je concessies doen voor de ontsluiting, het oorspronkelijke karakter van de ruïne moet behouden blijven. De exploitatie of openstelling moet niet belangrijker worden dan het verhaal erachter, de ruïne zelf. Soms is een zekere commercialiteit nodig om een ruïne te behouden. Maar er worden dingen bijgevoegd, hoewel vakkundig, die niet historisch correct zijn. Als je een kasteel wilt herbouwen, doe het dan op een andere plek, niet op het kasteeldomein zelf.

3.6 Aanbevelingen

Een aantal deelnemers aan het onderzoek heeft aanbevelingen gedaan die voor een betere omgang met kasteelruïnes in Nederland moeten zorgen.

Wendy Landewé voorziet verbeteringen in het overdragen van kennis over kastelen wanneer de handen meer ineen geslagen worden. Een voorbeeld daarvan is een mogelijk samenwerkingsverband tussen de Nederlandse

*Ruïne van Slot Brakel.
Abraham Hendrik de
Winter, ca. 1850.*

Kastelenstichting, de Utrechtse Kastelenstichting, het Utrechts Landschap en het kastelenlexicon. Daarnaast zou de overheid volgens haar een instrument moeten bieden om ruïnes zoveel mogelijk veilig te stellen voor invloeden van buitenaf.

Het is naar de mening van Jorien Jas belangrijk dat er aangepaste regels komen voor ruïnes. Zij ziet heil in het aanwijzen van een aantal topuïnes. Voor de overige ruïnes zou een waardering in verschillende schalen moeten volgen.

Historicus Jos Gommans vindt dat gemeentes te veel macht hebben in het nemen van beslissingen. Als een monumenteneigenaar het goed met de betreffende ambtenaar kan vinden, krijgt hij volgens Gommans alles gedaan. De rijksdienst moet gemeentes daarom tot orde kunnen roepen bij bepaalde situaties.

De monumentenzorg moet volgens Rob Gruben waken over cultuurhistorisch erfgoed en zich niet bezig houden met het tevreden stellen van het publiek. Daar wordt volgens Gruben te veel rekening mee gehouden. De mening van het publiek is volgens hem minder relevant. De waardering ontstaat juist door kennis over een monument.

Architect Teunis Dorrepaal is van mening dat er door eigenaren soms niet goed met monumenten wordt omgegaan. Er zou daarom ingegrepen moeten kunnen worden om monumenten te beschermen, wanneer eigenaren zelf geen actie ondernemen.

4 ■ Waarom maken we kasteelruïnes toegankelijk?

*Slechts enkele toeschouwers bij deze wel heel kleine ruïne Ter Vliet, Oudewater (Utrecht).
Foto Doriann Kransberg, 1979.*

Aan de hand van de visies van de deelnemers aan het onderzoek bekijken we wat ontsluiting van kasteelruïnes inhoudt. Naar aanleiding van de drie vragen

- **Waarom moet de kasteelruïne opengesteld worden aan het publiek?**
- **Wat betekent dit voor het monument?**
- **Wat zijn de randvoorwaarden van de ontsluiting?**

zoomen we verder in op de sites.

Om inzicht te krijgen in het brede spectrum van publieksontsluiting bij kasteelruïnes plaatsen we de verschillende visies en argumenten naast en tegenover elkaar. We beginnen met de eerste vraag, waarom maken we kasteelruïnes toegankelijk?

Kasteelruïnes blijken geliefde monumenten om open te stellen. De geïnterviewden zijn namelijk bijna allemaal van mening dat geïnteresseerden in zekere mate toegang moeten hebben tot de sites. De motivering van de openstelling is niet eenduidig. In dit onderdeel van de analyse nemen we kasteel Asten als casestudy. De betrokken deelnemers aan het onderzoek noemen verschillende primaire factoren die een rol spelen bij het toegankelijk maken van een ruïne. Om alle aspecten van de deelvraag voldoende af te dekken, vullen we de argumenten rond Asten aan met uitspraken uit andere interviews.

*Ruïne van Asten
(Noord-Brabant).
Foto Peter van de
Wielen, 2001.*

4.1 Lokaal monument

Het kasteel van Asten ligt omgeven door bossen en weilanden in het buitengebied en bevindt zich niet, zoals veel andere ruïnes, in of in de directe omgeving van een dorpskern. De kasteelruïne is daardoor geen onderdeel van een oud centrum of dorpsgezicht, maar juist van het landschap en van de geschiedenis van het kerkdorp Asten. Uit het onderzoek blijkt dat een kasteelruïne vooral een monument is van en voor de mensen uit de directe omgeving. Tenminste, dat is het ideaalbeeld. In de ogen van Marlie Rooijakkers, beleidsmedewerker bij de gemeente Asten, is de kasteelruïne vooral voor de lokale bevolking. Rooijakkers vindt dat kasteel Asten van de gemeenschap is en een plek moet zijn waar iedereen zich welkom voelt. Er mag geen hindernis zijn voor mensen om daar rond te wandelen. ‘Als je straks inderdaad in het gebied loopt en mensen komen aan de poort, moeten [ze zich niet] afvragen: mogen we hier eigenlijk wel door?’ De ruïne is als rijksmonument beschermd maar dient toegankelijk te zijn als lokale *lieux de memoire* en een recreatieve functie krijgen. Dit ideaalbeeld van een toegankelijk wandelgebied wordt ook gedragen door de eigenaar van de ruïne, Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten. De bestuursleden zijn ook van mening dat de kasteelruïne meer moet worden opengesteld. Dat staat althans in het

16 Masterplan Kasteellandschap Asten, 2004: 56.

‘Masterplan Kasteellandschap Asten’, een ontwikkelingsplan voor het kasteel en het omliggende gebied. De stichting wil van het kasteellandschap ‘een toegankelijk, recreatief aantrekkelijk gebied’ maken.¹⁶ Dit doet zij door het gebied een ‘open karakter’ te geven. Zichtlijnen worden hersteld en wandelpaden (opnieuw) aangelegd.

Ontsluiting was lange tijd niet aan de orde bij de stichting. ‘Het idee was [...] om niemand op de ruïne toe te laten, het was “onze ruïne”.’ Historicus Jos Gommans kwam met zijn gezin op het kasteel wonen en liet een nieuw geluid te horen binnen de stichting. ‘Wij vonden het echt iets voor het collectief, voor de Astenaren.’ Dat was volgens hem eveneens belangrijk voor het krijgen van draagvlak en steun. ‘Je vraagt ook de gemeenschap om financiële compensatie en morele ondersteuning’. Dit laatste argument wordt vaker gebruikt. Bijvoorbeeld door Rob Gruben, die als bouwhistoricus verbonden was aan kasteel Daelenbroeck. Hij noemt openstelling van een monument een tegenprestatie voor financiële bijdragen van de maatschappij. ‘Het is een nationaal, zo niet lokaal, monument; een teken, een identificatiesymbool. Een ruïne is voor het publiek, de lokale of regionale bevolking.’

Het vergroten van de toegankelijkheid van de kasteelruïne van Asten en het bijbehorende kasteellandschap maakt de plek een meer zichtbaar en beleefbaar onderdeel van de leefwereld van de gemeenschap. Openstelling kan daardoor leiden tot meer bewustzijn van de lokale geschiedenis.

4.2 Educatief monument

Kasteelruïnes zijn niet alleen passieve monumenten, restanten in het landschap. Eigenaars kunnen zich actief inzetten om de kennis over de historie van de site aan bezoekers over te brengen. Bewoningsgeschiedenis, bouwgeschiedenis, architectuur en

Kasteel Schagen: een van de torens vóór de bouw van het nieuwe slot.

Foto Doriann Kransberg, 1979.

Kasteel Duurstede, restanten van een hoektoren. Foto Foto Matthijs Struys, 1965.

leefcultuur zijn elementen die aan bod kunnen komen. Er zijn op kasteel Asten rondleidingen en er is een lesbrief voor basisschoolleerlingen. Zij leren over het leven op een middeleeuws kasteel. Doordat elementen van de kasteelkeuken bewaard zijn gebleven, is daar omheen een lesprogramma samengesteld. Over een monument, zeker een kasteel, zijn vaak vele verhalen te vertellen. Het kasteel in Asten staat bekend om de heksenvervolgingen die er hebben plaatsgevonden. Dat geeft aanknopingspunten voor het vertellen van verhalen en mythes uit het verleden. Vooral de kastelenstichtingen delen de opvatting dat kasteelruïnes belangrijk zijn voor het bewaren en overbrengen van de geschiedenis. Dat is ook een van de taken van de stichtingen die zich bezighouden met het in stand houden van kastelenerfgoed. Theo Oberndorff van de Limburgse Kastelenstichting geeft aan dat het bewaren van kasteelruïnes 'een van de weinige mogelijkheden is om de geschiedenis tastbaar en beleefbaar te houden'. Het is belangrijk erfgoed te kunnen beleven en dat kan alleen als de bezoeker het gebouw en de stenen 'met zijn eigen ogen kan zien'. Wendy Landewé, bestuurslid van Stichting Utrechtse Kastelen, deelt die opvatting. Kasteelruïnes 'vertellen ons iets over hoe mensen in het verleden woonden en werkten en daar kunnen wij nu nog steeds van leren'.

4.3 Icoonfunctie en (het creëren van) lokale identiteit

Een stap verder dan de functie als lokaal, educatief monument is de idee van de kasteelruïne als icoon. Dat de kasteelruïne van Asten een icoonfunctie heeft, beargumenteert historicus Toine Maas. De baron die het kasteel begin twintigste eeuw bewoonde, kon de verwaarloosde en verruïneerde hoofdburcht herbouwen door jachtrechten te verkopen. Maas noemt het een unieke situatie dat een middeleeuws kasteel herbouwd wordt door feodale rechten af te kopen. Naast de totstandkoming draagt ook de teloorgang van het kasteel bij aan de icoonfunctie. In de Tweede Wereldoorlog gingen vele kastelen in Zuid- en Oost-Nederland ten onder door bombardementen, zo ook kasteel Asten. Het is een van de weinige kastelen die in ruïneuze staat is gebleven. De ruïne van het kasteel van Asten is daarom een icoon voor de lokale geschiedenis, die in een groter verband te plaatsen is. Daarmee wordt een kasteelruïne een identiteitsdrager voor een stad of regio. De kasteelruïne van Asten is nog niet zo'n identiteitsdrager, maar kan dat door de ontwikkelingen rondom de toenemende toegankelijkheid en

betrokkenheid vanuit de gemeenschap wel worden. In Wijk bij Duurstede identificeert men de stad wel met het kasteel, wat vooral bevorderd wordt door de locatie. Kees van Vliet, werkzaam bij deze gemeente, noemt kasteel Duurstede expliciet 'een van de *landmarks* van de gemeente'. De kasteeltorens worden onderhouden en gerestaureerd en vormen een belangrijk onderdeel van het historische centrum van de stad. Wijk bij Duurstede kan moeilijk los van de burcht gezien worden: dat ligt al in de naam besloten.

Binnen de geselecteerde vijf kastelen is slot Schagen een sprekend voorbeeld van het verlangen kasteelrestanten tot identiteitsdrager te maken. In het centrum van de stad stonden eeuwenlang twee torens, de relikwieën van een verdwenen kasteel. Die torens hadden voor de gemeenschap niet de allure van een kasteel. Toen deze plek beter werd ontsloten, bleek de behoefte om hier een 'compleet' kasteel vorm te geven. Architect Wil Schagen, verantwoordelijk voor het ontwerp van het nieuwe slot, is van mening dat het bewaren van kasteelresten 'een doel op zichzelf' moet zijn. Er moet volgens hem een aanleiding zijn om de geschiedenis te visualiseren en actualiseren. Die aanleiding was in dit geval het gemis van het complete kasteel en de verloedering van de plek. 'Als [de herbouw] in dit geval wel een bijdrage kan leveren aan de herkenbaarheid van die hele geschiedenis, dus niet alleen van die twee torens, dan maak je een oplossing van een probleem.' Blijkbaar functioneerden de twee overgebleven torens niet voldoende als iconen voor de stad Schagen. Mensen verlangden naar het verdwenen kasteel (ook al was het kasteel al lang geleden gesloopt en kende niemand de oorspronkelijke burcht). De bouw van een nieuw slot maakte het stadscentrum weer compleet. Hoewel de slottorens de eigenlijke monumenten zijn, draagt vooral het nieuwe slot bij aan het historische stadscentrum. Het slot is in nostalgische stijl gebouwd en dat brengt het gevaar met zich mee, dat het door de niet-ingewijde als 'authentiek' geïnterpreteerd kan worden. De bouw van het nieuwe slot diende een hoger doel dan slechts het completeren van het kasteel: het bracht de stad een nieuw identificatiesymbool, waar bewoners trots op kunnen zijn. Daarnaast maakt het de stad aantrekkelijker, wat ten gunste komt van Schagen als toeristische trekpleister.

4.4 *Pittoreske waarde*

We bewaren kasteelresten vanwege de (bouw)historische waarde die de bouwmassa. Deze overweging heeft puur betrekking op de stenen. Een kasteelruïne is echter een incompleet gebouw, met begroeide muurresten en soms gesitueerd in een groene omgeving. De vorm van het kasteelrestant en de groenwaarde maken dat een kasteelruïne ook een esthetisch geheel kan vormen en een bredere dan monumentale waarde heeft. De ruïne van kasteel Asten heeft veel opgaand muurwerk, is begroeid en wordt omringd door bossen. Jos Gommans vindt 'zijn' ruïne de mooiste van Nederland. Kasteel Asten is voor hem hét voorbeeld van een symbiose tussen cultuur en natuur.

Groot Kasteel te
Deurne (Noord-Brabant).
Foto Robbie Dell' Aira,
2004.

Het belang van natuurwaarden blijkt een terugkerend argument, niet alleen bij Asten. Ook de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen hecht veel waarde aan flora op en rondom een kasteelruïne. Dit bevordert de beleefbaarheid voor de bezoekers. Aldus Jorien Jas van Geldersche Kasteelen: 'Je hebt ruïnes die helemaal kaal zijn, dan weet je dat je er de komende twintig jaar niets aan hoeft te doen. Terwijl ons beeld is: daar hoort het groen heel erg bij.' Een ruïne is zodoende niet alleen steen. Door extra factoren zoals de aanwezigheid van groen voldoet het aan het romantische beeld van 'ruïne' en is daarvoor echt beleefbaar.

Kasteel Asten past binnen de criteria van het romantische gedachtegoed. Midden in het groen staat de bezoeker oog in oog met de overwoekerde resten van een verdwenen machtscentrum. Kasteel Duurstede is een ander soort romantisch monument, doordat de kasteelresten een plek kregen in het in de negentiende eeuw aangelegde parklandschap. De torens zijn bij latere restauraties echter van alle begroeiing ontdaan, slechts op de ruïneuze muurresten is groen toegestaan. J. Michels noemt kasteel Duurstede in *Ruïnes in Nederland* 'een van de schaarse voorbeelden van een ruïne, waar ondanks vele restauraties de schilderachtigheid althans gedeeltelijk behouden is'.¹⁷ Deze pittoreske beleving van Duurstede is niet afhankelijk van groen op de kasteelresten. Juist de setting in een romantisch parklandschap en het feit dat de torens daar mooi in passen, zorgt voor de juiste beleving die als schilderachtig bestempeld kan worden. Zouden de torens echter in een nieuwbouwwijk van een stad gelegen hebben, omringd door woonblokken, dan zou dat een heel andere beleving veroorzaken. De juiste verhoudingen tussen de eigenschappen van de ruïne kunnen zorgen voor een esthetisch geheel. Een kasteelruïne kan een bepaalde beleving teweeg brengen, wat voortkomt uit het romantische gedachtegoed. Het feit dat een kasteelruïne pittoreske eigenschappen heeft, kan een reden zijn om tot ontsluiting over te gaan.

4.5 Exploitatie

Kasteel Asten is geen geëxploiteerd monument; althans nog niet. Geld dat de stichting bijeen krijgt, steken de bestuursleden in onderhoud en de uitwerking van het Masterplan Kasteellandschap Asten. Een gepland bezoekerscentrum kan veranderingen teweeg brengen. Het is echter niet de bedoeling aan de ruïne te verdienen. Slechts op afspraak en met georganiseerde activiteiten komen er mensen naar de ruïne. Exploitatie is ook een reden om een ruïne te ontsluiten, maar het kan ook een gevolg zijn van het feit, dat de ruïne reeds toegankelijk is. Die toegankelijkheid kan behoeften aan verdieping, verbetering of vergroting van het gebruik oproepen waarvoor economische dragers worden gezocht. Dat is het geval bij de kastelen Duurstede en Daelenbroeck. In deze geëxploiteerde kastelen komen jaarlijks duizenden mensen over de vloer. Volgens monumentenambtenaar Kees van Vliet van Wijk bij Duurstede is exploitatie van het kasteel noodzakelijk voor de gemeente. 'Juist die exploitatie is van belang omdat je dan dagelijks toezicht hebt op het terrein (...) en dat [de uitbater] zelf door het te verhuren geld investeert in een stukje onderhoud.' In dit geval verhuurt de gemeente de gerestaureerde torens aan een horeca-ondernemer. Doordat het beheer uit handen is van de gemeente, is het voor potentiële bezoekers lastiger de torens van binnen te bezichtigen.

De resten van kasteel Daelenbroeck zijn door het afgraven van de tuin beter zichtbaar geworden. De particuliere eigenaar hechtte geen waarde aan de ruïneuze status van het muurwerk; hij zag liever een waterdicht, functioneel gebouw met historische ambiance. Dat is waar hij vervolgens naar toe gewerkt heeft. Het is een keuze een kasteelruïne te exploiteren als bedrijf dat niet direct iets met de geschiedenis van de erfgoedsite te maken heeft. Het levert enerzijds beheer, onderhoud en inkomsten op, maar anderzijds gaat het ten koste van bouwsporen en de ontsluiting voor erfgoedtoeristen.

Rechts:

Groot Kasteel te Deurne (Noord-Brabant).

Foto Robbie Dell' Aira, 2004.

¹⁷ Schulte, 1997: 41.

4.6 Keerzijden van openstellen

Openstelling leidt tot een snellere afbreuk van authentiek materiaal. Om de resten zo min mogelijk in gevaar te brengen, zou de zaak hermetisch afgesloten moeten worden. Het is niet voor niets tot monument uitgeroepen, de bedoeling is het te behouden voor de toekomst. Aan de andere kant willen we het monument ook beleefbaar maken. Volgens sommigen heeft een eigenaar zelfs een soort morele plicht, om zijn monument open te stellen, vanwege de rol die het object heeft voor de lokale en regionale samenleving. Velen willen de drempel om een ruïne te bezoeken laag willen houden. Maar niet iedereen denkt er zo over. Architect Leo Wevers, actief bij de consolidaties van de kasteelruïne van Asten, stelt de vraag waarom we überhaupt ruïnes willen ‘consumeren’, waarom we er altijd maar op willen. Dat betekent volgens hem automatisch een snellere verwoesting van de authenticiteit van het bouwwerk. Doel van de benoeming tot rijksmonument is volgens Wevers en vele anderen om het gebouw voor de volgende generatie te bewaren. Dat wringt met het idee dat mensen zich welkom moeten voelen een kasteelruïne te bezoeken. Het stemt tot nadenken over de mate van ontsluiting die gewenst is.

4.7 Samenvatting

De algemene opvatting is dat kasteelruïnes op vaste tijden open dienen te zijn, zodat iedereen die dat wil het lokale monument van geschiedenis en kunst kan bezoeken. Daarnaast moet het educatief zijn, beleefbaar en functioneren als identiteitsdrager. De geïnterviewden vinden het belangrijk authentiek materiaal te sparen, maar over het gebruik van het monument bestaan grote verschillen van mening. Uit het onderzoek blijken de toegankelijkheid, de functie en de conservatiemethode voor een groot deel afhankelijk te zijn van het soort eigenaar. De stichtingen (Stichting Vrienden der Gelderse Kasteelen en Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten) stellen de emotionele en educatieve functie van de monumenten voorop, terwijl de overige eigenaren (gemeentes en particuliere eigenaar) de economische functie centraal zetten. Het nieuwe slot in Schagen bijvoorbeeld is niet alleen bedoeld als commercieel en cultureel centrum, het is ook een belangrijke trekpleister in het historische centrum van de stad en daarmee een belangrijke pijler voor de lokale identiteit. De gekozen gebruiks- en belevingsfunctie staan een optimale ontsluiting in de weg. Het blijkt niet mogelijk om beide uitersten te verzoenen. Behoud van authenticiteit van bouwmassa inclusief flora en fauna gaat vóór toegankelijkheid, volgens één stroming. Anderen stellen exploitatie centraal, ook al hindert dat de authentieke ervaring. In het geval van slot Schagen verplaatst de aandacht voor het eigenlijke monument zich naar de nieuwbouw en neveneffecten.

Uit dit eerste deel van de analyse, dat antwoord geeft op de vraag

- ***Waarom moet de kasteelruïne opengesteld worden aan het publiek?***

komt overduidelijk naar voren dat kasteelruïnes een lokale functie hebben. Het kunnen iconen of identificatiesymbolen zijn die een stad of regio karakter geven en promoten door middel van het historische aspect. Als informatief en educatief monument kunnen ontsloten kasteelruïnes tot meer kennis en besef over de (lokale) geschiedenis leiden bij bezoekers. Toch zijn er ook botsende belangen die telkens terugkeren, zoals de kwestie behoud versus openstelling. De wens naar groene weelde, de mogelijkheden van exploitatie en de vraag in hoeverre openstelling leidt tot overmatige consumptie maken dat ontsluiting niet bij iedere erfgoedplaats vanzelfsprekend is. We willen als erfgoedconsument heel wat met onze ruïnes, wat vaak niet in het belang is van het monument zelf, maar eerder in het belang van de bezoeker of eigenaar. Dit laatste zal in het volgende hoofdstuk centraal staan.

5 ■ Consequenties voor de ruïne

Ruïne ter Horst (Limburg). Foto Peter van der Wielen, 2005.

De geïnterviewden noemden vele consequenties, die samenhangen met de ontsluiting van kasteelruïnes. Het gaat hier om het behoud van de authenticiteit van het monument en ook met de – soms botsende – behoeften van eigenaar en bezoeker. Bij alle kasteelruïnes is het van primair belang om het authentieke materiaal van de rijksmonumenten goed te conserveren. De eigenaars zijn daartoe verplicht. Toch wordt er heel wat gesleuteld aan die authenticiteit, om de gewenste ontsluiting te creëren. In het vorige hoofdstuk hielden we ons bezig met de ontsluiting van kasteel Asten als blauwdruk. In dit deel plaatsen we een minimaal geëxploiteerde tegenover een maximaal geëxploiteerde kasteelruïne. Oftewel, de gevolgen van ontsluiting voor de ruïne van Batenburg worden tegenover die van de voormalige kasteelruïne Daelenbroeck geplaatst.

*Ruïne Batenburg.
Foto 2001.*

5.1 Conservatie, onderhoud en toezicht

Een ding is zeker: openstelling voor publiek leidt onherroepelijk tot een snellere aftakeling van een kasteelruïne. En dat is niet de bedoeling, aangezien rijksmonumenten juist aangewezen zijn om het cultuurhistorisch erfgoed te bewaren. Een directe consequentie van openstelling is daarom extra waakzaamheid wat betreft de (versnelde) aftakeling van het monument. Het ontsluiten van kasteelruïnes dient volgens architect Gijsbert van Hoogevest, betrokken bij de consolidatie van de ruïne van Batenburg, dan ook voorzichtig te gebeuren. ‘Met ruïnes is het over het algemeen zo dat je het maar beperkt open moet stellen. Alleen op die plekken waar je geen schade toebrengt aan de bouwmaterialen.’ Deze visie wordt door meerdere geïnterviewden gedeeld. Een mogelijkheid is om alleen mensen toe te laten op de gereconstrueerde delen van de kasteelruïne. De ruïne van Batenburg kenmerkt zich door de ringvormige muren. Het binnenterrein is een groot grasveld, dat veilig betreden kan worden. Bescherming waarborgen kan door te consolideren en restaureren, maar het gebeurt ook al vaak op een natuurlijke manier. De ruïne van Batenburg is bijvoorbeeld omgracht, wat het betreden ervan door ongewenste bezoekers bemoeilijkt. Ook is de poort doorgaans gesloten. In tijden van strenge vorst voldoet deze bescherming echter niet. Het kasteleiland is dan gemakkelijk bereikbaar, wat het risico van vandalisme vergroot. Een ‘fysieke barrière’, zoals conservator Jorien Jas van Geldersche Kasteelen het verwoordt, is noodzakelijk voor het behoud van een kasteelruïne. Het houdt vandalisme en andere problemen tegen. De resten van de hoofdburcht van kasteel Daelenbroeck liggen op privéterrein. Ook dat zorgt voor bescherming.

Naast een fysieke barrière is toezicht onontbeerlijk. De eigenaar van de ruïne van Batenburg kan niet dagelijks controleren of alles in orde is. De beheerder, Adriaan Strik, woont naast het terrein en is vraagbaak, gids en opziener. Hij geeft een van de belangrijkste voorwaarden aan die openstelling van monumenten in het algemeen mogelijk maakt, namelijk vrijwilligers. ‘Als het vrijwilligersschap verdwijnt, dan ligt alles plat’. Zelf is hij daar het

beste voorbeeld van. Ondanks zijn respectabele leeftijd van tachtig jaar biedt hij menig toerist en kasteelliefhebber een uitgebreide rondleiding. Kasteel Daelenbroeck verkeert in een andere situatie. Door de restauratie van de kasteelresten tot een functioneel gebouw is het authentieke muurwerk geïncorporeerd in een nieuw geheel. Het risico op verdere afbraak van oorspronkelijk materiaal door het weer of menselijk contact is daardoor kleiner. Ook is het gebouw afgesloten voor ongewenst bezoek, en is er altijd toezicht aanwezig.

5.2 De beleving

Boomwortels, klimop en veel andere planten zijn funest voor oude muren. Logisch dus om zoveel mogelijk groen te verwijderen, zodat het monument gespaard blijft. Dat is bij de ruïne van Batenburg echter niet helemaal het geval. Bij Geldersche Kasteelen is men van mening dat het water en het groen bij de site horen. De stichting geeft de flora en fauna bovendien evenveel aandacht als het ruïneuze muurwerk, zo zegt Jorien Jas. ‘De kweeperen (...) en de muurplantjes worden met zoveel zorg in stand gehouden als de bakstenen zelf.’ Architect Van Hoogevest noemt vooral het belang van een groene omgeving bij een kasteelruïne, water en groen zijn voor hem wezenlijke onderdelen van het geheel.

Waarom het groen behouden moet blijven, hangt samen met de beleving van het monument. Adriaan Strik: ‘Als ruïne is het op sommige plaatsen begroeid. Dan heeft het ook een aantrekkingskracht op mensen.’ Het geeft volgens hem aan dat een ruïne oud is. Oftewel, het draagt bij aan de totaalbeleving van de bezoeker.

*Daelenbroeck: aangelegde tuin op de kasteelresten.
Foto Hans Hageman, 1992.*

Niets van dit alles is het geval bij de ruïne van Daelenbroeck. Hoewel bouwhistoricus Rob Gruben daar graag muurvriendelijk klimop zag groeien over geconsolideerde kasteelresten, zijn de huidige muren kaal en aangevuld met nieuwe bakstenen. Het park dat op de resten was aangelegd, verdween tijdens opgravingen die voorafgingen aan de restauratie. Dit park had minder waarde dan het monument zelf, hoewel het groen belevingswaarde had. Het oorspronkelijke kasteel was tot de kelders afgebroken. De ruïne had een vierkante vorm van bijna overal dezelfde hoogte. Dit maakt voor sommigen de ruïne minder aantrekkelijk is. Dat de kasteelresten met het groen niet als geheel bewaard zijn, komt volgens betrokken architect Michiel Enderman doordat het ensemble te weinig waarde had. Hij vindt niet dat de ruïne ‘de pittoreske waarde [heeft] waar je bij het woord ruïne aan denkt’. Het was volgens hem ‘een platte doos’. Datzelfde beaamt bouwhistoricus Tom Bauer: ‘Als ruïne had [Daelenbroeck] geen enkele uitstraling. Het was een platte pannenkoek, [...] een dichtgegroeide kelder.’ De eigenaar zelf, Jérôme Dolmans, is van mening dat je niet voor én het behoud van een gebouw kan kiezen, én begroeiing toelaten. Hij vindt dat er een keuze tussen flora en fauna of het gebouw gemaakt moet worden. Hij koos voor het laatste. Groen kan aldus een belevingswaarde hebben, maar die hangt in ieder geval samen met de resterende steenmassa. Een kale ruïne heeft volgens de geïnterviewden een negatieve connotatie, het wordt regelmatig een ‘dode

steenklomp' genoemd. Men ziet liever een begroeide ruïne met opgaand muurwerk. Groen wordt op de ruïne van Batenburg toegestaan, maar slechts gereguleerd. De juiste plaggen, de juiste klimop; het mag niet schadelijk zijn voor het muurwerk. Tijdens de consolidatie werd het monument van begroeiing ontdaan, waarna er vervolgens gras en vriendelijke planten op aangebracht zijn. Dit groen is niet slechts voor de beleving het geval. De graszoden hebben een vochtregulerende functie, die het muurwerk moeten beschermen. Er is zelfs speciaal gras voorhanden met extra lange wortels, dat muurwerk droog houdt. Men probeert dus een tussenweg te vinden tussen groen dat de ruïne leefbaar houdt, en groen dat het muurwerk beschermt.¹⁸ En dan is er nog een afgeleide vraag: hoe authentiek moet het groen zijn?

18 Dit wordt toegelicht in het hoofdstuk 'Ruïnes herstellen of de tand des tijds vrij spel geven?' in 'Ruïnes in Nederland'.

*Batenburg, nadat de restanten zijn geconsolideerd.
Foto Hans Hageman, 2005.*

De meeste geïnterviewden wilden absoluut geen 'steenklomp' zien, waarbij het voorbeeld van de geconsolideerde restanten van het kasteel van Heusden menigmaal als voorbeeld werd gebruikt. Men ziet liever 'een mooie symbiose van cultuur en natuur'. Dit is echter nogal tegenstrijdig. In principe zijn de kasteelresten van Heusden prima bewaard. Doordat de resten opgemetseld zijn en strak afgewerkt, is er geen kans op inwatering meer, de stenen zitten vast en het geheel is voor langere tijd behoed voor groot en kostbaar onderhoud. Dit is echter niet wat de bezoekers van een ruïne verwachten, volgens de ondervraagden. De kasteelruïne moet de bezoeker een prettige ervaring bieden. Architect Michiel Enderman noemt dit de pittoreske waarde van kasteelruïnes. Kasteelruïnes hebben volgens Enderman verschillende waarden, waaronder altijd de historische. Daarnaast kunnen ze cultuurhistorische waarde bezitten en soms zijn ze pittoresk. Dat gaat hem niet per se om het groen, maar juist om de manier van verval. Dat draagt bij aan het 'mooi' vinden van de ruïne. De pittoreske waarde bepaalt voor Enderman of je wel of niet iets met een kasteelruïne mag doen. Hij ziet de historische kwantiteit en kwaliteit los van de beeldwaarde die de ruïne van zichzelf heeft. Mensen zijn volgens hem ook eerder voor behoud van een ruïneus monument wanneer het als iets moois ervaren wordt. Iets mooi of niet mooi vinden is volledig subjectief. Toch kan er een scheiding gemaakt worden tussen de kastelen van Asten en Batenburg en die van Wijk bij Duurstede, Herkenbosch en Schagen, gebaseerd op de aanwezigheid van pittoreske elementen.

De ruïnes van Asten en Batenburg bezitten elementen die zorgen voor een ruïnebeleving. Er zijn geen of weinig functionele ruimtes, er is redelijk hoog opgaand muurwerk

en vooral: er is veel groen. In het geval van kasteel Asten is dat op en rondom de ruïne, bij de ruïne van Batenburg wordt flora op de ruïne gereguleerd toegestaan, maar hier bepaalt de omgeving de beleving sterk. Die is weids en groen. Bovendien ligt het kasteel bij een historisch stadje. De bezoeker kan niet in een oogopslag zien wat er ooit gestaan heeft. Alleen de muurresten van de ronde burcht resteren, met een stuk poortgebouw en halve toren. Dat dit ooit een groots en pronkend kasteel was, kan alleen met een fantasierijke geest door een bezoeker worden ervaren. De grootte van het complex, het ruwe muurwerk en de groenelementen geven de bezoeker een ruïnebeleving. Bezoekers van kasteel Asten zien een weelde van groen, met daarin de resten van een kasteel. Omdat grote delen van het muurwerk nog overeind staan, kan de bezoeker het verdwenen kasteel redelijk reconstrueren. Toch geldt Asten als een ruïnebeleving, omdat de bezoeker wordt omgedompeld in een combinatie van cultuur en natuur. In tegenstelling tot de resten van kasteel Batenburg is de ruïne van Asten erg jong. Dat is echter niet aan de ruïne af te zien: het gaat dus om het beeld, niet om de historie.

Kasteel Duurstede was lange tijd eveneens zeer geschikt voor een ruïnebeleving. De bomen groeiden boven de donjon uit en het kasteelterrein stond vol struiken. Het verlaten kasteelterrein kreeg in de negentiende eeuw een gedaanteverandering en werd een romantisch landschapspark. Het kasteel werd als het ware een folly, met de Bourgondische toren als het enige functionele element, namelijk het huis van de opzichter. In de twintigste eeuw wordt het groen weggehaald en krijgen de inmiddels sterk vervallen torens veel aandacht. Verschillende restauratiebeurten maken de torens weer bruikbaar. De focus verplaatst zich nu van het park met de follies naar het behoud en gebruik van de kasteeltorens, die bovendien door muurwerk verbonden zijn en op het kasteel-land fysiek gescheiden liggen van het omringende park. De echte ruïne, enkele muur- en torenresten, zijn deels begroeid met klimop en andere flora, maar door de focus op de gerestaureerde torens zien de bezoekers vooral een kasteel. Er is daarom sprake van een kasteelbeleving. Hieruit wordt duidelijk dat een ruïnebeleving grenzen kent: het gaat niet om de historische waarheid van de ruïne, het moment waarop het gebouw is vervallen, maar de hoeveelheid vervallen resten en de gaafheid daarvan. Bij teveel herkenbare elementen als torens, poorten en muren, ziet de bezoeker eerder een kasteel. Er is ook een ondergrens: wanneer het groen de muurresten geheel heeft overwoekerd, zoals in het Genneper huis, dan verdwijnt het ruïnegevoel. Dat gebeurt ook bij Heusden, waar de steenklomp zonder enige romantische begroeiing te weinig voldoet aan het beeld van vergane glorie, gecombineerd met enige geheimzinnigheid. Er is dus sprake van een glijdende schaal met aan de ene kant de onherkenbare begroeide heuvel en de kille steenklomp en aan de andere kant het bijna complete kasteel. Daartussen in beweegt zich de ruïne-ervaring.

Nog sterker dan bij Wijk bij Duurstede gaven de kastelen Schagen en Daelenbroek aanleiding tot een kasteelbeleving, eerder dan een ruïnegevoel. In de interviews wordt het nieuwe slot in Schagen geprezen. Het is een verbindingsstuk tussen de oude torens en de stad, het vult een gat in de geschiedenis en het is een visualisatie van wat er gestaan heeft, zonder dat er geprobeerd is een ongepaste en ongewilde reconstructie te realiseren. Het draait in

*Genneper Huis: de kasteelresten zijn onzichtbaar door het groen.
Foto Peter van der Wielen, 2000.*

Schagen dus om de relatie tussen de plek, de geschiedenis daarvan en de bezoeker. Die moet volgens de betrokkenen bij het slot kunnen zien wat de betekenis van de plek is. De ruïne vervulde die behoefte niet. Sinds de losse torens zijn aangevuld met het slot, zien de bezoekers weer een compleet kasteel. Het feit dat er voor nostalgisch, maar niet sterk historiserend bouwen gekozen is, maakt daarbij niet uit. Het ontstane beeld geeft voldoening. In ieder geval meer dan het parkje wat er lag, waar niemand ook maar een idee had dat daar ooit het enige woonkasteel uit de omgeving stond. Bijkomend feit is dat deze open plek in de geschiedenis midden in de stad Schagen lag. Veel lokale burgers en toeristen komen in aanraking met het slot. Alle aandacht gaat nu naar het nieuwe slot, in plaats van naar de oorspronkelijke resten, de twee torens die als musea zijn ontsloten.

Bij kasteel Daelenbroeck is het aangelegde park op de resten verwijderd. In de interviews met de direct betrokkenen van het kasteel wordt gesproken over een platte doos als het gaat om de resterende kelders van de hoofdburcht: niet beleefbaar en het ziet er niet uit. Hoe moet de bezoeker dan zien dat daar een kasteel stond? De eigenaar heeft besloten er daarom een kasteel op te bouwen. Met torens en kantelen. Op die manier wordt een kasteelbeleving gecreëerd. Wel authentiek en historisch beleefbaar zijn de gerestaureerde kelders. Bezoekers dwalen rond in de ruimten en wanen zich in een middeleeuws kasteel.

*Ruïne Heusden, 'een steenklomp zonder enige romantische begroeiing'.
Foto Peter van de Wiele, 2001.*

Blijkbaar vinden eigenaren van bepaalde objecten dat er meer met hun kasteelruïne gedaan moet worden om zichzelf en anderen tevreden te stellen. De ruïnebeleving is onvoldoende, er is behoefte aan een kasteelervaring. Door een visualisatie in historische stijl te maken worden bezoekers wellicht voor de gek gehouden in theoretische zin, maar het begrip van de plek kan erdoor vergroot worden. Beide belevingsvormen die vanuit kasteelrestanten zijn ontstaan, de ruïne- en kasteelbeleving, maken gebruik van fantasie. Bij de een moet een bezoeker zijn eigen fantasie (of liever nog: inlevingsvermogen) gebruiken om vanuit ruïneuze resten de historie van de plek te beleven, bij de andere vorm is er een fantasiebeeld voor de bezoeker gecreëerd in de vorm van een nieuw slot. Van invloed is de informatie waarover de bezoeker kan beschikken.

5.3 Informatievoorziening

Een belangrijke vraag bij publieksontsluiting is, óf en hoe bezoekers geïnformeerd moeten worden over het monument. Bij de meeste kasteelruïnes is een ANWB-bord met bondige historische feiten aanwezig. Jorien Jas vindt de informatievoorziening bij de ruïne van Batenburg beneden de maat. Hoewel de ruïne doorgaans gesloten is, kunnen geïnteresseerden alleen via een wandelpad om de ruïne heen lopen en staat er een klein informatiebord. Slechts via een rondleiding of door zelf actief informatie op te zoeken, komt de bezoeker meer te weten. Het liefst ziet Jas een informatiebord met historische afbeeldingen, zodat de mensen het belang van de plek beter begrijpen en het gebouw kunnen visualiseren.

Zij staat daarin niet alleen. De meeste respondenten zien graag een informatiebord bij een monument. 'Dat is voor het gros al meer dan genoeg', aldus Michiel Enderman. De hoeveelheid informatie in kasteel Daelenbroeck is volgens hem niet te weinig, omdat er al voldoende beleving is. 'De mensen gaan vooral zelf een beetje dwalen en kijken, en zijn daarna hun richting kwijt.' De architect is van mening dat als mensen een compleet historisch verhaal willen zien, dat ze beter naar een gemusealiseerd kasteel als Loevestein kunnen gaan. Informatievoorziening moet daarom van geval tot geval bekeken worden. Hij lijkt te geloven dat teveel informatie de ruïnebeleving in de weg kan staan.

Bezoekers van kasteel Daelenbroeck krijgen niet automatisch informatie over de geschiedenis van het monument. Wel is er een folder verkrijgbaar en kan een rondleiding worden geboekt. De eigenaar van kasteel Daelenbroeck heeft nieuwe plannen wat betreft de educatie. Onder in een nieuwe toren komt een museum met archeologische vondsten. Hierdoor krijgen bezoekers meer mee over de historie van de plek.

Informatievoorziening in het digitale tijdperk vraagt om een andere aanpak. Het kan een oplossing bieden op vraagstukken hoe de geschiedenis van een kasteelruïne te visualiseren. Digitale informatie kan gemakkelijk gewijzigd worden en het doet minder afbreuk aan de monumenten, omdat er geen borden nodig zijn. Vooral de Limburgse Kastelenstichting moedigt aan om met de tijd mee te gaan. 'De nieuwe media', zegt Theo Oberndorff van deze stichting, zijn 'een mogelijkheid om mensen te informeren, zonder dat dat ingrijpende gevolgen voor zo'n ruïne heeft'. Niet iedereen is het hier mee eens. Architect Teunis Dorrepaal vindt audiovisuele ontwikkelingen 'een beetje gevaarlijk'. Immers, ieder gebouw heeft volgens hem een ziel. 'En die beleef je als je er doorheen loopt.' Een échte beleving van hout en steen kan naar Dorrepaals mening niet vervangen worden door een virtueel beeldverhaal.

De toerist die toevallig langs de ruïne van Batenburg fietst en een kijkje neemt, heeft geen idee wat daar ooit bestaan heeft. Er zijn geen afbeeldingen te zien, slechts een behoorlijke restant muurwerk. Door middel van afbeeldingen kan een visualisatie van de geschiedenis gegeven worden. Een andere methode om die beleving van wat een middeleeuws kasteel was, te ondergaan is door het verdwenen gebouw opnieuw op te bouwen. De toevallige toerist die een kopje koffie drinkt bij kasteel Daelenbroeck, kan door de gerestaureerde ruimtes lopen en krijgt een idee (misschien niet helemaal authentiek, maar toch een beleving) van de grootte van het middeleeuws kasteel en de indeling van de ruimtes. Het kasteel is niet gemusealiseerd, dus bezoekers zullen met vragen blijven zitten. Maar toch zorgt de mogelijkheid in de oorspronkelijke basementen rond te lopen voor een zekere educatieve beleving. Hetzelfde vindt plaats in Schagen, waar de herbouw een indruk geeft van de grootte en samenstelling van het verdwenen kasteel. Bezoekers krijgen een idee van de geschiedenis van de plek door de aanwezigheid van een wer-

Ruïne Duurstede.
Foto Auteur.

kelijk gebouw, maar de bouwwerken in Schagen en Daelenbroeck zijn voornamelijk fantasie. Door het gebrek aan bronmateriaal was het bouwen van een replica niet mogelijk. Doordat er een historisch beeld gecreëerd wordt, dat geen afspiegeling van de werkelijke geschiedenis vormt (wat ook niet de bedoeling is), krijgt het geheel een nostalgisch effect.

Nederhemert in ernstig verval, na een bombardement in de Tweede Wereldoorlog. Foto Stichting Vrienden Geldersche Kasteelen, 1961.

Herbouw van verwoeste kastelen wordt vaak bekritiseerd. De Limburgse Kastelenstichting sluit herbouw en reconstructie van kasteelruïnes niet uit, maar heeft de voorkeur voor 'een verantwoorde bouwkundige consolidatie van een ongewijzigde kasteelruïne'. De stichting is het niet eens met de herbouw van kasteel Daelenbroeck. Zij vindt dat er moet 'worden gewaakt voor geschiedvervalsing door het realiseren van niet-authentieke historiserende bouwelementen'.¹⁹ Een restauratie die met weinig bronmateriaal wordt gerealiseerd in historische stijl wordt niet toegejuicht. Het bewaren van het authentieke materiaal staat voorop. Architect Rob Ubachs, actief bij de stichting, is van mening dat de restauratie van Daelenbroeck 'vakkundig' gebeurd is, maar toch had hij liever gezien dat er meer van de karakteristieke eigenschappen van de burcht bewaard waren gebleven zoals de originele ingang. De stichting wil invloed uitoefenen op planvorming rondom kasteelruïnes, zodat er geen verkeerde beslissingen genomen worden.

5.4 Aanpassingen

De functie van een kasteelruïne is bepalend voor de wijze en mate van toegankelijkheid. Een museum, achtertuin of feestlocatie vergt andere behoeften voor bezoekers dan wanneer het puur 'decor' is. Afhankelijk van het gebruik van het monument doen eigenaren daarom aanpassingen aan de rijksmonumenten. Hoe meer het kasteel een openbare functie heeft, des te meer mensen komen in aanraking met het monument. Dat betekent ook automatisch het doen van meer aanpassingen aan de ruïne om die ontsluiting te waarborgen. Ontsluiting heeft daarom altijd invloed op de authenticiteit van de ruïne. De ruïne van Batenburg is goed toegankelijk, maar niet grootschalig ontsloten. Ook is er, behalve een consolidatie en enkele veiligheidsmaatregelen, weinig aan de ruïne gedaan

¹⁹ Stichting Limburgse Kastelen maakte haar standpunten ten opzichte van reconstructies en consolidaties van kasteelruïnes in een brief kenbaar aan diverse erfgoedinstanties. (G. Kockelhorn en C. Snoeij, maart 2010)

ter wille van bezoekersfaciliteiten. De kelders van de ruïne zijn bijvoorbeeld toegankelijk, maar niet ingericht. De functie van deze ruïne is vooral cultuurhistorisch, voor bezoekers die speciaal voor de ruïne komen. En daarnaast dient ze als decor voor evenementen. Toch betekenen deze activiteiten al dat er toevoegingen gedaan worden aan de ruïne, zoals een wandelpad, informatiebord en hekwerk.

Exploitatie van kasteelruïnes noopt onherroepelijk tot aanpassingen aan de bouwsubstantie. Kasteel Daelenbroeck is bijvoorbeeld een exclusieve horecalocatie. De kelders zijn door de restauratie ingericht om honderden bezoekers te laten genieten van feesten en partijen. Om zoveel mogelijk kelders te sparen, zijn de faciliteiten zoals keuken en sanitaire voorzieningen op de uitgegraven binnenplaats gebouwd. Om de functionaliteit te vergroten zijn er wel doorgangen in de keldermuren gemaakt. De nog onvoltooide herbouw op de basementen dient ook voor exploitatie. De functionaliteit heeft zodoende een grote invloed op de oorspronkelijke vorm en bouwsubstantie van de ruïne. De meeste bezoekers komen bij geëxploiteerde kastelen zoals Daelenbroeck niet voor het monument, omdat de functie als horecagelegenheid, museum of feestzaal leidend is. In feite zijn beide ruïnes, die van Batenburg en kasteel Daelenbroeck, decors. De ene heeft het decor als hoofdfunctie, de ander gebruikt het als entourage voor de exploitatie.

*Nederhemert:
van ruïne tot gere-
construeerd kasteel.
Foto Hans Hageman,
2005.*

5.5 Samenvatting

Ontsluiting heeft heel wat consequenties, voornamelijk voor de authenticiteit en beleefbaarheid van de kasteelruïne. Het aanleggen van wandelpaden of plaatsen van hekwerk om het terrein is nog redelijk onschuldig, maar naarmate nieuwe functies van een ruïne de boventoon voert, gaat dat meer en meer ten koste van de authenticiteit van het monument. De vraag waar het hier om draait is wat je de bezoeker als eigenaar of uitbater wilt bieden. Is dat een monumentaal overblijfsel uit de geschiedenis, een symbiose van cultuur en natuur die als ruïne te beleven is? Of liever een kasteel, al dan niet historisch verantwoord gerestaureerd of herbouwd? Of ligt de nadruk op een nieuwe functie, waarbij de kasteelresten slechts dienen als extraatje, als decor?

Eigenaars doen veel om authentiek bouw materiaal te sparen en te bewaren. Er vinden vele consolidaties en restauraties plaats en daarnaast worden onzichtbare of verwenen onderdelen weer zichtbaar gemaakt. De meest radicale manier is door de verdwenen burcht weer op te bouwen. De eigenschappen van een kasteelrestant, dus de hoeveelheid en hoogte van het muurwerk, de locatie en de mate van aftakeling, zijn naast de ideeën en idealen van de eigenaar bepalend voor de ontsluiting van een kasteelruïne en de gevolgen daarvan voor het monument. Hoewel we in het eerste deel van de analyse zagen wat het belang van een kasteelruïne voor de lokale bevolking is en hoe die zonder educatievoorzieningen niet functioneert, stellen eigenaars dit onderdeel van de ontsluiting op de tweede plaats. Er is vaak weinig informatie te vinden voor bezoekers. Vooral op het digitale vlak zijn er legio mogelijkheden om tekst en beeld over de historie van de site over te brengen zonder afbreuk te doen aan de beleefbaarheid van de kasteelruïne.

6 ■ Randvoorwaarden voor ontsluiting

Een van de twee nog resterende torens van kasteel Voorn. Foto Doriann Kransberg, 1979.

We hebben gezien dat de keuzes van voornamelijk de eigenaren bepalend zijn voor de presentatie van de site en de mate van exploitatie. Alle functies die worden opgelegd aan het monument vergen aanpassingen, ook al is het slechts een klein hek om ongewenste bezoekers te weren. Maar wat maakt een ontsluiting geslaagd? En wat zijn aspecten die de toegankelijkheid bevorderen of juist bedreigen? In dit hoofdstuk bespreken we de vier voornaamste randvoorwaarden voor publieksontsluiting van kasteelruïnes. Alle sites komen hierbij aan bod.

6.1 Initiatief & vrijwilligers

Allereerst gebeurt er niets zonder dat er initiatief genomen wordt. Een enthousiaste groep vrijwilligers en initiatiefnemers is een voorwaarde om een project te laten slagen. De bouw van slot Schagen is daar een goed voorbeeld van. Fred Timmer, voorzitter van de historische vereniging Schagen schreef in de jaren '80 van de vorige eeuw een stukje over de omgeving van het verdwenen slot. Met dat 'verwilderde park' moest wat gebeuren.²⁰ De eerste plannen om een visualisatie van het kasteel in de vorm van heggetjes te maken, sneuvelden en maakten plaats voor een groots project: de bouw van een nieuw slot op de oorspronkelijke locatie, met het doel om het terrein wat meer 'body' te geven. Burgemeester Westerink vertelt dat het herbouwplan 'bijna helemaal door particulieren is gedaan'. Zelf was hij wethouder en initiator van het project. Door mensen met elkaar in contact te brengen, kon de bouw gerealiseerd worden. Ook de architect van het slot, Wil Schagen, was eerst als vrijwilliger bij het project betrokken.

Architect Teunis Dorrepaal noemt desgevraagd de ontsluiting van de ruïne van kasteel Montfort als voorbeeld van hoe initiatief kan leiden tot mooie resultaten. Nadat het

20 Diederik, F. en Timmer, F. (2002) *Slot Schagen: De geschiedenis van het 'huys' van de heren en vrouwen van Schagen*. Schagen

Ruïne van Kasteel Montfort (Limburg). Foto Doriann Kransberg, 1979.

21 <http://www.kasteelmontfort.nl/> (18 juli 2010)

kasteel in 2005–2006 een grote restauratiebeurt kreeg, is er een bezoekerscentrum in gevestigd en zijn er verschillende activiteiten.²¹ Zonder steun van vele vrijwilligers zou dat niet gelukt zijn. Dorrepaal benadrukt dat de kasteelruïne vele duizenden bezoekers trekt per jaar. Openstelling van niet-geëxploiteerde kasteelruïnes is bijna volledig afhankelijk van vrijwilligers. Dat noemen verschillende deelnemers dan ook expliciet. Voor het behoud en het toezicht is het volgens architect Gijsbert van Hoogevest in ieder geval ‘onontbeerlijk’ dat de beheerder van de ruïne van Batenburg naast het terrein woont. Ook Jorien Jas van Stichting Geldersche Kasteelen geeft aan blij te zijn met de permanente toezichthouder, omdat de stichting zelf niet altijd een oogje in het zeil kan houden. Enthousiasme vanuit een eigenaar, gemeenschap of ondernemer biedt kansen om van ruïnes en andere kasteelrestanten meer actieve en toegankelijke erfgoedsites te maken.

Montfort (Limburg):
overzicht van de
ruïne.

6.2 Veiligheid

Het eerste probleem bij half verwoeste gebouwen is het gevaar dat bezoekers lopen voor hun eigen veiligheid, en tegelijkertijd de menselijke bedreiging die het monument verder doet ruïneren. Het is een authenticiteitskwestie. Wat gaat voor, bezoeker of monument? Dit is vooral zichtbaar bij de torens van kasteel Duurstede. De eigenaar, gemeente Wijk bij Duurstede, is verantwoordelijk voor de veiligheid van bezoekers. Door de cafébrand in Volendam in de nieuwjaarsnacht van 2000 op 2001, was ook de gemeente Wijk Bij Duurstede genoodzaakt haar horecagelegenheden streng te controleren. De Bourgondische toren diende van een brandtrap te worden voorzien, zo werd uit die inspectie geconcludeerd. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu RCE) adviseerde de gemeente destijds positief over het plan, dat een aantasting vormde voor het monumentale muurwerk.²² De gevelopeningen kwamen niet in de meest historische muren, maar in dunnere vullingen van voormalige muuropeningen. De vluchttrap is nog niet permanent. In een volgend advies stelde de rijksdienst dat het gaat om een voorziening voor vijf jaar, met een mogelijkheid tot maximaal vijf jaar verlenging.²³ Hoewel de gevelopeningen inbreuk maakten op de authenticiteit en de beleving van het monument, gaf de Rijksdienst toch groen licht voor de aanbouw. Dergelijke concessies als de bouw van de noodtrap dienen volgens gemeentebestuurder Kees van Vliet op zodanige manier te gebeuren ‘dat het geen schade veroorzaakt aan de identiteit van een bouwwerk’. Volgens Van Vliet is dat bij kasteel Duurstede goed gedaan. ‘Alle toevoegingen die we hebben gepleegd aan de binnenkant, (...) die hebben we zo subtiel gekozen, dat het eigenlijk niet een storend element toonde in het gebruik, maar ook in het aanzien van het bouwwerk’. Het zou volgens Van Vliet mooi zijn als de tijdelijke noodtrap,

22 RCE dossier ‘Kasteel Duurstede’. Monumentenadvies RW-2001-1975. 10 juli 2001.

23 RCE dossier ‘Kasteel Duurstede’. Monumentenadvies RW-2005-38. 8 maart 2005..

hoewel die 'niet echt afbreuk [doet] aan de belevingswaarde ter plaatse, 'op een hele hoogwaardige manier' afgemaakt gaat worden, 'passend bij de identiteit van de toren zelf'. Daarmee bedoelt hij een trap die in materiaal en vorm geen dissonant vormt bij de omringende bouwsubstantie.

Deze zienswijze sluit aan bij de ontwikkelingen rondom Slot Schagen en kasteel Daelenbroeck. Door aanpassingen kan behalve de veiligheid van de bezoeker ook die van het monument worden verbeterd. Architect Teunis Dorrepaal, actief bij de restauratie van kasteel Daelenbroeck, geeft aan dat de kasteelresten door de completering tot gebouw meer solide zijn. De bezoeker kan daarom volgens hem 'niets kapot maken'. Anders is dat bij meer ruïneuze en begroeide kasteelresten, waar het gevaar bestaat dat er historisch materiaal teloor gaat of kinderen vallen. Het is de verantwoordelijkheid van de eigenaar bezoekers te beschermen. Het beste is dus om de kansen op ongewenste situaties te verkleinen. Dat houdt in dat er automatisch aanpassingen gedaan moeten worden. Veiligheid, als onderdeel van de ontsluiting van kasteelruïnes, heeft daarom een grote impact op het gebouw en zijn beleving. Het kan ook betekenen dat moet worden afgezien van het toelaten van bezoekers op de ruïne, als deze te kwetsbaar of te gevaarlijk is. Denk aan instortingsgevaar, sterk afbrokkelende muren en verzakkingen.

6.3 Financiering

Een van de belangrijkste factoren om ontsluiting of überhaupt een aanpassing mogelijk te maken, zijn de kosten. De eigenaren moeten het benodigde geld bij elkaar kunnen krijgen. Onder andere gemeentelijke, provinciale, rijks- en Europese subsidies dragen bij aan de ontsluiting van kasteelruïnes.

In de subsidieaanvraag voor de restauratie van de ruïne van Batenburg noemden de aanvragers het 'sociaaleconomisch belang van de consolidatie'.²⁴ Er werd een 'toeristisch-recreatief actieplan [ontwikkeld] met betrekking tot evenementen, concerten en dergelijke welke in dergelijke historische omgeving een bijzonder cachet krijgen'. De restauratie van de burcht kostte enkele miljoenen. De restauratie werd verdedigd doordat het enerzijds werkgelegenheid zou brengen en anderzijds een impuls gaf aan toerisme en cultuur. Het geld is verzameld en de restauratie uitgevoerd. De ruïne wordt sindsdien af en toe gebruikt voor evenementen. In 1993 besloot de eigenaar, Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, de kasteelruïne vaker voor het publiek open te stellen. Het plan was om op het binnenterrein 'met behulp van bijzondere beplanting de plaats van de inmiddels verdwenen gebouwen herkenbaar' te maken.²⁵ Dat was volgens de stichting 'een prachtige bestemming voor deze ruïne'. Van deze laatste plannen is echter niets terecht gekomen.

De ontsluiting van kasteel Duurstede hangt samen met restauraties aan de torens. Voor de aanvraag van subsidie voor de donjon op het kasteleiland, richt de eigenaar zich aan de minister. De gemeente Wijk bij Duurstede geeft aan dat het kasteel 'niet alleen een kijkfunctie, maar ook een gebruiksfunctie'²⁶ moet hebben. 'Omdat het naar onze mening van grote waarde is dat dit monument niet alleen een trekpleister is voor toeristen en anderszins geïnteresseerden maar ook zeer wel geschikt is voor culturele zaken zoals het houden van een concert en dergelijke, is daarmede in het restauratieplan al rekening gehouden.' De gemeente wil daarom naast de exploitatie van de torens een restaurant op het kasteleiland realiseren. Hoewel het complex door de restauratie beter bruikbaar is als decor voor evenementen, zit de gebruiksfunctie echter voornamelijk in de exploitatie van de torens. Het uitgebreide exploitatieplan om een restaurant op het eiland te bouwen wordt in 1991 verworpen door de Raad van State.²⁷

Ook in Schagen grijpt men naar economische en toeristische argumenten voor de totstandkoming van de plannen, eind jaren '90. 'De realisering van een nieuw 'Slot

24 RCE dossier 'Ruïne van Batenburg'. Gemeente Wijchen. Bespreking ESF-aanvraag 5 juli 1988.

25 RCE dossier 'Ruïne van Batenburg'. 'Brief Geldersche Kasteelen aan RDMZ, 2 juli 1993.

26 RCE dossier 'Kasteel Duurstede'. Brief van de gemeente Wijk bij Duurstede aan de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. 1 augustus 1984.

27 RCE dossier 'Kasteel Duurstede'. Uitspraak Raad van State. 20 december 1991.

Schagen (Noord-Holland). Het kasteelterrein in 1959. Luchtfoto KLM Aero-carto.

28 RCE dossier 'Slot Schagen'. Brief gemeente Schagen aan het College van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, 18 mei 1998.

29 Feddes, F. (red.) (1999) *Nota Belvedere: Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: VNG uitgeverij.

30 Feddes, 1999: 10-11.

31 Masterplan Kasteellandschap Asten, 41.

van Schagen' betekent een belangrijke impuls voor Schagen en de wijde regio op economisch, cultuurhistorisch en toeristisch gebied'.²⁸ Burgemeester Westerink legt uit: 'Toen hebben we het over de boeg van de werkgelegenheid gegooid, en bevordering van toerisme.' Met slecht weer komen de toeristen naar Schagen, dan moet je volgens hem 'een aantrekkelijk stadscentrum' hebben. Doel was het realiseren van een aantrekkelijk en historisch stadscentrum voor de lokale burger en de toerist. Het middel dat daarvoor werd gekozen was de bouw van een nieuw slot, dat tot stand kwam met behulp van verschillende subsidies.

Het Masterplan voor kasteel Asten is tot stand gekomen in de tijd van de Nota Belvedere, waarin de nadruk lag op landschappelijke ontwikkelingen in combinatie met het betrekken van cultuurhistorisch erfgoed.²⁹ Voornamelijk de koppeling met de lokale identiteit is een belangrijk punt in de nota: 'Cultuurhistorische kwaliteiten verschaffen bewoners van een dorp, stad, streek of land een gevoel van eigenheid. De Raad voor het Landelijk Gebied zegt hierover dat de persoonlijke betekenis die mensen aan hun omgeving toekennen essentieel is voor de identiteit van die omgeving. Daardoor krijgt de verscheidenheid in ons land een extra dimensie en tegelijkertijd zorgt dat voor betrokkenheid van mensen bij hun omgeving'.³⁰

De wensen van de stichting konden ingewilligd worden, doordat het met een professioneel plan gemakkelijker is de financiering rond te krijgen. Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten geeft in het Masterplan toe moeilijkheden te hebben met de toegankelijkheid, maar noemt de mogelijke verbeteringen expliciet:

«De toegankelijkheid bij deze ruïne is een knelpunt. Thans is de ruïne beperkt toegankelijk. Groepen kunnen op afspraak de ruïne onder begeleiding bezoeken. Hierdoor worden bijvoorbeeld onaangekondigde dagjesmensen geweerd en wordt groot-schalig toerisme vermeden. Om deze band tussen de bevolking uit Asten en Heusden met het kasteel te versterken zou een ruimere openstelling denkbaar zijn. Anderzijds is juist die beperkte openstelling het behoud van de ruïne. Met name de lagere vijftiende-eeuwse muurresten van de oostvleugel zijn het meest kwetsbaar voor klauterende kinderen en vrij rondlopende bezoekers.»³¹

De stichting oppert verschillende oplossingen, zoals het ‘openbaar toegankelijk maken van alle lanen – nieuw en bestaand’. Daarnaast bestaat er de behoefte aan een ontvangst- cq. collectieve ruimte en is er aandacht voor erfgoededucatie. De bredere ontsluiting is slechts een onderdeel in het plan, dat betrekking heeft op de herontwikkeling van het gehele kasteellandschap rondom de ruïne. Een aantal elementen is gerealiseerd, zoals de ontsluiting via lanen en paden. De ontvangstruimte is er echter nog niet. Jos Gommans van Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten geeft aan dat er door dit groots opgezette plan een half miljoen euro binnen is gehaald. Het doel was een oplossing te vinden voor de ‘spanning tussen toegankelijkheid, verantwoordelijkheid en behoud’. Een betere ontsluiting van de kasteelruïne hoorde daar bij.

Daelenbroeck: interieur van de geëxploiteerde kasteelruïne. Foto Jan Derwig, 2003.

Voor de restauratie van de resten van kasteel Daelenbroeck probeerde eigenaar Jérôme Dolmans subsidies binnen te halen. Dit lukte niet, omdat de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg de kasteelresten als ruïne zag, wat inhield dat ze slechts geconsolideerd konden worden. Dat zorgde voor een botsing. Jérôme Dolmans wilde de resten weer functioneel maken. ‘Het uitgangspunt van de RDMZ is naar mijn mening niet juist, omdat er steeds van uitgegaan is dat de kasteelburcht een ruïne is [...] Kasteel Daelenbroeck was met opzet tot de eerste verdieping afgebroken [...] Deze verdieping heeft ook als een gebouw gefunctioneerd.’ Met dit laatste doelt Dolmans op het gebruik als schuilkelder tijdens de Tweede Wereldoorlog en nadien als champignonkwekerij. Een ruïne kon volgens de RDMZ destijds slechts geconsolideerd worden met een rijkssubsidie. Zij hielden vast aan de adagia ‘behouden gaat voor vernieuwen’ en ‘vertraag en begeleidt het verval’,³² waar Dolmans niets in zag. Uiteindelijk probeerde de eigenaar een constructie met een stichting, maar ook dan zouden zijn plannen niet mogelijk zijn. Een laatste optie werd werkelijkheid: zo veel mogelijk uit eigen zak betalen. Op die manier konden zijn plannen gerealiseerd worden. ‘Na veel discussie en een tikkeltje burgerlijke ongehoorzaamheid is de restauratie toch uitgevoerd’, aldus Dolmans.³³ Het noemen van publieksontsluiting in een subsidieaanvraag kan een positief effect hebben op de toewijzing, terwijl de resultaten vaak onzeker zijn. In de aanvragen en projecten van midden jaren ’80 tot eind jaren ’90 van de twintigste eeuw noemen de eigenaars voornamelijk de bevordering van werkgelegenheid en toerisme, terwijl het vanaf het

32 Verweerschrift RDMZ aan Arrondissementsrechtbank te Utrecht, 29 mei 1998.

33 Stehouwer, 2004: 25.

jaar 2000, wanneer de Nota Belvedere in werking treedt, meer draait om gebiedsontwikkeling en de versterking van de lokale cultuurhistorische identiteit. De bouw van het nieuwe slot Schagen zit precies op de grens tussen die twee ontwikkelingen. Enerzijds dient de herbouw het toerisme en economische motieven, anderzijds funktioneert het slot als versterking van de historische identiteit van de stad. De ontwikkelingen rondom Daelenbroeck zijn van meer principiële aard en sluiten daarom aan bij de visie van de rijksdienst zoals die in *Ruïnes in Nederland* wordt verwoord in 1997 en van de Stichting Limburgse Kastelen in 2010. Het consolideren en behouden van kasteelruïnes als zodanig heeft de voorkeur onder monumentenzorgers.

6.4 Samenvatting en evaluatie

Er kan gesteld worden dat alle in de plannen voorgespiegelde effecten wat betreft werkgelegenheid, attracties en culturele evenementen lichtelijk overdreven zijn, vooral wanneer het gaat om niet-geëxploiteerde kasteelruïnes. Ze waren nodig om geld bij elkaar te sprokkelen voor de projecten, maar de afhankelijkheid van vrijwilligers en andere enthousiastelingen maakt de ontsluiting op cultureel gebied vaak moeilijk. Anders ligt het bij geëxploiteerde kasteelrestanten, waar sowieso veel mensen komen door activiteiten het heel jaar door. Daarnaast wordt de openstelling van kasteelruïnes bemoeilijkt door de verantwoordelijkheid van de eigenaar voor de veiligheid van de bezoekers. De eigenaar van een gerestaureerd of herbouwd kasteel heeft heel wat minder te vrezen dan de eigenaar die de ruïne als symbiose van cultuur en natuur wil bewaren.

Wat is er terecht gekomen van alle plannen? Wat heeft het opgeleverd en kan er gesproken worden van een bepaald 'succesrecept'? Van de sites die behandeld zijn in het onderzoek, zijn de plannen van de ruïnes van Daelenbroeck en Asten nog niet geheel afgerond. Het grote verschil tussen deze twee sites is dat kasteel Daelenbroeck geen ruïne meer is en Asten er nog ongeveer net zo bij staat als tien jaar geleden. Daelenbroeck trekt vele bezoekers die echter niet voor de voormalige ruïne komen; het is geen museum, maar een horecabedrijf waar de kasteelbeleving centraal staat. De ontsluiting van kasteel Asten is nog niet zo optimaal als gesteld wordt in het Masterplan. In hoeverre dit uitgevoerd gaat worden, is onder meer afhankelijk van het enthousiasme en doorzettingsvermogen van Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten.

Kasteel Duurstede floreert als horecagelegenheid, maar laat als erfgoedsite te wensen over. De bezoeker wordt weinig mogelijkheden geboden het monument van binnen te bezichtigen, de informatievoorziening is minimaal en het romantische park verloedert.

De ontsluiting van de ruïne van Batenburg is voor een groot deel afhankelijk van de aanwezigheid van een beheerder. Zolang die constructie nog bestaat, zal er niet veel aan de toegankelijkheid veranderen. De eigenaar, Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, stelt zich terughoudend op. Er zijn nog vele mogelijkheden voor de toekomst, die de attractie en educatievoorzieningen van het monument kunnen verbeteren.

De ontwikkelingen op het kasteelterrein in Schagen zorgden vooral voor een verbeterd stadscentrum. Daarnaast komen er meer mensen in aanraking met de lokale geschiedenis. Hoewel het terrein totaal onder de schop genomen is en er een nostalgisch gebouw is gerealiseerd, heeft enthousiasme en samenwerking uiteindelijk gezorgd voor positieve resultaten. De bestaande kasteelrestanten zijn bewaard, en zullen door de positieve aandacht ook behouden blijven.

Geen van de voltooide ontwikkelingen rondom kasteelruïnes vormt hét succesrecept voor ontsluiting. In alle gevallen komen de monumentenwet, veiligheid, authenticiteitsverlies, de beperkingen van exploitatie of een lege spaarpot op een bepaald moment om de hoek kijken. Wat de vijf kastelen wél laten zien, zijn de positieve resultaten van het doorzettingsvermogen en het enthousiasme van eigenaars en vrijwilligers om van een plek een beleefbare erfgoedsite te maken.

7 ■ Conclusie

Ruïne Strijen. Foto Doriann Kransberg, 1979.

Het antwoord op de vraag

● **Wat zijn de gevolgen van verschillende visies op publieksontsluiting van kasteelruïnes op de objecten zelf?** is driedig.

Allereerst staat de presentatie van het monument centraal; de uiterlijke kenmerken bepalen de beleving van de bezoeker. Ontsluiting houdt vervolgens in dat er aandacht besteed wordt aan informatieve en educatieve aspecten. Daarnaast is exploitatie een veelvoorkomend fenomeen bij de ontsluiting van kasteelruïnes. Deze drie aspecten, beleving, educatie en exploitatie, komen los van elkaar voor, maar ook samen. Een kasteelruïne kan bijvoorbeeld én geëxploiteerd zijn als horecagelegenheid, een educatief programma bieden, plus als architectonisch monument een esthetische waarde hebben.

Experience

Uit het onderzoek blijken er twee soorten beleving voor te komen bij ontsloten kasteelruïnes. Enerzijds is er de ruïnebeleving. Dat houdt in dat het culturele aspect van de historische, ruïneuze bouwmassa in combinatie met natuurlijke omstandigheden als omgeving en begroeiing samen één geheel vormt. Aan de overgebleven muurresten is vaak niet direct te zien dat er een kasteel gestaan heeft, dus de verbeeldingskracht van bezoekers is een noodzakelijk onderdeel van de ruïnebeleving. Restauraties en consolidaties zorgen voor het behoud van de ruïne als zodanig en houden specifiek rekening met het behoud van het natuurlijke aspect. Deze visie betreft een idealisering van de kasteelruïne als schilderachtig monument en wordt gedeeld door de eigenaren van de kasteelruïnes van Asten en Batenburg, de Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten en de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen. Zij passen deze visie toe op hun ruïneuze eigendom.

Het realiseren van een kasteelbeleving, de andere soort ervaring, vergt een andere aanpak. Er moet immers voldoende opgaand muurwerk behouden zijn om de bezoeker duidelijk te laten zien wat de historie van de ruïne is. Bij afwezigheid van specifieke karakteristieken van een kasteel (torens en kantelen bijvoorbeeld) kunnen deze gereconstrueerd of op een andere wijze toegevoegd worden. De focus ligt op het (creëren van een) kasteelbeeld, dus op een herkenbaar gebouw. Hoewel het her(o)ouwen van een kasteel het publiek een gevoel van authenticiteit geeft, zorgt het eigenlijk voor een verlies daarvan. Het (her)bouwen van een kasteel kan altijd, maar de waarde van de ruïne als monument zal verloren gaan.

Educatie

Een kasteelruïne is op zichzelf een educatief monument. Het is een overblijfsel van een machts- en bewoningscentrum uit het verleden en door het te behouden en te bestuderen leren we meer over het leven van destijds. Ontsluiting van zo'n monument biedt mogelijkheden geïnteresseerden meer te betrekken bij de geschiedenis van het kasteel en van de omgeving. Dat kan op allerlei manieren, zoals het plaatsen van informatieborden, rondleidingen met een gids of het uitstallen van de archeologische en bouwhistorische vondsten. Al deze opties brengen het authentieke materiaal schade toe. Daarnaast berust veel van de informatie en verhalen op de verbeeldingskracht van de bezoeker kan er maar beperkte informatie gegeven worden. Het herbouwen van een verdwenen slot, of het reconstrueren van verwoeste onderdelen, kan enerzijds een idee geven van de grootte en het uiterlijk van een middeleeuws kasteel, en laat het oorspronkelijke materiaal met rust. Kasteelruïnes dienen meer bij de gemeenschap betrokken te worden. Althans, het zijn volgens het onderzoek bij uitstek lokale monumenten, die kunnen functioneren als identiteitssymbolen voor een dorp of stad. Om een kasteelruïne goed als zodanig te laten functioneren, is het optimaliseren van de educatieve aspecten een belangrijke voorwaarde. Uit het onderzoek blijkt echter dat de informatievoorziening vaak pover is. Een enkel bordje moet uitleg geven over de eeuwenlange ontwikkeling en geschiedenis van bijvoorbeeld kasteel Duurstede. Digitale mediatechnieken kunnen uitkomsten bieden op dit gebied, zonder dat veel aan het monument te hoeven sleutelen.

Exploitatie

Het laatste belangrijke aspect van publieksontsluiting met gevolgen voor de kasteelruïne is de bestemming of herbestemming van het gebouw. Eigenaars kunnen zelf beslissen of zij voor het economische of het culturele doel

gaan bij de ontsluiting van hun ruïne. Exploitatie kan een oplossing zijn voor een geldslurpende ruïne. Aan de andere kant heeft exploitatie veel gevolgen voor het gebouw. De resten van kasteel Daelenbroeck en de kasteeltorens van Wijk bij Duurstede zijn als horecagelegenheid ingericht. Dit betekent dat het ruïneuze gebouw in staat moet zijn om vele bezoekers tegelijk te ontvangen en voldoet aan de huidige normen. Dat vereist praktische aanpassingen aan het gebouw, zoals verlichting, verwarming en sanitaire voorzieningen. Bovenal kan het belang van de veiligheid leiden tot aanpassingen aan het gebouw, waardoor de commerciële perspectieven (het gebouw moet functioneel blijven) boven die van het culturele perspectief (behoud van het authentieke monument) komen te staan.

De veiligheidskwestie is echter tweeledig. Een kasteelruïne zal allereerst tegen vandalisme en de natuurlijke aftakeling beschermd dienen te worden. Ten tweede is bescherming van de bezoeker vereist. Helaas is de echte ruïnebeleving noch veilig voor het monument, noch voor de bezoeker.

Beleid?

Er zijn verschillende redenen om kasteelruïnes niet open te stellen voor publiek. Bijvoorbeeld vanwege de privacy van omwonenden of om authenticiteit te waarborgen. Daarnaast is het beschermen van ruïnes kostbaar en toegankelijkheid alleen te bereiken met behulp van vrijwilligers. Het antwoord op de hoofdvragen, namelijk het formuleren van een beleid op bovenstaande bevindingen, is door de veelzijdigheid van het onderwerp een lastige opgave. Er is niet één ideale vorm van publieksontsluiting. Sommigen houden meer vast aan de historische, pittoreske en romantische waarden van een kasteelruïne. Anderen zien juist mogelijkheden in de ontwikkeling van de bouwsubstantie tot iets nieuws en functioneels. De discussie over publieksontsluiting van kasteelruïnes speelt voornamelijk in het krachtenveld tussen de polen: behouden en ontwikkelen. De keuze is afhankelijk van de belangen en idealen van de eigenaar van het monument. De geëxploiteerde (voormalige) kasteelruïnes die in dit onderzoek de revue passeerden, belichamen geen van alle een voorbeeldfunctie als het gaat om een ideale publieksontsluiting, want de hoofdactiviteit laat het erfgoedaspect ondersneeuwen. Daarentegen staat bij de niet-geëxploiteerde kasteelruïnes het behoud centraal. Alleen de kasteeltorens van Slot Schagen functioneren als musea, maar dan als musea die niets met het verleden van het kasteel te maken hebben.

De gerestaureerde en geconsolideerde ruïnes verliezen soms net die eigenschappen die bij de ideale ruïnebeleving horen. Eigenaars zouden daarom goed moeten nadenken over de vorm en functie van hun monument wanneer het gaat om ontsluiting. Vooral aan de presentatie van de erfgoedsite en de informatievoorziening over de ruïne mag meer aandacht besteed worden. Slechts met meer duidelijkheid naar bezoekers toe is het mogelijk om de Nederlandse kasteelruïnes te behouden en ze als ruïne toegankelijk te maken.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek richtte zich op een selectie van vijf (voormalige) kasteelruïnes. De geïnterviewden zijn in hun werk of dagelijkse bezigheden direct betrokken bij de omgang met rijksmonumenten. De vraag is echter of bezoekers van de sites dezelfde behoeften hebben als de deskundigen, wanneer het gaat om de beleving van het erfgoed, de mate van (digitale) informatievoorziening en andere faciliteiten. Vervolgonderzoek dat zich richt op de wensen van bezoekers kan een beter antwoord geven op de vraag wat publieksontsluiting kan betekenen voor ruïneuze monumenten.

De relatie tussen de visies en de verschillende categorieën eigenaren is niet eenduidig. Er kan niet gesteld worden dat stichtingen die zich bezig houden met kasteelerfgoed meer voor behoud zijn dan bijvoorbeeld gemeentelijke eigenaren. Om die hypothese te staven is extra onderzoek noodzakelijk.

Een laatste aanbeveling tot vervolgonderzoek houdt verband met een onderdeel van de ontsluiting die ik niet heb kunnen betrekken in dit onderzoek. Namelijk de beleving en de musealisering van Nederlandse kasteelruïnes in verhouding tot die in onze buurlanden. Men kijkt namelijk vaak met enige jaloezie naar ontsloten kasteelruïnes in bijvoorbeeld Ierland en Schotland. De vraag is of er daadwerkelijk een groot verschil in omgang met en presentatie van het ruïneuze kasteelerfgoed is in de verschillende landen.

Bronnen & Bijlagen

Ruïne van Brederode. Foto Jan Derwig, 2003.

Bronnen

Literatuurlijst

- Ashurst, J. (red.) (2007) *Conservation of ruins*. Amsterdam e.a.: Elsevier.
- Cunningham, L.S. en Reigh, J.J. (2006) *Culture and Values: A survey of the Humanities*. Volume II. Belmont e.a.: Thomson & Wadsworth.
- Denslagen, W. (red.) (2004) *Romantisch modernisme: Nostalgie in de Monumentenzorg*. Nijmegen: SUN.
- Diederik, F. en Timmer, F. (2002) *Slot Schagen: De geschiedenis van het 'huys' van de heren en vrouwen van Schagen*. Schagen: Boekhandel Plukker.
- Feddes, F. (red.) (1999) *Nota Belvedere: Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: VNG uitgeverij.
- Lowenthal, D. (1989) 'Nostalgia tells it like it wasn't'. In: Chase & Shaw (eds), pp. 18-32.
- Maas, T. (red.) (1994) *Geschiedenis van de Heerlijkheid Asten*. Asten: Stichting Geschiedschrijving Asten.
- Purmer, M. (1997) *Kasteelruïnes in Nederland: ligging en functie in het Nederlandse landschap*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Schulte, A. (1997) *Ruïnes in Nederland*. Zwolle: Waanders.
- Stehouwer, J. (red) (2004) *Daelenbroeck: Hoofdzetel van een vrijheerlijkheid. De geschiedenis van een hervonden monument*. Zaltbommel: Europese bibliotheek; Stichting Restauratie Kasteelburcht Daelenbroeck.
- Stichting Kasteelerfgoed Asten (maart 2004) *Masterplan Kasteellandschap Asten*. Arnhem / Asten.
- <http://www.watwaswaar.nl/>, geraadpleegd 24 juni 2010. kadastrale minuut Schagen, Noord Holland Sectie E, blad 02. perceelnummers 278, 279, 280, 281.
- Archief Nederlandse Kastelenstichting, Markt 24, Wijk bij Duurstede
 - Dossier kasteel Asten
 - Dossier kasteel Wijk bij Duurstede
 - Dossier kasteel Batenburg
 - Dossier slot Schagen
 - Dossier kasteel Daelenbroeck
- Archief Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, Amersfoort
 - Dossier kasteel Asten
 - Dossier kasteel Wijk bij Duurstede
 - Dossier kasteel Batenburg
 - Dossier slot Schagen
 - Dossier kasteel Daelenbroeck

Bijlagen

Samenvattingen van de interviews

- 1 Wendy Landewé
- 2 Kees van Vliet
- 3 Adriaan Strik
- 4 Gijsbert van Hoogevest
- 5 Jorien Jas
- 6 Jos Gommans
- 7 Leo Wevers
- 8 Marlie Rooijakkers
- 9 Toine Maas
- 10 Wil Schagen
- 11 Gerrit Westerink
- 12 Fred Timmer
- 13 Rob Gruben
- 14 Michiel Enderman
- 15 Teunis Dorrepaal
- 16 Tom Bauer
- 17 Jérôme Dolmans
- 18 Theo Oberndorff & Rob Ubachs

Bijlage 1 - Mw. Wendy Landewé

Conservator van Huis Doorn

Redactielid van Stichting Kastelenlexicon Nederland

Bestuurslid Stichting Utrechtse Kastelen

In het gesprek met Wendy Landewé komt de visie van de Stichting Utrechtse Kastelen over het ontsluiten van kastelen en kasteelruïnes naar voren. Het publiekelijk maken van kastelenerfgoed blijkt niet gemakkelijk. 'Utrechtse Kastelen kampt natuurlijk met het probleem dat er heel veel kastelen en buitenplaatsen (...) in de provincie (...) particulier zijn. Dus die niet opengesteld kunnen worden.' De stichting maakt zich volgens Landewé met name druk om de vraag: 'Hoe kunnen wij particuliere kasteel-eigenaren wat meer betrekken bij het publiek?'

Bewaren en ontsluiten

Het bewaren van kasteelruïnes is volgens Landewé erg belangrijk. 'Ze vertellen ons iets over hoe mensen in het verleden woonden en werkten en daar kunnen wij nu nog steeds van leren. En soms kun je ook objectief genieten van de bouwkunst of van de sfeer die de monumenten uitstralen.' Landewé deelt de visie dat mensen vaak een romantische beleving willen, dus een begroeide ruïne. Een met cement afgesmeerde kasteelruïne past niet in dat beeld.

Het openbaar maken van kasteelruïnes is een lastige taak. Je kunt het de eigenaar niet verplichten. Maar, zo zegt Landewé, 'ik zou het wel een heel mooi gebaar vinden.' De ontsluiting van kasteel Duurstede is volgens Landewé niet optimaal: 'Je kunt er met een rondleiding in. Die kan je dan bij de VVV bespreken. Dat is best heel netjes.' Toch zou ze willen dat 'het kasteel meer regulier opengesteld is'. Als bezoeker ben je afhankelijk van de exploitant om een kijkje te nemen in de torens. 'De individuele bezoeker staat eigenlijk altijd voor een dichte deur.' Landewé oppert een mogelijkheid om een regeling te treffen zodat het kasteel iedere vierde zondag van de maand open is voor iedereen. Dat zou kunnen bijdragen om 'de band met de lokale gemeenschap [te] versterken'.

Veiligheid

Op dit moment is Stichting Utrechtse Kastelen helemaal niet betrokken bij kasteel Duurstede, er zijn ook geen bedreigingen. Mocht die er wel zijn, dan wordt er actie ondernomen: 'De eerste stap is dan nagaan wat is er precies aan de hand, en dan kijken of je in dialoog kunt komen met die partij, om te bepalen "Hoe gaat het er dan uitzien?" "Is het wel nodig?" "Zijn er geen andere alternatieven?"

Een bedreiging die voor veel discussie heeft gezorgd is de bouw van de vluchttrap aan de Bourgondische toren. Dat is volgens Landewé niet helemaal volgens het boekje verlopen. 'Men had al een gat uitgebroken in de muur voordat daar toestemming voor was verleend. Er wordt te prematuur te werk gegaan. Dat mag natuurlijk nooit gebeuren.' Landewé geeft echter wel toe dat het aanbrengen van noodvoorzieningen reëel is. 'Want als je geen mensen in het gebouw kunt laten, verliest het (...) ook een functie.' En Kasteel Duurstede leent zich uitstekend als functioneel gebouw. 'Het is een ruïne waar je verder weinig aan kunt doen van binnen. Het is gewoon een stenen huls.'

Veiligheid treft de bezoeker, het monument en de beleving. Per object moet bekeken worden hoe ver je kunt gaan. 'Wil je overal een hekje of zeg je: "Dit gedeelte is gewoon niet toegankelijk, want het is niet veilig".' Voor de brandtrap 'heeft men een monument (...) aangetast. En dat (sic) kan ik me wel voorstellen: daar diende het een duidelijk doel. Als jij die brandtrap niet aanbrengt, kun jij geen bedrijf in de ruïne huisvesten, en kun je minder bezoekers toelaten.' Landewé is niet van mening dat je altijd moet zeggen: "authenticiteit gaat voor veiligheid".

Het doen van concessies voor de toegankelijkheid en functionaliteit moeten volgens Landewé per object bekeken worden. "Wat is de functie van het geheel?" En "rechtvaardigt die functie dan ook dat je bepaalde offers brengt?" zijn vragen die door haar gesteld worden in dergelijke situaties. 'Als een ruïne absoluut uniek is, moet je proberen zo min mogelijk daaraan te sleutelen.'

Bijlage 2 - Dhr. Kees van Vliet

Gemeentelijk Beleidsmedewerker Monumenten

De gemeente Wijk bij Duurstede kent vele monumenten, waaronder het kasteel. Kees van Vliet legde het belang van exploitatie en ontsluiting van kasteel Duurstede uit, en de concessies die daarvoor gedaan moeten worden. Volgens Van Vliet is 'het in gebruik hebben van (...) een gebouw buitengewoon noodzakelijk.' Een minder bruikbare kasteelruïne zou 'visueel minder aantrekkelijk zijn'.

Bewaren en ontsluiten

Het feit dat de torens van kasteel Duurstede exploitabel zijn is voor de gemeente gunstig. 'Juist die exploitatie is van belang omdat je dan dagelijks toezicht hebt op het terrein (...) en dat hij [de uitbater] zelf door het te verhuren geld investeert in een stukje onderhoud.'

Kasteel Duurstede is 'een van de *landmarks* van de gemeente'. De ruïne hoort volgens Van Vliet echt bij de stad, net als de molen en de stompe kerktoren. Het is daarom evident dat het kasteel behouden blijft. Ook is het 'in cultuurhistorisch opzicht' belangrijk dat het monument 'voor het nageslacht' bewaard blijft. Het ontsluiten van monumenten is niet gemakkelijk. Dat is afhankelijk van het gebruik, zo legt Van Vliet uit. Een beschermde tuin is volgens hem bijvoorbeeld veel toegankelijker dan het oude stadhuis van Wijk. Toch zou Van Vliet kasteel Duurstede graag meer ontsloten zien. Dit wordt beperkt door de exploitatie en gebruiksafspraken. 'Idealiter zou zijn als (...) het kasteel (...) vanaf 's morgens negen uur tot 's avonds zes uur toegankelijk is voor publiek. Dat is gewoon in de sfeer van onderhoud en toezicht niet mogelijk gebleken. Dus dat beperkt zich nu tot die openingsinstellingen die wij afgesproken hebben met de exploitant.' Een aantal dagen per jaar claimt de gemeente het kasteel, zodat deze voor iedereen toegankelijk is zonder dat daar kosten aan verbonden zijn.

Het is volgens Van Vliet 'heel belangrijk' om kennis over de historie van het kasteel uit te dragen. Op het gebied van erfgoed en monumenten zijn er in de gemeente verschillende projecten geweest met scholieren. Voor dagelijkse bezoekers van Wijk zijn bij het VVV folders over het kasteel verkrijgbaar. Bij het kasteel zelf is echter weinig informatie beschikbaar. 'Op de plek zelf doen we niet echt heel erg veel. Dat zou eigenlijk nog veel meer aandacht moeten hebben. (...) Je zou eigenlijk een verklarend bord moeten hebben. Tekstueel of met een plattegrond met aanwijzingen.' Grotere spektakels zoals het 'klank en lichtspel', opgevoerd in de jaren '50 en herhaald in 2009, zijn 'nodig om de charme van die plek en de bekendheid van die plek weer goed onder de aandacht te krijgen.'

Het bewaren, restaureren en ontsluiten van het kasteleiland krijgt dusdanig veel zorg, dat het instandhouden van het omliggende park achterblijft. Van Vliet is 'een beetje bang (...) dat dat niet goed in de hand gehouden wordt'.

Veiligheid

De heer van Vliet is nauw betrokken bij de ontwikkelingen rondom de brandtrap, die de ontsluiting en exploitatie van Kasteel Duurstede moet waarborgen. Zonder trap mag er maar één persoon in de toren, met trap 190. 'We moeten verplicht aan de veiligheidsnormen voldoen, anders kunnen er geen mensen in'.

Het doen van concessies ter bevordering van de veiligheid dient op zodanige manier te gebeuren, 'dat het geen schade veroorzaakt aan de identiteit van een bouwwerk'. Volgens Van Vliet is dat bij kasteel Duurstede goed gedaan. 'Alle toevoegingen die we hebben gepleegd aan de binnenkant, (...) die hebben we zo subtiel gekozen, dat het eigenlijk niet een storend element toonde in het gebruik, maar ook in het aanzien van het bouwwerk'.

Het zou volgens Van Vliet mooi zijn als de tijdelijke noodtrap, hoewel die 'niet echt afbreuk [doet] aan de belevingswaarde ter plaatse, 'op een hele hoogwaardige manier' afgemaakt gaat worden, 'passend bij de identiteit van de toren zelf'. Daarmee bedoelt hij een toren die in materiaal en vorm geen dissonant vormt bij de omringende bouwsubstantie.

Bijlage 3 - Dhr. Adriaan Strik

Beheerder

Monumentencommissie Wijchen

Adriaan Strik is de persoon die het meest op de ruïne van Batenburg te vinden is. Hij woont direct naast het terrein, beheert de ruïne en leidt er geïnteresseerden rond. De heer Strik is duidelijk over de waarde van kasteelruïnes binnen het erfgoedveld. Op de vraag waarom we kasteelruïnes willen bewaren, antwoordt hij: 'Om de geschiedenis te laten herleven natuurlijk'. Kasteelruïnes zijn niet minder dan kastelen, ze 'hebben net zo'n belangrijke functie'.

Bewaren en instandhouden

Een ruïne mag volgens Adriaan Strik dan ook als ruïne bewaard worden. Er hoeft niet méér bouwmassa zichtbaar te zijn. 'Als ruïne is het op sommige plaatsen begroeid. Dan heeft het ook een aantrekkingskracht op mensen.' Het groen geeft volgens hem aan dat een ruïne oud is. Wel heeft hij een kritische noot bij de grootschalige restauratie. Strik had 'meer van de restauratie in '93 en '94 (...) verwacht. Er is teveel geld uitgevloeid naar andere instanties.' Liever zou hij gezien hebben 'dat die oude muren die er nog staan (...) ook verzorgd waren voor de toekomst'. Een aantal oude muren blijkt momenteel erg onderhoudsgevoelig te zijn.

De kwetsbaarheid van ruïnes noopt tot betrokkenheid. Er moeten volgens Strik mensen zijn 'die zich inspannen om het in stand houden van het kasteel financieel mogelijk te maken'. Het is volgens de heer Strik belangrijk dat er geld beschikbaar blijft om de bescherming te waarborgen.

Exploitatie is voor de ruïne van Batenburg geen optie volgens Strik. In 1994 was er een plan geschreven, wat gestruid is, 'niet alleen op het financiële gedeelte, maar meer over hoe we dit straks door de mensen kunnen laten gebruiken, dat ze rondwandelen en thee drinken en informatie krijgen.' Als er meer vrijwilligers zouden zijn die samen het plan opgepakt hadden, was het mogelijk geweest meer op het terrein te doen.

Openstellen

Adriaan Strik probeert zoveel mogelijk mensen de ruïne van Batenburg te laten zien. 'Eigenlijk is het kasteel altijd open als ik thuis ben'. Buiten de bepaalde zondagen dat het kasteel jaarlijks vrij toegankelijk is, kunnen bezoekers bij de heer Strik terecht voor een rondleiding en stadswandeling. De beperkte en gecontroleerde openstelling is nodig voor het behoud. 'Het biedt ook een stukje zekerheid voor de muren'. Het kasteelterrein zelf is omringd met een gracht en er is een toegangshek.

We bewaren de kasteelruïne naar de mening van Adriaan Strik 'voor onze toekomst, voor onze jeugd'. Educatie is daarbij belangrijk. Niet alleen voor de regio, maar ook om de identiteit van de bezoekers te koppelen aan de vaderlandse geschiedenis. Het streven van Adriaan Strik 'is altijd geweest om de jeugdige mensen die hier komen, om die bewust te maken van de geschiedenis van het vaderland'. Het is een plek van identiteit, de jeugd moet 'weten dat ze Nederlanders zijn'.

Adriaan Strik benoemt een van de belangrijkste elementen die openstelling van monumenten in het algemeen mogelijk maakt, namelijk vrijwilligers. 'Als het vrijwilligersschap verdwijnt, dan ligt alles plat'. Zelf is hij daar een goed voorbeeld van, ook al is hij tachtig jaar, veel tijd besteedt hij aan beheer en rondleidingen.

Toekomst

De heer Strik zou graag zien dat de omgeving van de kasteelruïne van Batenburg mooier wordt gemaakt, met bijvoorbeeld bloembakken en bankjes. Zodat 'de mensen zich meer aangetrokken voelen om van de fiets te stappen. Dat ze erbij stilstaan en de toegankelijkheid van het kasteel groter wordt'.

Bijlage 4 - Dhr. Ir. G.W. van Hoogevest b.i.

Gemeentelijk Beleidsmedewerker Monumenten

Architectenbureau van Hoogevest werd in de jaren '90 van de vorige eeuw ingeschakeld om de sterk vervallen muren van de kasteelruïne van Batenburg te consolideren. Directeur Gijsbert van Hoogevest en medewerker Carien de Boer van Hoogevest gaven hun visie over het restaureren, consolideren en ontsluiten van kasteelruïnes.

Bewaren en instandhouden

Het feit dat we ruïnes willen bewaren, ligt volgens Gijsbert van Hoogevest 'in de kwaliteit van het half verwoeste gebouw', daar hebben we geld voor over. Dit kan besloten zijn in de 'uniciteit', maar ook 'de architectonische verschijningsvorm of de bouwsubstantie die is toegepast'. Het conserveren van een ruïne was nieuw voor het architectenbureau. Dat had het gevolg dat 'hier heel goed over nagedacht [is] hoe je met zo min mogelijk ingrepen het karakter van de ruïne kunt handhaven'. Met de consolidatie moesten het historisch materiaal en de karakteristieke eigenschappen van de ruïne van Batenburg immers bewaard blijven. Dat waren onder andere de 'kartelende rand van die afbrokkelende muren' en 'de spekbanden'. Maar het gaat ook om de beleving, de uitstraling van het monument. Het groen rondom de ruïne, maar ook de gracht, vormt 'een wezenlijk onderdeel van de ruïne'.

Ontsluiting

Het is volgens Van Hoogevest afhankelijk van de eigenaar in hoeverre zijn eigendom wordt ontsloten voor publiek. Stichting Geldersche Kasteelen, eigenaar van de ruïne van Batenburg, heeft 'een publieke taak, die exploiteert 23 kastelen en ruïnes en die stelt zich ten doel ze open te stellen voor publiek als dat enigszins kan.' Gijsbert van Hoogevest ziet Stichting Geldersche Kasteelen dan ook als een goede eigenaar. 'De beste eigenaren zijn de eigenaren die een breder bezit hebben en dat ter beschikking stellen aan het publiek om het te bekijken, al dan niet met een winstoogmerk, want dat is over het algemeen met dit soort stichtingen niet het geval.' Voor het behoud en het toezicht is het volgens hem in ieder geval 'onontbeerlijk' dat de beheerder naast de ruïne woont.

Het daadwerkelijk ontsluiten dient voorzichtig te gebeuren. 'Met ruïnes is het over het algemeen zo dat je het maar beperkt open moet stellen. Alleen op die plekken waar je geen schade toebrengt aan de bouwmaterialen.' Er is volgens Van Hoogevest voldoende interesse in kasteelruïnes. 'Mensen vinden het echt wel interessant. Het brede publiek vindt ruïnes mooi, er zit een bepaalde emotie bij.' De ruïne van Batenburg is volgens hem 'zeer geschikt voor publiek gebruik, (...) mits het goed begeleid wordt'. Aanpassingen op het binnenterrein zijn echter uit den boze. 'Ik zou het in zijn pure staat houden. Maar je mag wel aan de andere kant van de gracht bouwen. Doe het buiten de ruïne, niet erop'. Maar 'je kan best (...) kijken of je het gebruik ervan op een bepaalde manier kunt ontwikkelen.' In de ringburcht kan volgens Van Hoogevest veel 'mits het in goede condities gaat'. Mogelijkheden zijn 'klank- en lichtspelen, of het opvoeren van een stuk'.

Hoeveel informatie er ter plekke beschikbaar moet zijn 'hangt af van het ambitieniveau van de mensen, soms zegt een enkele mededeling al genoeg'. Van Hoogevest wil zelf graag informatie bij onbekende gebouwen, 'dan ben ik altijd wel blij met een bordje'. Carien van Hoogevest-de Boer vult aan dat 'we steeds meer leven naar een tijd van duurzaamheid'. Daar past volgens haar bij 'dat je, wat je hebt, bewaart, en verzorgt en koestert; het een plek geeft in de maatschappij'.

Opbouw

Als de opdracht destijds was geweest om de ruïne van Batenburg op te bouwen, had Van Hoogevest het uitgevoerd. Maar dat was volgens hem qua exploitatie en bouwkosten niet mogelijk geweest. Hij vindt dat 'de leeftijd van de ruïne (...) ook zijn bestaansrecht' heeft.

Bijlage 5 - Mw. Jorien Jas

Conservator Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen

Stichting Geldersche Kasteelen heeft een groot bezit van kastelen en ruïnes, dat zij probeert te bewaren. Conservator Jorien Jas is direct als ze het heeft over het beschermen van kasteelruïnes: 'Ik denk dat in Nederland geldt dat je ze het beste kunt beschermen door ze bij een organisatie als de onze onder te brengen'. Dit komt volgens haar doordat binnen de stichting 'de sterken de zwakken kunnen dragen'. De ruïne van Batenbrug noemt zij 'een van de belangrijkste ruïnecomplexen van Gelderland'.

Ontsluiting

De ruïne van Batenburg is niet geschikt voor 'grootschalige dingen', volgens Jorien Jas. Wel is er 'een paar keer per jaar een evenement-achtig iets' mogelijk. Als voorbeeld noemt ze toneelstukken. 'Dat kan zolang het ruïneterrein niet belast wordt.' De ruïne zelf moet vooral met rust gelaten worden.

'Op bepaalde dagen in de zomer' kunnen bezoeker op het kasteelterrein. Jorien Jas vindt dat in combinatie met activiteiten 'een redelijk optimale manier van ontsluiten'. Het is 'eenvoudig, laagdrempelig' en 'zonder dat je veel aan de ruïne doet'. Individuele bezoekers kunnen niet altijd geholpen worden, maar 'groepsbezoek op afspraak is mogelijk'. Daarbij wordt de hulp van beheerder Adriaan Strik ingeschakeld. 'Een groep studenten, onderzoekers of flora- en faunaonderzoekers ontvangen we (...) altijd.'

Hoewel Jas informeren en educatie 'belangrijk' vindt, is volgens haar 'de informatievoorziening ter plekke eigenlijk beneden de maat'. Er zou een beter informatiebord moeten komen, met historische afbeeldingen. 'Dan begrijp je ook het belang van de plek.' De aandacht ligt volgens Jas momenteel heel sterk bij de afdeling onderhoud, bij de mensen die voor het technische onderhoud zorgen. Het uitleggen van de geschiedenis en het belang van instandhouding mag beter naar het publiek gecommuniceerd worden. 'Het zijn altijd de grote projecten die de aandacht krijgen. De ruïnes die er staan, die altijd geld kosten (...), dat is een verhaal dat eigenlijk te weinig naar boven komt.'

'Draagvlak is het belangrijkste dat je creëert. Dat heb je nodig om subsidies te krijgen.' Draagvlak creëer je door activiteiten, dan laat je aan de overheid en gemeente zien dat het ook van belang is voor de bevolking dat het behouden blijft. 'Ik denk dat we in staat zullen zijn om het maatschappelijk draagvlak te vergroten en in samenwerking met de kerk en bijvoorbeeld een lokale historische vereniging, om dat te versterken, om het draagvlak ook toeneemt'.

Naast het creëren van draagvlak en het informeren van bezoekers is het belangrijk dat de ruïne in de gaten gehouden wordt. Jas denkt 'dat je enorm veel last krijgt van vandalisme en problemen zonder toezicht.' Een hek of andere fysieke barrière is daarom noodzakelijk.

Beleving

Toch moet de stichting volgens Jas 'proberen ze [de ruïnes] zo toegankelijk mogelijk te maken'. Een wandelpad om de ruïne van Batenburg heen zorgt ervoor dat je het 'van alle kanten kunt bekijken, ervaren en beleven'. De beleefbaarheid van de ruïne is belangrijker dan er daadwerkelijk 'op' kunnen. De ruïne van Batenburg is 'heel goed van de buitenkant te beleven, (...) je kan de brug in feite oplopen. Ook als de ruïne niet open is, kun je toch redelijk gemakkelijk (sic) ervaren wat het is.'

Het behouden en beheren van de flora en fauna rondom de ruïne hoort bij de taken van de stichting. 'De kweeperen (...) en de muurplantjes worden met zoveel zorg in stand gehouden als de bakstenen zelf. Je hebt ruïnes die helemaal kaal zijn, dan weet je dat je er de komende twintig jaar niets aan hoeft te doen. Terwijl ons beeld is: daar hoort het groen er heel erg bij.' Een ruïne met groen draagt volgens Jas 'veel bij aan de beleving, het spreekt meer tot de verbeelding'. Op die manier geeft het groen het monument een romantische waarde.

Bijlage 6 - Dhr. Jos Gommans

Bestuurslid Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten

Voormalig projectleider Belvedere-project Revitalisering Kasteellandschap Asten

Bewoners van de voorburch van Kasteel Asten vormen samen de Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten. Ze zijn daarmee eigenaar van de ruïneuze hoofdburcht. De aan de universiteit Leiden verbonden historicus Jos Gommans heeft een aantal jaar de taak van voorzitter op zich genomen. Het behouden van een ruïne vindt Gommans 'aardig', omdat het 'mensen op andere ideeën zet'. De bescherming van een functioneel monument is volgens hem vaak evident, terwijl een ruïne 'stemt tot nadenken over wat erfgoed is, wat geschiedenis is, wie je zelf bent.'

Behouden en ontsluiten

Het letterlijke behoud van de kasteelruïne vindt plaats door de geringe openstelling. 'Daar hebben we bewust voor gekozen', zegt Gommans, 'omdat het ten koste gaat van de consolidatie als je het volledig openstelt'. Er is bewust gekozen de methode 'vertraagd verval' toe te passen, waarbij het karakter van de ruïne gerespecteerd worden. Doordat de stenen niet allemaal vast zitten, is het echter niet veilig om vrij rond te lopen als bezoeker. Ook ligt het terrein als het ware in de achtertuin van de bewoners. Openstelling dient daarom altijd 'onder controle' te zijn.

Ontsluiting was dan ook lange tijd niet aan de orde bij de stichting. 'Het idee was (...) om niemand op de ruïne toe te laten, het was de praktijk van "het is onze ruïne".' Sinds Jos Gommans met zijn gezin op het kasteel woont is er een nieuw geluid te horen. 'Wij vonden het echt iets voor het collectief, voor de Astenaren.' Ook was die stem belangrijk voor het krijgen van draagvlak en steun. 'Je vraagt ook de gemeenschap om financiële compensatie en morele ondersteuning'.

Er vinden af en toe evenementen plaats waarbij de ruïne als podium gebruikt wordt. Verder is er bezichtiging op afspraak of als er toevallig iemand van de stichting thuis is. Informatie ter plekke is echter schaars. 'Er komt waarschijnlijk wel een ANWB-bord aan de buitenkant van de boerderij'. Dichtbij de ruïne horen geen borden volgens Gommans. 'Naarmate je meer naar het centrum gaat, is er minder begeleiding. (...) Het ruïne-eiland blijft wildernis.' Scholieren kunnen met een digitale lesbrief hun bezoek aan het kasteel voorbereiden.

Belvédère – Behoud door ontwikkeling

Jos Gommans geeft aan dat een niet goed functionerend stichtingsbestuur goed is voor een ruïne, omdat er dan geen geld binnenkomt en er niet veel negatiefs gebeurt. Dat is veranderd en de laatste tien jaar haalde de stichting een half miljoen euro binnen. Dit kon door het in het kader van de Belvedere-notitie opgezette Masterplan. Het doel was een oplossing te vinden voor de 'spanning tussen toegankelijkheid, verantwoordelijkheid en behoud'. Een betere ontsluiting van de kasteelruïne hoorde daar bij. Oftewel, 'de ruïne is een onderdeel van het landschapsplan geworden'.

Het plan is reeds deels uitgevoerd. Er zijn twee nieuwe bruggen waardoor 'een nieuwe dimensie [is] ontstaan; je kunt de ruïne nu op meerdere manieren benaderen, zoals het vroeger ook was'. Verder wil de stichting onder andere een ontvangstcentrum met heksenmuseum realiseren en zijn er afspraken met boeren uit de omgeving gemaakt. Zij zullen om hun nieuwe stallen vrije wandelpaden aanleggen.

Het Masterplan is niet slechts vanuit de stichting opgesteld. Er werd een adviesraad aangesteld met mensen uit de omgeving en 'deskundigen van buiten'. 'Daar kwam nadrukkelijk uit dat willen we kans maken voor de plannen (...), dan zouden we het kasteel als collectief eigendom moeten zien'.

De waarde die de bewoners hechten aan hun privacy, is bepalend voor de ontsluiting van de kasteelruïne. Gommans zelf vindt 'behoud van de ruïne belangrijker dan de privacy'. Er zijn verschillende mogelijkheden om de ruïne toch toegankelijk te maken zonder dat de bewoners daar last van hebben. Maar 'het eiland moet een eiland blijven. Een oase van wildernis.' Dat maakt de ruïne volgens de stichting uniek.

Bijlage 7 - Dhr. Leo Wevers

Restauratiearchitect bij Architectenbureau Vlaardingerbroek & Wevers

Als bouwhistoricus verbonden aan onderzoek naar de kasteel-ruïne in de periode 1987 t/m 1993

Architect Leo Wevers is al sinds de jaren '90 betrokken bij de consolidatie van de ruïne van Kasteel Asten. Bescherming van het historische materiaal is echter niet te waarborgen, omdat een ruïne volgens Wevers altijd in verval is. En bij verval hoort begroeiing. Een afgesmeerde ruïne is naar zijn mening 'geen ruïne, maar ook geen gebouw met een functie en een dak. Er is altijd een balans tussen instandhouding en verval dat je toelaat in relatie tot het afbrokkelen en het groen.'

Bewaren

De methode die de Rijksdienst opdroeg toe te passen, was die van 'vertraagd verval'. Alleen bepaalde delen van de ruïne zijn vervangen om instorting te voorkomen, en bouwhistorisch wezenlijke elementen werden gereconstrueerd voor de leesbaarheid. De bovenkant van de muurresten kreeg een deklaag van plaggen, ter bescherming tegen inwatering. Achteraf betwijfelt Wevers of het voor de bescherming van de historische bouwmassa beter en minder rommelig zou zijn geweest als er direct overal een aantal lagen steen op gezet waren. Wevers legt uit: 'Als je constateert dat je de monumentwaarde kwijtraakt, is het eigenlijk operatie geslaagd, patiënt overleden.'

Het opbouwen of plaatsen van een kap kan zodoende zorgen voor meer bescherming van authentiek materiaal. 'Uiteindelijk is een complete herbouw vermits eerst het werk zorgvuldig geconsolideerd is en opgenomen wordt in die herbouw, misschien nog wel de meest duurzame oplossing vanuit cultuurhistorisch en architectuurhistorisch oogpunt.' Als je geen rigoureuze maatregelen neemt, maar de ruïne wel beleefbaar wilt houden zul je volgens Wevers 'moeten accepteren dat je keer op keer (...) materiaal moet inboeten en vervangen.'

Ontsluiten

Monumenten hebben volgens Leo Wevers alleen een 'geschiedenis- en kunstwaarde'. We houden ze aan de ene kant in stand 'als historische bron', en aan de andere kant kun je het als 'symbiose van cultuur en natuur' zien.' Een overkapping over de kwetsbare resten plaatsen was volgens Wevers geen oplossing, omdat de stichting dat niet wilde. 'Dat was niet volgens de beleving van het metselwerk.'

'Door het te willen zien', zo zegt Wevers, 'consumeer je het erfgoed en treedt er verval op'. Het consumeren van erfgoed kan volgens Wevers dan ook fataal zijn. Hij vraagt zich af waarom de gemeenschap het erfgoed moet kunnen consumeren, en waarom we het nú willen.

Het doel van het bewaren en beschermen van erfgoed is volgens Wevers niet per se bedoeld voor de huidige generatie. Het feit dat iets tot monument wordt benoemd, 'betekent dat we het als maatschappij willen bewaren voor een volgende generatie'. Wevers vindt het daarom goed dat de stichting in de jaren '90 een groot subsidiebedrag van de gemeente, 300.000 gulden, heeft geweigerd, om op die manier gedwongen te ontsluiten.

Het bezichtigen en 'consumeren' van kwetsbaar erfgoed mag van Wevers een flinke drempel hebben. Dat de ruïne van kasteel Asten in beginsel niet toegankelijk is vindt hij de beste methode. Rondleidingen worden op afspraak gegeven en er zijn enkele activiteiten.

Leo Wevers is erg voor erfgoededucatie. Het heeft volgens hem 'zeker een meerwaarde'. Maar 'of het altijd zou moeten plaatsvinden is een ander verhaal'. Ontsluiting zorgt immers voor meer erosie van de ruïne. De 'krampachtigheid' wat betreft toegankelijkheid die Wevers in eerste instantie bij de stichting zag is uiteindelijk goed geweest. 'Openbaar toegankelijk betekent dat je een prijs betaalt'. Dat geldt uiteraard ook voor de concessies die daarvoor gedaan moeten worden. 'Als we de ruïne zo openstellen zouden we allerlei veiligheidsmaatregelen moeten nemen. Daar zie je mee dat met regelgeving steeds grotere druk gelegd wordt op het beheer van ruïnes.'

De architect sluit echter niet uit 'dat het stichtingsbestuur verandert en dat er alsnog herbouwd gaat worden'. Er zijn immers 'geen gekke dingen gedaan die het herstel in de toekomst in de weg zitten'.

Bijlage 8 - Mw. Marlie Rooijakkers

Beleidsmedewerker monumentenzorg gemeente Asten

Volgens Marlie Rooijakkers wil de gemeente de ruïne als zodanig bewaren, omdat het een rijksmonument is. De ruïne is 'waardevol', 'het geeft iets weer van de geschiedenis', en door het te bewaren kan het nageslacht 'iets van het verleden te zien krijgen en te weten komen'. Hoewel de stichting volgens Rooijakkers goed haar best doet om de ruïne te consolideren en te beschermen, vindt ze dat de toegankelijkheid beter kan. 'Iedereen die daar geïnteresseerd in is', zou volgens haar de ruïne op vaste dagen moeten kunnen bezoeken.

Masterplan Kasteellandschap

De gemeente is 'heel nauw' bij het in 2004 opgezette Masterplan betrokken. Ze gaat daarin mee met de plannen van Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten. Die wil volgens Rooijakkers 'behoud door ontwikkeling', oftewel 'ze wil weer wat er vroeger was, weer terugbrengen en daar ook accenten op leggen. Dus (...) door het openstellen van de lanen het verleden terug te halen.' Het plan betreft uiteindelijk een totaal reconstructieproject, waarin 'natuur, cultuurhistorie, landbouw [en] glastuinbouw' een plek hebben. De stichting wilde een 'educatiecentrum', zichtlijnen en wandelpaden. Hiervoor moesten oplossingen gezocht worden met de eigenaren van het omliggende land. De ontsluiting van de kasteelruïne is zodoende maar één onderdeel van het hele project.

In eerste instantie wilde de gemeente niet zomaar subsidies uittrekken, maar uiteindelijk is zij wel 'trekker' geworden van het inrichtingsplan. Ook had de gemeente een bemiddelende functie in de stuurgroep, waarin alle betrokkenen van het project aanwezig waren, legt Rooijakkers uit. Juist door de vele verschillende belangen van de betrokkenen in het reconstructieproject, moest er soms gezocht worden naar 'win-win situaties'.

Rooijakkers constateert dat de communicatie en samenwerking tussen de Stichting Kasteelerfgoed Asten en de gemeente Asten sinds de totstandkoming van het Masterplan Kasteellandschap is verbeterd.

Ontsluiting

Onderdeel van het Masterplan is het reconstrueren van verschillende lanen in het kasteellandschap. Dat moet leiden tot een betere ontsluiting, en dat is volgens Rooijakkers niet alleen de wens van de gemeente. Ze geeft aan dat diverse partijen op een openbaar toegankelijke ruïne en ruimere bezoektijden aandringen. De ideeën van de stichting, de gemeente en andere betrokkenen conflicteren echter over de inhoud van het Masterplan en de toekomstige toegankelijkheid. Rooijakkers begrijpt de redenatie van de stichting, die 'verantwoordelijk [is] voor de ruïne en ook niet wil dat daar op alle tijden van de dag mensen komen'. Ook al is het privéterrein, de gemeente vindt dat de toegankelijkheid met goede afspraken moet verbeterd kan worden.

Het beste zou volgens Marlie Rooijakkers zijn wanneer de ruïne in een bepaalde periode van het jaar op zaterdag en zondag open is, zodat bezoekers vrij rond kunnen lopen.

De gemeente investeert niet in informatieborden of educatie. Dat laten ze over aan de initiatieven van de stichting zelf, en de VVV. Die is volgens Rooijakkers bezig met het plaatsen van diverse informatieborden bij rijksmonumenten. Wel zou het volgens haar mooi zijn gezamenlijk aandacht te geven aan het kasteel door middel van een fiets- of wandeltocht. 'De ideale situatie is natuurlijk dat het voor mensen geen struikelblok meer moet zijn om daar rond te wandelen. Als je straks inderdaad in het gebied loopt en mensen komen aan de poort, dat ze zich niet moeten (sic) afvragen "mogen we hier eigenlijk wel door?".' Toeristen en andere nieuwsgierige mensen moeten zich er welkom voelen, aldus Rooijakkers.

Bijlage 9 - Dhr. Toine Maas

Uitgever, Matrijs Utrecht

Historicus Toine Maas, uit Asten afkomstig, was betrokken bij de ontwikkelingen rondom het Masterplan. Twee jaar zat hij in de adviesraad. Maas vindt het belangrijk dat de ruïne behouden blijft, omdat het een icoonfunctie heeft, het zegt namelijk iets 'over de identiteit van de plek'. Het monument dient als ruïne bewaard te blijven. 'Sporen van deze allure, van dit karakter, [die] wis je heel bewust niet uit.'

Toegankelijkheid en informatievoorziening

De benadering van iedere ruïne is volgens Maas anders, maar hij vindt wel 'dat zo'n plek van iOet zijn, want anders is het bewaard voor de happy few'. Ontsluiting is volgens Maas voor de stichting zelfs een plicht 'na al die tonnen die eraan besteed zijn'.

De ruïne is volgens hem een 'tijdsicoon'. 'Het is een unieke situatie, dat in de jaren '30 van de twintigste eeuw nog een kasteel, een middeleeuws kasteel, werd herbouwd met geld dat vrij werd gemaakt door de afkoop van de feodale rechten.' De icoonfunctie wordt versterkt doordat het in de Tweede Wereldoorlog is verwoest.

Toine Maas vindt het verkeerd en onjuist dat de kasteelruïne in Asten niet goed ontsloten is. In principe moet het volgens hem voor iedereen toegankelijk kunnen zijn, zonder dat je aparte afspraken moet maken. 'Het uitgangspunt moet zijn: Iedereen moet er kunnen komen (...) en er kunnen zijn.'

'Dat niet alles afgesmeerd is, en dat nog steeds groen tiert op het eiland', vindt Maas niet verkeerd. Maar de zachte 16de eeuwse steen vereist een andere omgang dan de harde bakstenen uit de jaren '30 van de vorige eeuw. 'Je moet een balans zien te vinden in de beleving en je moet een balans vinden in de kwetsbaarheid van het gebouw'. Die kwetsbaarheid hoeft niet tot minder mogelijkheden te zorgen. 'Het spookachtige ensemble van groen, natuur en grote bomen er omheen, de bouwmasa die daar spookachtig staat. Hartstikke mooi, laat de mensen daar vooral eens aan de achterkant gaan kijken.' Maas zou daarom de historische lijn, die zichtbaar is aan de ruïne, graag door middel van een wandelpad met informatieborden zichtbaar maken voor bezoekers. 'Dan kan iedereen erbij, zonder dat je op het eiland komt. Dan is de bescherming optimaal, en de toegankelijkheid groot.' Het gegeven dat de privacy van de bewoners van de voorburcht bepalend is voor de ontsluiting van de kasteelruïne, ziet Toine Maas heel anders. Immers, 'de hoofdburcht is ook via de achterkant te benaderen'.

Maas vindt de informatievoorziening 'verzorgd' maar 'bescheiden'. Er komen fietsroutes langs, er ligt een folder bij de VVV en er staat een bord vooraan de oprijlaan. Ook zijn er af en toe happenings. Het is echter 'niet voldoende, niet royaal', volgens Maas. Maar hij geeft aan dat er misschien geen vraag naar is. Op educatief gebied kun je er echter veel meer doen, aldus Maas. Hij vindt het belangrijk dat schoolklassen daadwerkelijk bij het kasteel gaan kijken. Scholen zouden de lokale geschiedenis meer moeten aanbieden, dat is niet de taak van de stichting.

Eigendom

Bepalend voor een ruïne is wie de eigenaar is. 'Als [kasteel] Asten eigendom zou zijn van de gemeente of van het rijk, zouden (sic) er rondom het beheer en de inrichting heel andere zaken uitrollen dan wanneer (sic) het particulier eigendom is.' Volgens Maas is het ook een grote fout geweest dat de gemeente de ruïne niet heeft gekocht toen het te koop stond in de jaren '80. Dat ze nu afhankelijk zijn van de stichting, 'hebben ze een beetje over zichzelf afgeroepen'. Daarnaast loopt de kleine gemeente met weinig tijd voor monumenten 'achter de feiten aan'.

'Ik kreeg ook best wel in de gaten dat vanuit die stichting heel centraal de bewoners van de voorburcht toch altijd het uitgangspunt waren (sic). (...) Dat is menselijk, want die bewoners organiseren de stichting en kijken ook naar hun persoonlijke levensomstandigheden.' De gemeente en het rijk waren 'volgend' op de plannen.

Belvédère

Maas is kritisch over de Belvédère notitie 'Behoud door ontwikkeling'. Hij vindt dat er 'helemaal niets ontwikkeld [hoeft] te worden'. Ontwikkeling moet minder centraal staan volgens Maas.

Lees verder onderaan de volgende pagina.

Bijlage 10 - Dhr. Wil Schagen

Buro arch. W. Schagen, BNA, te Nieuwe Niedorp, NH.

Op het moment dat werd besloten een nieuw slot te realiseren in Schagen, maakten twee architecten een ontwerp. De commissie koos voor de historiserende variant van architect Wil Schagen. Hij is restauratiearchitect en staat bekend om zijn ontwerpen die teruggrijpen op de historie van de plek. Dat is ook het geval in het centrum van Schagen. Het nieuwe Slot loste volgens architect Schagen 'een witte vlek in de aanwijsbare historie van die locatie' op. Het verhaal van die plek is weer duidelijk te vertellen, doordat het slot een geheel geworden is. 'De geschiedenis [is] weer gecombineerd.'

Bewaren en openstellen

De twee kasteeltorens die van het oorspronkelijke kasteel resteren hebben na de sloop van de hoofdburcht altijd een functie gehad. Daardoor waren ze al toegankelijk, zo vertelt Schagen, 'zij het met beperkingen voor publiek'. Aan de toegankelijkheid van de torens is dan ook niets gedaan. Op de plek van het nieuwe slot, dat een publieke functie heeft, lag een park. Dat was rommelig en gaf niets van de geschiedenis van die plek weer. Door de bouw van het slot is de historische site meer ontsloten.

Het bewaren van kasteelresten moet volgens Schagen 'een doel op zichzelf zijn', er moet een aanleiding zijn om de geschiedenis te visualiseren en actualiseren. Die aanleiding was in het geval van Slot Schagen het gemis van het complete kasteel en de verloederende van de plek, aldus Schagen. 'Als het [de herbouw] in dit geval wel een bijdrage kan leveren aan de herkenbaarheid van die hele geschiedenis, dus niet alleen van die twee torens, dan maak je een oplossing van een probleem.' Belangrijk was dat er geen 'geschiedvervalsing' mocht plaatsvinden. Het doel was dan ook niet dat het nieuwe slot een replica werd. Het kon volgens de visie van Schagen de relatie tussen de oude torens en de stad juist herstellen.

Bouwen op een archeologisch monument

Het nieuwe kasteel is op verantwoorde wijze gebouwd. Er kon geen replica gemaakt worden omdat er te weinig bronmateriaal voor handen was. Men wilde trouwens ook geen replica. Ook waren de torens volgens Schagen fors verzakt, zo zegt Wil Schagen, wat geen realistisch beeld geeft van de grootte van het oorspronkelijke kasteel.

Er is geprobeerd de schade aan de beschermde grond te minimaliseren door het gebouw op minder dan tien palen te bouwen. Dat de beschermde grond onderzocht moest worden naar authentieke funderingen of andere waardevolle resten was noodzakelijk. Anders gaf de ROB geen toestemming voor de bouw. Er bleken echter geen resten meer aanwezig.

Schagen benadrukt het belang van een burgerinitiatief wanneer het gaat om projecten zoals de realisatie van het slot. Het project was volgens hem niet mogelijk geweest zonder 'de publieke opinie die in politiek opzicht de basis vormde'.

Vervolg van pagina 76.

Er is veel subsidie geïncasseerd door de stichting. Maas vindt 'dat al die geldschietters best wel hadden kunnen zeggen, als voorwaarde gaat het eigendom van het eiland over naar ons. Dat hadden die geldschietters kunnen afdwingen. Dan is er meer gelegenheid voor de overheden om beschermend op te treden op de ruïne zelf. Er worden wel tonnen aan een particuliere stichting toegeschoven, maar het pakket aan voorwaarden is te beperkt voor de grote geldbedragen die ermee gemoeid zijn.'

Uiteindelijk heeft het Masterplan opgeleverd dat 'een beter contact is ontstaan tussen de mensen van het kasteel en de mensen uit de omgeving'. Ook hangt de ontwikkeling rondom het kasteelerfgoed samen met 'goede wil'. Er kan volgens Maas veel, als er interesse is, enthousiasme, (...) als de verhoudingen zuiver zijn, en correct, en respect is voor elkaars rol'.

Bijlage 11 - Dhr. Gerrit Westerink

Burgemeester gemeente Schagen

Burgemeester Gerrit Westerink is blij met de middeleeuwse kasteeltorens in het centrum van zijn stad. Die torens 'horen gewoon bij Schagen, die zullen niet verdwijnen'. Toen in de jaren '90 plannen ontstonden om het verwoeste kasteel op te bouwen is er volgens Westerink 'geen enkele discussie geweest of we die wel of niet moesten bewaren'. De torens waren in gebruik als museum, en zijn dat nog steeds. De torens zijn slechts gerestaureerd, maar vooral de omgeving werd aangepast.

Bewaren en openstellen

De musea in de slottorens zijn voor de gemeente 'best aardig', aldus Westerink. Vooral toeristen brengen er een bezoek, en 'er vinden regelmatig rondleidingen voor de groepen acht van de basisscholen plaats'. De kasteeltorens zijn volgens de burgemeester belangrijk voor 'een stukje historisch bewustzijn'.

Het nieuwe slot, waarvan de ridderzaal een openbare functie heeft, 'is vooral om het plaatje compleet te maken, om een mooi gebied midden in de stad te hebben'. Het nieuwe slot is op zichzelf niet educatief, zegt Westerink. Wel is volgens hem 'het streven (...) om daar allerlei culturele instellingen onderdak te bieden'. De geschiedenis van het slot zelf wordt niet in de gebouwen aan bezoekers uitgelegd. 'Het hele terrein is wel opgenomen in de stadswandeling. Onze stadsgidsen vertellen altijd over de achtergrond van dit gebied en hoe het is ontstaan. En er staat een informatiebord om globaal informatie over het kasteel te krijgen.'

De gemeente Schagen besteedt aandacht aan cultuureducatie. Zo faciliteert zij onder andere het zogenaamde 'Rondje Cultuur', een cultuur- en geschiedenisprogramma voor schooljeugd.

Herbouwproces

Westerink vertelt dat het herbouwplan 'bijna helemaal door particulieren is gedaan'. Hij was zelf wethouder en initiator van het project. Door mensen met elkaar in contact te brengen kon het gerealiseerd worden. Ook architect Wil Schagen zat eerst als vrijwilliger in het project.

De samenwerking en communicatie met de rijksdienst zorgde enige tijd voor problemen, zo zegt Westerink. 'Het was in eerste instantie niet een club die meedacht, maar vooral tegengas gaf.' Natuurlijk is het wel zo dat 'als je in zo'n monument (...) gaat roeren, er dan professionals moeten komen', aldus de burgemeester. De professionals van de ROB 'hebben eigenlijk geconstateerd dat alles wat wij al wisten, ook zo was'. Dat komt volgens Westerink vooral door de sterke archeologische werkgroep die Schagen rijk is. 'Dat zijn mensen die op professioneel niveau opereren.' Uiteindelijk zijn de resten die men nog tegenkwam, onderdelen van de kasteelmuur, geconserveerd en in zicht gebracht.

Om het slot te kunnen realiseren, moest er subsidie komen. 'Toen hebben we het over de boeg van de werkgelegenheid gegooid, en bevordering van toerisme.' Met slecht weer komen de toeristen naar Schagen, maar dan moet je volgens Westerink 'ook een aantrekkelijk stadscentrum hebben'. Het kasteel speelt volgens de burgemeester een grote rol in het centrum.

Er moest volgens Westerink een 'representatief gebouw' komen. Er is toen gekozen om te 'nostalgiseren'. Het was niet mogelijk een replica neer te zetten, 'omdat voor zover ik [Dhr. Westerink] weet niemand exact weet hoe het eruit heeft gezien'. Vooral architecten en de welstandscommissie hadden er veel moeite mee, vertelt hij. Toch zijn de reacties voornamelijk positief, wat volgens de burgervader komt 'omdat mensen van buiten denken dat het een reconstructie of restauratie is, terwijl de insiders weten dat het een gloednieuw gebouw is'.

Gerrit Westerink vindt de realisering van Slot Schagen een voorbeeld voor soortgelijke projecten. 'Wat hier dus is gelukt, is dat we het van onderop hebben kunnen organiseren, met enthousiaste deskundigen uit de bevolking zelf, waardoor je per definitie draagvlak creëert.' Dat betekent volgens Westerink 'dat je als overheid een faciliterende en stimulerende rol moet spelen. Het gaat volgens Westerink 'om de beleving van de mensen'. Ze moeten zich prettig voelen in hun omgeving.

Bijlage 12 - Dhr. Fred Timmer

Voorzitter Hist. Ver. Schagen e.o. en lid voormalige initiatiefgroep Slot Schagen

Al 25 jaar is Fred Timmer lid van de historische vereniging Schagen. Reeds in de jaren '80 van de vorige eeuw schreef hij in het verenigingsblad een stukje over de omgeving van het verdwenen slot. Met dat 'verwilderde' park moest wat gebeuren. De eerste plannen om een visualisatie in heggetjes te maken sneuvelden en maakten plaats voor een groots project: de bouw van een nieuw slot op dezelfde, historische plaats. Doel daarvan was onder andere om dat terrein wat meer 'body' te geven.

Bewaren en openstellen

Het Slot van Schagen is belangrijk voor de gemeente, en voor West Friesland. Het is volgens Fred Timmer namelijk het enige woonkasteel van de regio geweest. Slechts twee torens resteren uit die periode. Timmer verbindt het kasteel sterk met de lokale geschiedenis. Hij zegt: 'Als je je plaats wilt kennen, zal je ook de geschiedenis van de plaats moeten kennen.' Het slot is daar volgens hem een deel van. De torens vormen 'een van de meest tastbare dingen' van het verleden. Timmer vindt het belangrijk dat de geschiedenis tastbaar is. Archeologische monumenten zeggen minder. 'Als je het onder de grond houdt, ga dat de mensen maar een uitleggen', zo redeneert hij, 'je kunt er zo weinig mee'. De kasteeltorens zijn sinds de sloop van het slot door de gemeente in gebruik genomen. Momenteel herbergen ze twee kleine historische musea, die echter niets vertellen over de geschiedenis van de plek zelf. De musea zijn in de zomermaanden eens per week geopend, en op afspraak zijn groepen welkom. Tijdens de West-Friese markt op donderdag kunnen mensen ook een kijkje nemen. Een ruimere publiekssontsluiting zit er volgens Timmer niet in. 'Het is niet zo dat je er de hele week in en uit kunt lopen. Dat is praktisch niet haalbaar.'

Sinds kort staat er een informatiebord over het slot op het terrein. Hoewel het enige jaren geduurd heeft eer het er kwam, is deze vorm van informatievoorziening volgens Timmer noodzakelijk om het verhaal over te brengen.

Herbouw

Er is nooit een plan geweest om het verdwenen slot als replica te herbouwen. 'Daar zijn veel te weinig gegevens over bekend.' Bovendien, zo zegt hij, wordt het er als replica 'niet mooier op'. Op initiatief van een groep mensen is het nieuwe slot tot stand gekomen, na enige onenigheid met de ROB over mogelijke archeologische resten.

Er is besloten de vormen van het oorspronkelijke slot te handhaven, maar dan op moderne manier te visualiseren. Het nieuwe slot is daardoor een verwijzing naar de geschiedenis. Daarnaast beargumenteert Timmer de noodzaak van gebruikersfuncties van het slot: 'Als je een gebouw hebt en je kunt er niets mee, dat is veel te duur'. Exploitatie is dan ook noodzakelijk. 'Anders is het voor de gemeente niet op te brengen.' Dat geldt ook voor de oude torens. Als deze leeg staan 'dan komt er een flinke hoeveelheid onderhoud bij'.

Timmer is duidelijk over de mogelijkheden van kasteelruïnes in het algemeen. 'Ruïnes en geschiedenis en dat soort dingen, het heeft alleen een functie als het iets voor de mensen doet. (...) Het liefst willen we er ook wat mee, het zou leuk zijn als iemand er af en toe gebruik van maakt.' De locatie van het terrein bepaalt daarbij veel. In het geval van slot Schagen zeker. 'Het treft het voordeel dat het in het centrum ligt.'

Bijlage 13 - Dhr. Rob Gruben

Directeur BAAC

In 1991 medeoprichter van de Stichting Kastelen Lexicon Nederland

Als bouwhistoricus betrokken bij vele kasteelonderzoeken en publicaties

De ruïne van Daelenbroeck heeft in het verleden verschillende studenten geïnspireerd tot een afstudeeronderzoek. Een daarvan is de huidige directeur van onderzoeksbureau BAAC, Rob Gruben. Hij onderzocht de ruïne in 1988 en 1989 wat resulteerde in een bouwhistorisch rapport. Hij had na het onderzoek het idee om de ruïne te consolideren, de bovenkanten met een cementlaag te bestrijken en er mos en muurvriendelijk klimop op te laten groeien, naar voorbeelden in Groot-Brittannië en Duitsland. Dat is echter niet gebeurd.

Bewaren en ontsluiten

Ruïnes hebben volgens Gruben een aparte status in het erfgoedlandschap, omdat er 'een geruime tijd verstreken is sinds ze verwoest zijn en ze daardoor een eigen groep, een eigen status zijn gaan vormen'. Hij voegt daaraan toe dat daar ook 'een idee van romantiek' meespeelt, van 'vergane glorie en herkenning'. Gruben is tegenstander van herbouw, omdat de extra betekenislaag dan voor eens en voor altijd weg is.

De bewaar- en ontsluitingsmethode van ruïnes in Groot-Brittannië ziet Gruben als voorbeeld, het heeft volgens hem een positief effect op de toegankelijkheid. 'De ruïnes staan daar als markatiepunten in het landschap, ze zijn vrij toegankelijk, ze zijn niet gevaarlijk en er vindt jaarlijks onderhoud plaats.' Er zijn volgens Gruben geen 'verstorende elementen', en informatie is aanwezig. 'Een beetje buiten het object staat en bord met de bouwgeschiedenis.' Het is volgens hem belangrijk dat de 'geïnteresseerde leek' geïnformeerd wordt.

Dat deze methode in Nederland niet wordt toegepast, komt naar Grubens mening doordat 'wij vinden dat een ruïne geld moet opleveren door middel van exploitatie'. Hij vindt 'dat een ruïne, bestempeld als cultuurhistorisch erfgoed, dezelfde status heeft als een belangrijk schilderij, daar mag geld aan worden uitgegeven'. Hij vreest echter dat door deze ontwikkelingen ruïnes als die van Teylingen en Batenburg ten onder zullen gaan aan exploitatiedrift.

'Wanneer een ruïne niet iemands privacy of veiligheid in gevaar brengt, zou deze voor het publiek toegankelijk moeten zijn.' De eigenaar kan het teruggeven aan de maatschappij, met financiële bijdrage voor de consolidatie als tegenprestatie. 'Het is een nationaal, zo niet lokaal, monument; een teken, een identificatiesymbool. Een ruïne is voor het publiek, de lokale of regionale bevolking.'

'Door ruïnes goed te onderhouden worden ze vanzelf betrokken bij het plaatselijke gebeuren.' Gruben noemt hierbij als voorbeeld openluchtvoorstellingen op het ruïneterrein. Hij zegt: 'Er moet geen drempel zijn voor ruïnebezoek in Nederland, (...) de ruïne maakt al eeuwen onderdeel uit van de gemeenschap.'

Daelenbroeck

De methode van restauratie en herbouw zoals nu te zien is bij Daelenbroeck, heeft duidelijk niet de voorkeur van Rob Gruben. Hij beaamt dat de ruïne volledig toegankelijk is, maar 'het is niet openbaar'. Sterker nog, de uitgangspunten van de nieuwe eigenaar hebben 'het totale concept van het kasteel helemaal verminkt, het heeft niets met de ruïne te maken'.

Gruben ziet reconstructie van verloren kasteелеlementen, zoals bij kasteel Daelenbroeck het geval is, niet als oplossing om de geschiedenis beter te visualiseren. 'Met moderne visualisatietechnieken kun je dat ook met een bord doen, of een videopresentatie. (...) Je kunt ook andere manieren bedenken dan nieuwe bakstenen boven de grond stapelen.' 'Dat iets uniek is en er maar weinig voorbeelden van zijn is geen reden om iets te reconstrueren', aldus Gruben.

Bijlage 14 - Dhr. Michiel Enderman

Architectenbureau Michiel Enderman

Architect Michiel Enderman was betrokken bij archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de kasteelruïne Daalenbroeck, begin jaren negentig. 'Waar Gruben was gebleven, daar hebben wij het opgepakt.' Hij werd vervolgens ingeschakeld om als afstudeerproject de herbestemming van de ruïne van kasteel Daalenbroeck te onderzoeken. In de huidige fase, die van de opbouw van de hoofdburcht, is Enderman nog steeds actief.

Behoud

Kasteelruïnes hebben volgens Enderman altijd historische waarde. Het zijn 'relicten uit het verleden'. Daarnaast heeft het cultuurhistorische waarde en 'in een aantal voorkomende gevallen kan het een pittoreske waarde hebben'. Dit laatste 'gaat niet om het groen, het gaat om hoe de ruïne is vervallen'. Dat draagt bij aan het 'mooi' vinden van de ruïne. 'Precies die pittoreske waarden bepalen voor mij of je er wel of niet iets mee mag doen.' Enderman ziet de historische kwantiteit en kwaliteit los van de beeldkwaliteit die de ruïne van zichzelf heeft. De pittoreske waarden hebben volgens hem vervolgens invloed op het behoud van het monument. Mensen zijn 'eerder bereid geld te geven aan onderhoud', wanneer de ruïne als 'iets moois in de omgeving' ervaren wordt. De monumentale status geeft aan dat kasteelruïnes 'voor ons allemaal' zijn. Het heeft volgens Enderman 'een maatschappelijk belang'.

Restauratie en herbouw

Een ruïne als ruïne bewaren 'is heel kostbaar (...) en kan alleen maar in een paar gevallen'. Grote ingrepen om ruïnes in een bepaalde vorm te fixeren maken ze voor langere tijd onderhoudsarmer, aldus Enderman. Daalenbroeck hoort volgens hem bij de groep die je beter kunt herbestemmen, 'omdat het *in zijn eigen zijn* niet voldoende gewaardeerd zal worden'. Als er niets aan gedaan was, zou het over een aantal jaren archeologisch erfgoed zijn. Enderman vindt niet dat de ruïne 'de pittoreske waarde [heeft] waar je bij het woord ruïne aan denkt'. Het was volgens hem 'een platte doos'. De ruïne Daalenbroeck is grotendeels bewaard gebleven tijdens de restauratie. Omdat de kelders een functie kregen, zijn verdwenen delen aangevuld. '80 % van de kelder is oud.' Er zijn 'functionele ingrepen' gedaan, om doorgangen te creëren en het geheel bruikbaar te maken. Deze ingrepen zijn door het rijk beoordeeld en goedgekeurd. Ook de nieuwe hoofdingang is een functionele toevoeging, hoewel die niet 'historisch verantwoord' is. Enderman is van mening dat de eigenaar goed zijn best heeft gedaan om altijd alles te laten uitzoeken als dat kon. 'Hij heeft nooit beknibbeld op onderzoekstijd.' In eerste instantie wilde hij een paviljoen bouwen op de kasteelresten, waar een tuin lag. Met de tuin mocht volgens Enderman niets gebeuren. 'Maar toen we vanaf de buitenkant naar de binnenkant toewerkten, ontdekten we steeds meer. Het eerste idee (...) veranderde langzaam naar het idee om iets met die resten te doen.'

Dat een ruïne geen functie mag hebben is onzin volgens Enderman. Hij denkt niet 'dat je met ruïnes zo star om moet gaan'. Dat iets mooi is, kan volgens hem ook een functie zijn. Alles zonder functie verdwijnt.

Toegankelijk

Als je een draagvlak wilt voor behoud van een kasteelruïne, moet het volgens Enderman bereikbaar zijn. 'Mensen willen (...) het liefst erin, iets voelen. Het leukst zijn de ruïnes waar je doorheen kunt lopen.'

Enderman vindt een informatiebord 'voor het gros (...) al meer dan genoeg'. Dat is echter bij Daalenbroeck niet aanwezig. Daar is slechts een folder verkrijgbaar bij de receptie. Toch vindt Enderman dat er voldoende beleving is voor de bezoeker. 'De mensen gaan vooral zelf een beetje dwalen en kijken, en zijn daarna hun richting kwijt.' De architect is van mening dat als mensen een compleet historisch verhaal willen zien, dat ze beter naar een gemusealiseerd kasteel als Loevestein kunnen gaan.

Bijlage 15 - Dhr. Teunis Dorrepaal

Restauratiearchitect en bouwhistoricus Teunis Dorrepaal BNA van het Architectenbureau

Dorrepaal - De Winter te Horn (L.) en Warmond (ZH.)

Voorzitter van de Stichting tot Behoud van Cultureel Erfgoed/De Bouwloge

Architect Teunis Dorrepaal was bestuurslid van de stichting die een korte tijd eigenaar was van de kasteelruïne Daelenbroeck. Hij heeft zich ingezet om het draagvlak omtrent het kasteel te vergroten. Met architect Michiel Enderman werkt hij samen om de restauratie en herbouw te realiseren. Het gesprek gaat over de betwiste opbouw van de kasteelruïne. Dat Dorrepaal zich niet schroomt om hete hangijzers op kasteelgebied aan te pakken, bewijst hij met zijn betrokkenheid bij de huidige ontwikkelingen rondom de ruïnes van Montfort, Kessel en Horst aan de Maas.

Bewaren en ontsluiten

We willen kasteelruïnes volgens Dorrepaal bewaren 'omdat het de wortels weergeeft van onze geschiedenis'. Monumenten zijn er voor 'de verankering van het historisch besef'. En dat besef kan door het toegankelijk maken van erfgoed worden verspreid. Het overbrengen van de geschiedenis aan verschillende doelgroepen ziet Dorrepaal niet als onmogelijk. 'Wij denken dat de hedendaagse jeugd, en de mensen die als toeristen ergens komen, geen affiniteit met de geschiedenis hebben. Dat is niet waar. Er is juist een enorme affiniteit, maar je moet het goed brengen. Je moet dat op een goede manier doen.'

Er moet volgens Dorrepaal wat informatie op ruïnesites betreft 'in ieder geval een bord' zijn. Audiovisuele ontwikkelingen in informatieoverdracht vindt hij 'een beetje gevaarlijk'. Immers, ieder gebouw heeft volgens Dorrepaal een ziel. 'En die beleef je als je er doorheen loopt.' Een échte beleving van hout en steen kan naar Dorrepaals mening niet vervangen worden door een digitaal beeldverhaal.

De toegankelijkheid van kasteel Daelenbroeck is naar de mening van de architect prima. Het is 'toegankelijk voor iedereen die daar binnen komt lopen en een kopje koffie komt drinken op het terras'. Bezoekers kunnen 'naar binnen kijken [en] om de ruïne heen'. Dorrepaal vindt dat een ideale situatie. Bezoekers 'kunnen ook niets kapot maken'. Dat is wel anders bij meer ruïneuze en begroeide kasteelresten, waar het gevaar bestaat dat er historisch materiaal teloor gaat of kinderen vallen.

Dorrepaal is niet altijd te spreken over de omgang met kasteelruïnes in Nederland. Positief is hij bijvoorbeeld over de 'romantische kasteelruïne' van Batenburg. Dan gaat het hem met name om de beleving: 'schitterende begroeiing, bloemetjes, oude stenen ertussen'. Daar moet je volgens hem niets aan doen. De begroeiing vertegenwoordigt ook een waarde, net zoals een ruïne educatief kan zijn of toeristisch. Er kan zodoende een scheiding gemaakt worden binnen het ruïneaanbod, in hoeverre de omgang wordt bepaald. Waar je niet te veel aan moet doen volgens Dorrepaal zijn 'oude ruïnes, die lang geleden door oorlogsgeweld of wat dan ook zijn vernietigd voor een groot gedeelte, en waar de natuur heer en meester is geworden'.

Herbouwkestie

Dorrepaal is van mening dat er alleen reconstructie mogelijk is als alle gegevens bekend zijn. Als dat niet zo is kun je overgaan tot historisch bouwen. Dan gaat het niet om de authenticiteit, maar om het compromis met de omgeving. Dorrepaal vindt Daelenbroeck 'geen geschiedvervalsing', omdat er bij diverse rijksinstanties gedocumenteerd is dat het gebouw in 2002 is opgebouwd. Het past binnen de traditie van het herbouwen van erfgoed, zoals 'De Zeven Provinciën' en de 'Batavia'.

'De RCE was altijd wat benauwd voor het consolideren en reconstrueren van oude ruïnes.' Ze waren volgens Dorrepaal 'bang dat er te weinig kennis was (sic!)'. Daar is hij het mee eens. 'Als er geen kennis is, moet je het niet doen.' Maar als er genoeg vooronderzoek gedaan wordt, en er voldoende bronnen zijn over het gebouw, is restauratie of reconstructie volgens Dorrepaal mogelijk.

In de gerestaureerde ruimtes van Daelenbroeck is het historische verhaal te vertellen. De bezoeker 'ziet aan de gewelven wat authentiek is, maar ook hoe het eruit heeft gezien'. Er zijn volgens Dorrepaal 'geen enkele concessies gedaan' bij de restauratie van de basementen. 'De functionaliteit' van het gebouw als horeca-gelegenheid 'was nooit leidend'.

Bijlage 16 - Dhr. Ir. T.C. Bauer

Bouwhistoricus

De aan de TU Delft verbonden bouwhistoricus Tom Bauer deed onderzoek bij verschillende kasteelruïnes, waaronder die van Batenburg en Kasteel Daelenbroeck. In het interview gaan we in op de toegankelijkheid van de ruïne van Batenburg en de betwiste consolidatie en opbouw van kasteel Daelenbroeck. Bauer is voorstander van het ontsluiten van kasteelruïnes, 'maar je moet er geen pretpark van maken'.

Behoud en ontsluiting

We bewaren kasteelruïnes volgens Bauer omdat ze 'zeldzame overblijfselen uit de middeleeuwen' zijn. Kasteelruïnes dienen goed beschermd te worden tegen achteruitgang. 'Het mooiste is het consolideren in de staat waarin het is.' Dat lukt volgens Bauer echter 'bijna nooit'. Hij is voorstander van stevig behoud. 'Langzaam verval, dat accepteer ik niet'. Als bouwhistoricus hecht Bauer minder aan de groenwaarde van ruïnes. 'Dat is misschien wel belangrijk voor de beleving, maar het tast de ruïne aan.'

Het moet volgens Bauer niet kunnen dat eigenaren hun monumentaal bezit verwaarlozen. Zijn standpunt is 'dat als een eigenaar het zo verwaarloost dat het in gaat storten, het [monument] geconfiscieerd moet worden'.

De doelgroep van kasteelruïnes is volgens Bauer klein. 'Het is een beperkte groep in Nederland [...] die belangstelling heeft voor oude gebouwen [...] en culturele historie.' Liefst ziet hij een kasteelruïne 'af en toe opengesteld'. Veelvuldige openstelling is 'te riskant', vanwege de dreiging voor sloop en vandalisme. Mocht een kasteelruïne veel bezoekers trekken, dan ziet hij mogelijkheden in een bezoekerscentrum.

Het aanbrengen van informatievoorzieningen en bezoekersfaciliteiten moeten volgens Bauer 'van geval tot geval' bekeken worden'. 'Bij een heleboel ruïnes die redelijk onaangetast zijn en het ook qua beheer aankunnen [...] is een bord genoeg.' Toch is hij van mening dat er 'bij een hele bijzondere' ruïne meer gedaan mag worden.

De kasteelruïne van Batenburg

De ruïne van Batenburg is volgens Bauer niet echt toegankelijk voor het grote publiek 'omdat daar niet veel te beleven valt voor de bezoeker'. 'Als je dat toegankelijk wilt maken, moet je veel meer herbouwen'. Hij is van mening 'dat een dagelijkse openstelling daar niet zinvol is'. Geïnteresseerden die de ruïne echt willen zien 'kunnen daar gewoon kijken [...] zolang de bewoner (Dhr. Strik) er nog vlak naast woont en de regeling blijft treffen met de Geldersche Kasteelen'. Bauer ziet exploitatie niet als oplossing om een kasteelruïne te behouden. 'Zodra ze het gaan proberen, gaat het ten koste van het kasteel zelf'. Commerciële exploitatie gaat volgens hem 'ten koste van de historische waarde van het geheel'.

Kasteel Daelenbroeck

Tom Bauer vindt het opbouwen van de hoofdburcht van kasteel Daelenbroeck 'acceptabel'. 'Als ruïne had dat geen enkele uitstraling. Het was een platte pannenkoek, [...] een dichtgegroeide kelder.' De consolidaties en de betonlaag hebben 'in ieder geval de kelder die er nog was, bewaard'.

De opbouw is volgens Bauer 'twistbaar in ethisch opzicht'. Het is volgens hem een geforceerde constructie, omdat 'niet het originele gebouw wordt gebouwd, het is altijd een betonskelet met een muurtje eromheen'. Een herbouw dient volgens hem 'authentiek' te zijn. Nu ziet hij een modern gebouw met een historisch schilletje. Het is volgens Bauer belangrijk 'mensen op zo'n plek duidelijk [te] maken dat het om een herbouw gaat'.

Toch is hij niet tegen reconstrueren van verloren gebouwen. 'Bij jonge ruïnes ben ik eerder geneigd tot herbouw. Ruïnes die door de recente oorlog zijn ontstaan, daar is herbouw voor mij een reële optie.'

Bijlage 17 - Dhr. Jérôme Dolmans

Eigenaar Kasteellandgoed Daelenbroeck

Het standpunt van apotheker en ondernemer Jérôme Dolmans is duidelijk: het bewaren van ruïnes is 'geldverspilling'. Een ruïne als zodanig bewaren is volgens hem 'alleen voor de wetenschap'. Het in gebruik nemen en completeren van ziet hij als een betere oplossing voor het ruïneprobleem, zoals ook toegepast is op zijn landgoed Daelenbroeck. Door de ruïne van de hoofdburcht te consolideren en een afdekking te geven zijn alle oude materialen beschermd. Hierdoor is 'veel meer zichtbaar dan bij de ruïne überhaupt te zien was'.

Bewaren en ontsluiten

Jérôme Dolmans ziet geen toegevoegd waarde in de ruïneuze status van gebouwen. Juist het aanvullen van oude muurresten tot een geheel geeft volgens hem meerwaarde aan een stad of omgeving. Het feit dat kastelen eeuwenlang zijn opgebouwd, veranderd, verwoest en weer opgebouwd, is voor Dolmans een reden om niet te pragmatisch met kasteelruïnes om te gaan. 'De grootste idiotie is iets van de laatste vijftig jaar.'

Door de restauratie is de kasteelruïne Daelenbroeck ontsloten voor publiek. Daarvóór was het niet toegankelijk. Mensen konden er omheen lopen en zagen muren met begroeiing. Dolmans is van mening dat je niet voor én het behoud van een gebouw kan kiezen, én begroeiing toelaten. Hij vindt dat er een keuze tussen het gebouw of deflora en fauna gemaakt moet worden.

De voormalige kasteelruïne heeft onder Dolmans' leiding weer een functie gekregen en wordt door velen bezocht. Ook is er een samenwerking met de gemeente en zijn er mogelijkheden voor erfgoededucatie. Er zijn rondleidingen voor scholieren. Daarnaast legt Dolmans nieuwe plannen uit om de historie van de plek beter over te brengen. Onderin een nieuwe toren 'komt een museum met vondsten'. Terwijl koppels voorheen trouwfoto's kwamen maken op de ruïne, is het volgens Dolmans 'nu [...] ook echt in gebruik'.

Restauratie en opbouw

Dolmans is blij dat het standpunt van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed omtrent restauratie en opbouw van kasteelruïnes milder wordt. De ruïne van Daelenbroeck kwam destijds enkel in aanmerking voor een consolidatievergoeding. Een aantal kelders waren echter nog bruikbaar. Dolmans is van mening dat wanneer er nog functionele ruimtes zijn 'je die ruimtes niet tot ruïne [moet] verklaren; die moet je functioneel maken'.

Een geconsolideerde ruïne kan volgens Dolmans echter nooit een goed verhaal vertellen. 'Dan moet je het verhaal er nog bij hebben, dan kun je net zo goed achter de computer gaan zitten.' Om verschillende bouwfases zichtbaar te maken, is het onmogelijk om alle restanten te bewaren. Door de grootschalige restauratie zijn er 'een heleboel oude sporen teruggevonden, die verstopt lagen onder oude beuken.

Het doel van de kasteel eigenaar is 'om het heel op te bouwen', zo correct mogelijk. Dit moet volgens hem historiserend gebeuren, omdat het de bedoeling is dat het er wat ouder uit ziet. Op die manier pas het beter in het landgoed. Dolmans maakt geen probleem van het feit dat er te weinig bronmateriaal beschikbaar is om het kasteel als replica op te bouwen. Hij verbindt dit aan de bouwgeschiedenis aan zich. 'Waarom zou je niet terug mogen bouwen zoals je denkt dat het geweest is? Dat hebben ze toch ook altijd gedaan?'

Jérôme Dolmans in ieder geval trots op zijn project: 'Er is meer uitgekomen dan we van tevoren hadden durven dromen.

Bijlage 18 - Dhr. Theo Oberndorff en Dhr. Rob Ubachs

Dhr. Theo Oberndorff:

Ondersteuning van de Stichting Limburgse Kastelen vanuit het Huis voor de Kunsten Limburg

Dhr. Rob Ubachs:

Architect BNA in ruste

Heeft in het verleden grote restauratieprojecten voor zijn rekening genomen, in welstands- en monumentencommissies zitting gehad en zijn bureau heeft in het verleden voor overheden bestemmingsplannen ontwikkeld. Hij is nu vrijwillig bestuurslid van de Stichting Limburgse Kastelen en o.a. bezig met het project toeristische informatievoorziening bij Limburgse kastelen.

De Limburgse Kastelenstichting is niet direct betrokken bij Kasteel Daelenbroeck, maar houdt nieuwe initiatieven en gebeurtenissen wel bij. Theo Oberndorff legt uit dat het kasteel de gemoederen echter niet stil hield. 'De ontwikkelingen van Daelenbroeck worden besproken in de vergaderingen van de stichting. Daelenbroeck was een heftige discussie, omdat daar veel ontwikkelingen plaatsvonden zonder dat er met de Rijksdienst over gesproken werd. [...] Dat leverde zoveel irritatie op over en weer.' Het standpunt van de stichting is kort en krachtig, ze is geen voorstander van herbouw.

Bewaren en ontsluiten

Rob Ubachs constateert dat het behouden van erfgoed nu meer in de samenleving speelt dan vroeger. 'Het leeft' volgens hem, 'mensen worden er nu mee geconfronteerd'. Theo Oberndorff vult aan dat het bewaren van kasteelruïnes 'een van de weinige mogelijkheden is om de geschiedenis tastbaar en beleefbaar te houden'. Beiden zijn het erover eens dat het belangrijk is erfgoed te kunnen beleven, dat de bezoeker het gebouw en de stenen 'met zijn eigen ogen kan zien'.

Een kasteelruïne en 'eigenlijk het hele culturele erfgoed' is volgens Ubachs voor de gemeenschap. De ruïne is een algemeen eigendom, een onderdeel van de 'leefomgeving', zo zegt Oberndorff. Mensen 'gaan het pas missen als het er niet meer is'. Toch zie je volgens hem vaak 'dat de mensen die er dichtbij wonen, het zo vanzelfsprekend vinden, dat ze er minder over nadenken dan mensen die van ver komen en er speciaal heen gaan'.

Een ideale publieksontsluiting voor kasteelruïnes is volgens Oberndorff 'afhankelijk van de plek waar je het over hebt'. Het oorspronkelijke karakter van het monument moet beleefbaar blijven. Ubachs is het daarmee eens. Hij vindt wel dat een kasteelruïne 'best exploitabel mag zijn', maar nieuwe toevoegingen moeten niet belangrijker worden dan 'het hele verhaal erachter'. Een bezoekerscentrum kan helpen 'dat de mensen weten waar ze terechtgekomen zijn'.

De Limburgse Kastelenstichting heeft educatie en informatievoorziening hoog in het vaandel staan. 'We zijn bezig om kastelen en ruïnes van een bord te voorzien, dat doen we samen met de ANWB. [...] Zodat de mensen wegwijs zijn', aldus Ubachs. 'De nieuwe media' lijken Theo Oberndorff 'een mogelijkheid om mensen te informeren, zonder dat dat ingrijpende gevolgen voor zo'n ruïne heeft'. Toch worden er volgens Ubachs altijd concessies gedaan ter wille van de exploitatie. Hoewel hij in principe vindt dat men nooit aan de ruïne moet komen.

Herbouw

De stichting probeert 'op een constructieve manier mee te denken', als het gaat om plannen die kasteeldomeinen bedreigen. Toch kunnen ze over kasteel Daelenbroeck alleen hun visie geven. Immers, 'de kastelenstichting is geen eigenaar'.

Voor Daelenbroeck heeft de kastelenstichting 'geen extra voorkeur', aldus Ubachs. Door alles wat er gedaan zijn de meningen erover verdeeld. Zelf vindt hij dat het 'vakkundig' gebeurd is. Toch had hij liever gezien dat er geen nieuwe hoofdingang was gekomen. Het feit dat er op het beschermde monument gebouwd wordt is voor de heren een belangrijk discussiepunt. Als architect ziet Rob Ubachs voor een horecauitbater meer mogelijkheden in een 'mooi, modern gebouw'. Daar kun je volgens hem dezelfde activiteiten ontplooiën. Theo Oberndorff vult aan dat 'als je zoiets wil op een kasteeldomein, doe het dan op een andere plek'.

